

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FOR BYENS
HÅNDVÆRKERE

For byens håndværkere

For byens håndværkere

Aarhus Haandværkerforening
1848-1998

Erhvervsarkivet 1998

OMSLAG:

Finn Hjernø: Fra idé til flyvefærdighed

Bogen er sat og trykt på

Special-Trykkeriet Viborg a/s

REDAKTION:

Ib Gejl

Skrift Baskerville

ISBN 87-89386-33-7

© Erhvervsarkivet

Indhold

Forord 7

150 år i fugleperspektiv

af *Jørgen Fink* 9

Håndværk og næringsfrihed 1848-1898

af *Henrik Fode* 13

Håndværk og industri 1898-1948

af *Erik Korr Johansen* 39

Tradition og nybrud 1948-1998

af *Jørgen Fink* 67

Forord

Igennem 150 år har Aarhus Haandværkerforening været en del af byens liv. Den har i sin levetid løftet en lang række opgaver, heraf nogle helt ved egen hjælp. Til dem hører først og fremmest de sociale.

Håndværkerforeningen blev stiftet i en tid, hvor det gamle sociale netværk, som lavsvæsenet havde repræsenteret, blev afskaffet, uden at der blev sat noget nyt i stedet. I den situation var det af stor betydning, at foreninger som Aarhus Haandværkerforening trådte til og tog opgaven på sig. Håndværkerforeningen fik bl.a. bygget en stiftelse og oprettet legatboliger til ældre og svagelige medlemmer og deres enker. I dag er det vanskeligt at forstå betydningen heraf; idet velfærdssystemet har gjort det til en naturlig ting, at det offentlige træder hjælpende til over for medborgere, der kun vanskeligt kan klare sig selv.

Håndværkerforeningen har igennem tiden engageret sig i en lang række opgaver i samspil med andre foreninger og myndigheder. Den si-

de af foreningens virksomhed er blevet opprioriteret i de seneste år. Aarhus Haandværkerforening er i dag en engageret deltager i debatten om byens udvikling og udviklingsmuligheder. Sammen med mange andre aktører gør Håndværkerforeningen bl.a. et stort arbejde i Erhvervskontaktudvalget.

Århus står over for mange udfordringer. I den sammenhæng er det afgørende, at der fortsat er et godt og velfungerende samarbejde mellem erhvervslivet, fagbevægelsen, uddannelsesinstitutionerne og kommunen.

Det er mit håb – og forventning – at Aarhus Haandværkerforening fortsat vil være en konstruktiv og fremadrettet medspiller.

Til lykke med de 150 år.

Flemming Knudsen
borgmester

150 år i fugleperspektiv

Aarhus Haandværkerforening er med sine 150 år en af de ældste foreninger i byen, men på en måde er den endnu ældre. Den er i hvert fald født gammel, og når den blev stiftet den 24. september 1848, var det ikke for at begynde på noget nyt, men for at bevare det gamle: de 100-årige lavstraditioner. Siden middelalderen havde håndværksfagene været forbeholdt købstæderne, og i hver købstad havde hvert fag sin egen organisation, et lav, som havde monopol på det fag i den by. Ville man f.eks. slå sig ned som tømrermester, krævede det tilladelse fra tømrerlavet. Det bestod af købstadens tømrermestre, og de sørgede for, at antallet af tømrermestre ikke blev for stort. Så hvis man drømte om at blive tømrermester i byen måtte man først stå i lære, bestå sin svendeprøve, derefter virke som svend hos en mester og så vente til en af de gamle mestre døde, så der blev plads til en ny. Først da kunne der blive tale om at søge tømrerlavet om tilladelse til at aflægge mesterprøve og blive optaget i lavet som mester. Det var et nåleøje, og antallet af håndværksmestre i købstæderne blev stramt reguleret.

Beskrevet i økonomiske termer kan man sige, at håndværksmestrene udelukkende arbejdede for det lokale marked, og at de havde monopol i deres lokalområde. Det var de faglige mesterforeninger, lavene, der sad inde med og administrerede dette lokalmonopol, hvert lav for sit fag.

Det var dette økonomiske system, som håndværkerne i Århus – på linje med næsten alle andre håndværkere i Danmark – ønskede at bevare, da det i midten af 1800-tallet kom under angreb fra liberale kredse. Fra starten har Aarhus Haandværkerforening været knyttet til det lokale marked, og fra starten har foreningen set det som sin opgave at værne om traditionerne. Det går igen som den røde tråd i hele foreningens historie.

Men i øvrigt har vilkårene ændret sig meget i de 150 år, der er gået siden foreningens start, og når den vedblivende kan siges at være knyttet til det lokale marked og til traditionernes opretholdelse, må det siges, at det lokalmarked, der eksisterer i dag, er meget forskelligt fra det, der fandtes for 150 år siden, og de traditioner, foreningen i dag står vagt om, er heller ikke de samme, som ved foreningens start. Der er ingen, der i dag ville foreslå lavssystemet genindført. Foreningen har fået sine egne traditioner i løbet af de 150 år, og disse traditioner har også ændret sig i periodens løb. Men foreningen har indtil den allernyeste tid været bagudskuende og ikke fremadskuende.

I 1848 udgjorde varemarkedet i Århus en beskyttet enhed. Der var ikke økonomi i at sende varer fra by til by med datidens transportsystem. Transport med sejlskibe og hestevogn var både langsom og dyr og med meget begrænset kapacitet.

tet. Årene 1850-75 ændrer dette. Nu kommer der jernbaner og dampskibe. Transporten bliver både hurtigere og billigere og kapaciteten stiger. Det skaber helt nye markedsvilkår. Landbruget mærker det hårdest. Den blomstrende danske kornhandel bliver udkonkurreret af korn fra Rusland og U.S.A. I løbet af 1880'erne lægger landbruget driften om til forædlede landbrugsvarer (smør og bacon). Det fører til en kraftig udvidelse af jernbanenettet gennem anlæg af de mange sidebaner, der siden er blevet nedlagt. Det betyder i økonomisk sammenhæng en decentralisering af lokalmarkederne. Der opstår en lang række små lokalmarkeder på landet med egne håndværkere og handlende samlet i de mange stationsbyer, der nu skyder op.

For købstadshåndværkerne betyder det øget konkurrence fra landhåndværkerne og tab af oplandskunder. Det opvejes imidlertid i nogen grad af den økonomiske vækst. Konkurrencen skærpes, men der kommer til gengæld mere at konkurrere om. For samtidig med, at stationsbyerne vokser frem på landet, vokser købstæderne selv. Det lokalmarked, som håndværkerne skulle betjene omkring år 1900, var altså større og mere koncentreret om købstaden selv.

De større lokalmarkeder i købstæderne betyder en koncentration af efterspørgslen der, og den mere koncentrerede efterspørgsel skaber en af forudsætningerne for en industriproduktion. Håndværket mærker altså ikke kun konkurrence fra landhåndværkerne, men også fra industrien. Det sætter håndværket under et vist pres, men situationen rummer så mange tilpasningsmuligheder, at der ikke er tale om nogen katastrofe for erhvervet. Derimod er det tydeligt, at det ta-

ber terræn i sammenligning med de andre erhverv.

Da industrien får etableret sig som et betydeligt erhverv, opstår der behov for nye organisationer. Da lavssystemet kom under angreb, rettede kritikken sig mod de faglige foreninger, lavene. Aarhus Haandværkerforening blev derfor dannet som en tværfaglig forening for at undgå denne kritik, og fordi der var et behov for, at håndværkerne fra de forskellige fag stod sammen. Men de faglige foreninger fik en renæssance, fordi den voksende spænding mellem arbejdsgivere og lønmodtagere, som industrialiseringen førte med sig, skabte modsætninger mellem svende og mestre inden for de enkelte fags rammer. Svendene organiserede sig fagvis, og mestrene måtte så gøre det samme. De faglige foreninger viste sig hurtigt langt mere slagkraftige end de tværfaglige.

Ved århundredskiftet stod Aarhus Haandværkerforening således som udtryk for et forældet organisationsprincip og som talsmand for nogle interesser, der stammede fra en forlængst forsvundet markedssituation. Men endnu i 1890'erne var der håndværkere, der agiterede for, at næringsfriheden skulle begrænses.

Udviklingen i retning mod større markeds-sammenhænge fortsatte også i de første 50 år af 1900-tallet. Hvor perioden 1850-1900 havde set et nationalt marked tage form, var der i årene 1900-1950 tilløb til etablering af internationale markeder. Det blev imidlertid kun til tilløb, fordi mellemkrigstidens økonomiske krise blev så voldsom, at det ene land efter det andet forlod de liberale principper og etablerede et beskyttet nationalt marked. Det gjorde Danmark også fra

1932, ikke ved toldbeskyttelse, men gennem valutarestriktioner og importbegrænsning. I læ af disse restriktioner blev det muligt at etablere en dansk industriproduktion i forholdsvis små virksomheder, og mange håndværksvirksomheder kunne nu udvikle sig til små fabrikker. Samtidig betød lastbilernes gennembrud en effektivisering af nærtransporten, som igen førte til en voksende koncentration af lokalmarkederne omkring købstæderne. Stationsbyernes store tid var forbi.

Med Danmarks accept af Marshallhjælpen fra 1949 vendte den økonomiske tendens imidlertid. Den beskyttelsespolitik, der havde været ført siden 1932, blev nu opgivet, og i stedet blev en storstilet liberalisering af økonomien på internationalt plan indledt. Resultatet blev, at der nu udviklede sig større internationale markeder, hjulpet på vej af de forskellige politiske markedsdannelser, EF og EFTA først og fremmest. Dertil bidrog den stadige effektivisering af transportmidlerne: motorskibe, supertankere, fragtfly øgede kapacitet og hastighed i varetransporten. Samtidig førte privatbilismen til helt nye bosættelsesmønstre. Store forstadsbebyggelser med parcelhuskvarterer førte til store områder, hvor befolkningstætheden var for svag til, at der kunne opstå traditionelle lokalmarkeder. Til gengæld var behovet for decentral vareforsyning også mindre. Privatbilerne gjorde gode trafikforhold og parkeringsmuligheder vigtigere end nærhed i forhold til lokalindkøb. Paradoksalt nok betød det, at samtidig med at efterspørgslen rent fysisk blev spredt mere end nogensinde gennem parcelhuskvartererne, blev den i økonomisk forstand mere koncentreret end tidligere,

fordi handelen nu blev lokaliseret i centre med gode parkeringsmuligheder langs de vigtigste trafikårer.

De ændrede bebyggelsesmønstre sprængte også det gamle købstadsbegreb. Befolkningstætheden i midtbyerne faldt. Alt dette ramte Aarhus Haandværkerforening. I alle nye drejninger af udviklingen kom den til at stå på de tabendes side. Det lokalmarked, den er knyttet til, har fået en struktur, som gør det velegnet til industriel forsyning. Det er ikke længere lokale håndværkere, der leverer varerne. Den købstad, den er knyttet til eksisterer ikke mere, men er omdannet til en storby af en langt mere diffus karakter og med en række handelscentre rundt omkring i den udstrakte bebyggelse. Lokalamarkedet er ganske vist koncentreret mere i byområdet end tidligere, men ikke i en bykerne i midtbyen. Denne har udviklet sig til et cityområde med stormagasiner, specialhandel og administration. Det er ikke en økonomisk struktur, der begunstiger håndværket.

Blandt håndværksfagene er byggefagene dem, der i det lange løb har klaret sig bedst. Deres position i det samlede håndværk er derfor voksende. De har imidlertid deres egne byggefaglige fællesforeninger. Det repræsenterer en voksende konkurrence til en forening som Aarhus Haandværkerforening.

I gennem alle årene har foreningen værnet om håndværkerstandens traditioner. Det har vist sig ved en koncentration om de sociale og filantropiske opgaver. Foreningen har arrangeret fester og foredrag, udflugter, juletræ og meget andet. Og den har sørget for billige eller gratis boliger til gamle håndværkere og deres enker.

Den har fået bygget ejendomme til at varetage disse funktioner, og den har drevet disse ejendomme. Det har været kernen i foreningens aktivitet. Men også her har udviklingen været foreningen imod. Velfærdsstaten har overtaget mange af de filantropiske opgaver. Spørgsmålet om ældreboliger er ikke længere overladt til fag, erhverv og legater, men er i vid udstrækning blevet et offentligt anliggende eller overladt særlige pensionskasser. Udflugter med bus og filmalterner i Håndværkerforeningen har fået konkurrence fra charterrejser, fjernsyn og video. En bustur til Mols er ikke længere det samme, når unge danske i titusindvis rejser til Nepal, Australien eller Peru.

Det er derfor meget velbegrundet, at foreningen i de allerseneste år har forsøgt at gå nye veje. Foreningen står nu som talerør for de fællesinteresser, som er knyttet til den mindre kapital i Århusområdet, hvadenten det er denne kapitalens ejere eller bestyrere. Den position, som foreningen her er slået ind på, forekommer at være den eneste vej frem.

Det er denne historie om en forening, der i 150 år har måttet prøve at tilpasse sig en udvikling, som bestandig gik den imod, der skal fortælles på de følgende sider.

Håndværk og næringsfrihed 1848-1898

Der var uro i samfundet i 1840'erne, ikke blot i Danmark, men også uden for landets grænser. Uroen handlede ikke blot om borgernes indflydelse på samfundslivet, men også om de ændringer af det ældgamle produktionsmønster, som den spæde industrialisering medførte. I Danmark var det endnu den enevældige konge, der bestemte næsten alt, og i byerne var det det bedre borgerskab, personificeret i den større handelsstand og gamle håndværkerlav. Alt det var under voldsom diskussion i netop 1840'erne. Visse reformer var allerede gennemført. I 1837 var der således gennemført en ny lov om styrelsen af købstæderne. Efter denne lov fik borgerne – eller nogle af dem – mulighed for selv at vælge repræsentanter til bystyret og dermed få indflydelse på købstadens udvikling. På landet blev den store landkommunalreform indført i 1841, og den skulle på samme måde sikre en vis form for indflydelse på sognenes egen udvikling. Fuld valgret og valgbarhed var der dog langtfra tale om. Som udgangspunkt hvilede den på ejendomsret til en vis mængde jord og fast ejendom. De to afgørende love betød dog trods alt, at den enevældige kongemagt gav mulighed for, at også afgørende offentlige sager kunne blive diskuteret. Hertil bidrog også de såkaldte rådgivende Provinsialstænderforsamlinger, der blev ind-

ført midt i 1830'erne, og som kan opfattes som en forløber for det Folketing og Landsting, der blev indført med Grundloven i 1849.

På det økonomiske område var det den begyndende industrialisme, der hos nogen blev modtaget med begejstring, mens andre så mere ængsteligt til. Dampmaskiner, dampskibe og snart også jernbanerne medførte omlægning af produktion og kommunikation. Danmark var ikke længere et på det nærmeste isoleret økonomisk samfund, men blev stadig mere afhængig af nye og langt større mængder af råvarer udefra. Samtidig voksede konkurrencen fra ikke mindst det engelske marked, men siden også det tyske. Færdigvarer fra de to store landes tidlige industri masede sig ind på vort hjemmemarked.

Den udvikling betød naturligvis, at nogle så store muligheder i den nye tid, mens andre følte sig alvorligt truet. Det sidste gjaldt ikke mindst håndværket, der på det nærmeste siden middelalderen havde levet i ly af det privilegium, lavsvæsenet betød. Det var det, der fastslog, at man kun kunne udøve et håndværk, hvis man havde stået i lære og aflagt svendeprøve og siden kunne blive mester efter aflagt mesterprøve. En ophævelse af disse bestemmelser kunne betyde, at enhver »fusker« kunne underbyde de gamle håndværkere – og måske udkonkurrere dem.

Haandværkerforeningen.

Førstkommende Mandag den 2den Octbr., Eftermiddag Kl. 5, afholdes Generalforsamling i „Harmoniens“ Locale, hvor da et Udkast til Lovene vil blive Forsamlingen forelagt. Tillige agtes foretaget Provevalg af en Repræsentant til Rigsforsamlingen. Mødet ønskes saa talrigt muligt.

Directionen.

1. oktober 1848 kunne læserne af Århus Stiftstidende se denne annonce i deres avis. Det var den nystiftede Aarhus Haandværkerforening, der indkaldte til møde.

Ikke blot skulle foreningens love diskuteres, men der skulle også afholdes provevalg til Rigsforsamlingen, dvs. den forsamling, der forberedte Grundloven. Det understreger, at det ikke blot var en selskabelig forening, der var dannet, men en forening, der ønskede at øve indflydelse på den politiske udvikling. Håndværkerne frygtede for den liberale politiske udvikling, der ville ophæve de gamle lav og de erhvervsmæssige privilegier, som bl.a. håndværket havde haft.

Århus Stiftstidende 1. oktober 1848

Kombineret med billige fabriksvarer skabte det frygt i håndværket. Det er forklaringen på den voldsomme modstand i håndværkerkredse på de fremlagte tanker til næringslovsreformer og ideer om en langt mere liberal og åben økonomi. Et symbol på den nye udvikling så mange i det netop åbnede Bankkontor midt i Århus. Det var byens første bank, åbnet 1837, men den var sådan set ikke beregnet på at skulle finansiere håndværkets kapitalbehov. Banken skulle på det nærmeste alene diskontere veksler for handelsstanden og dermed fremme og lette samhandelen. Den lå midt i byen, lige bag Domkirken og det middelalderlige rådhus, og ventede på den nye tid med dens pengeøkonomi og behov for kredit.

Et blik på de lokale avissider i den lille fire-sidede Århus Stiftstidende fra 1840 giver sit tydelige billede af den skitserede udvikling.

Byens vigtigste rejsemål var fortsat København. Regelmæssigt annoncerede paketskipperne med deres fortræffelige hurtigsejlende paketbåde. Der blev regelmæssigt annonceret efter fragtgods og passagerer, og så havde hver båd kun en enkelt afgang om ugen. Det kunne være »Paquetten Adonis« eller »Jahnsens hurtigsejlende Paquet no. 1«. Passagerlister, der også blev trykt, fortæller, at også håndværkere tog til København, hvor der ikke mindst var nyt at høre om initiativer på organisationsområdet, og om de stadig flere liberale ideer, der blev bragt til torvs i hovedstaden.

At det ikke var tomme trusler fremgik af den lokale avis. Her var der f.eks. en Indbydelse til tegning af aktier i et maskin-hørgarnsspinderi i København. Bag stod direktionen for Den Merkantile Industriforening i København. Aktier og prospekter kunne interesserede få udleveret på en bestemt adresse i Århus. Sådanne prospekter kunne nok få en lokal linnedvæver til at gyse.

Industrialiseringsprocessen forløb ujævnt i landet med forskellige pletvise nedslag og med betydelig forskel fra fag til fag, og mellem hovedstadsområdet og landets købstæder og landdistrikter. Lokale personlighaders initiativer betød også, at de første industrialiseringstiltag geografisk var meget spredt og kom til udtryk mere eller mindre tilfældigt fra fag til fag. Alt det betød, at håndværkere over alt i landet og stort set i alle fag kunne føle sig truet på levebrødet.

I København nåede denne udvikling sin foreløbige kulmination i 1840. Landets hovedstad var langt den største by med hele 120.000 indbyggere eller ca 50% af landets samlede befolkning, der dog kun udgjorde omkring 10% af den danske befolkning. Under ét levede omkring 20% af håndværk og industri i byerne uden for København i 1840, og den andel var voksende gennem hele århundredet.

Endnu var købstæderne og herunder Århus ganske små, og mange levede endnu i en næsten middelalderlig idyl. Rundt om Århus lå stadig den gamle konsumtionslinie, der betød, at der skulle betales afgift af alle de fødevarer, der blev bragt ind til byen. Gennem syv porte bragte bønderne dagligt friske varer ind til århusianerne. De havde samtidig på det nærmeste monopol på at fremstille varer til bønderne, ligesom bønder-

ne også alene gennem købmændene i købstaden kunne få solgt korn og andre varer evt. til eksport over byens havn. Et sådant system betød selvfølgelig, at man havde masser af tid. Bøndervogne ventede i kø om morgenen ved indkørslen til byen, og undersøgelserne af vognene og betalingen af accisen tog den tid, det nu skulle tage. Også det system var under kritik, men først i 1851 blev byportene åbnet for bestandig, og snart blev de i øvrigt revet ned, hvorefter Århus voksede på den anden side af den gamle konsumtionsgrænse.

En lavskommission var i 1840 blevet nedsat under ledelse af juristen Otto Müller, og denne havde i 1847 foreslået den enevældige monark Christian 8., at håndværket burde gives fri, dog efter en overgangsperiode på 20 år. De skarpe faggrænser blev også påpeget at være uhensigtsmæssige, men i det hele taget var betænkningen præget af en betydelig forståelse for de vanskeligheder, håndværket kunne komme til at stå overfor, hvis alle reguleringer med et blev opgivet. Alligevel medførte Otto Müllers betænkning voldsom kritik fra håndværkerside. Omvendt var de liberale kræfter selvfølgelig dybt utilfredse. Her ønskede man fuld frihed. Foreløbig skete der dog ikke noget. Treårskrigen var brudt ud, og drøftelserne af lavsvæsenet blev udskudt.

Allerede inden nedsættelsen af kommissionen havde de københavnske håndværkere i et forsøg på at samle kræfterne i modstand mod reformplanerne dannet Københavns Håndværkerforening i 1840. Det var i øvrigt et logisk modtræk til de liberale kredses Industriforening, der var blevet stiftet i 1838. Håndværkerforeningens formålsparagraf sagde tydeligt, hvad den nye fore-

ning skulle tage sig af. Den skulle »fremme håndværkerstandens tarv på enhver hensigtsmæssig måde ved de midler, der måtte stå i dens magt«. Formuleringen skyldtes håndværkerpolitikeren Johannes Lasenius Kramp, der med denne brede formulering sikrede, at alle kunne støtte Håndværkerforeningen, næsten uanset i hvilken retning den måtte gå. Alle vidste dog, at foreningen var blevet til i modstand mod tidens liberale reformplaner og sådan set som et modtræk til den liberale Industriforening.

Håndværkerne i København kunne dog ikke alene bremse tidens økonomiske tanker. Alle landets håndværkere måtte stå sammen. For at fremme dette mål blev der taget initiativ til at stifte lokale håndværkerforeninger. Bevægelsen var markant, idet stadig flere håndværkerforeninger skød op uden for København. I 1848 nåede den omsider Århus. Det var i virkeligheden påfaldende sent. Hvorfor det først skete i 1848 er vanskeligt at sige, men man må ikke glemme, at Århus i 1848 ikke var landets næststørste by. Ålborg var større, det samme var Odense, men også nabobyerne Randers og Horsens havde omtrent lige så mange indbyggere som den senere jyske hovedstad. Århus havde i 1840 godt 7.000 indbyggere, mens Odense havde over 9.000.

En vis forklaring på, at udviklingen i 1848 omsider nåede Århus, kan være, at den allerede omtalte lavskommission året før havde barslet med sin betænkning, og den gik imod håndværkets interesser. Vigtigt var det også, at grundlovsspørgsmålet var brændende, og heri indgik også drøftelser om en liberal erhvervslovgivning.

Etableringen af foreningen i Århus skal også ses i lyset af, at der netop var stiftet en tilsvarende i Randers. Den forening blev i øvrigt siden kendt for at tage betydelige regionale initiativer. I de følgende år var det karakteristisk, at det ofte var Randershåndværkerne, der tog initiativet og så at sige »sparked« til kollegerne i Århus.

Aarhus Haandværkerforening bliver til

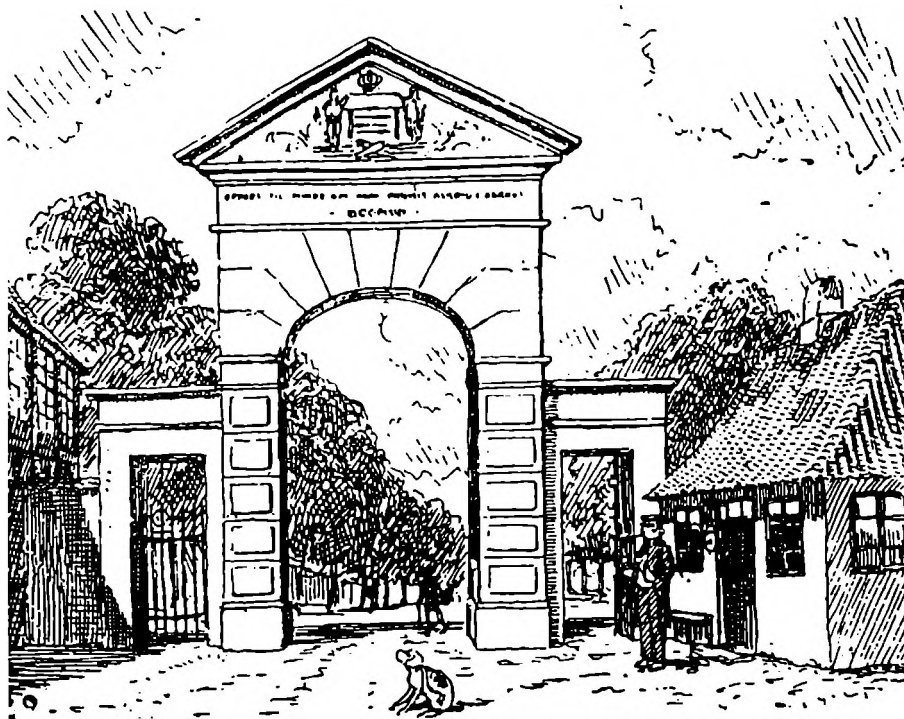
I 1848, mere præcist den 24. september, blev Aarhus Haandværkerforening dannet.

Det er ikke til at konstatere, hvem der fik ideen til oprettelsen. De ældste forhandlingsprotokoller og papirer er gået til. Den første, der er bevaret, går kun tilbage til 1854. Det betyder, at foreningens ældste historie kun meget vanskeligt kan rekonstrueres. Der er dog næppe tvivl om, at det som allerede berørt foregik som led i en organiseret bevægelse, for ikke blot blev Håndværkerforeningen stiftet i Århus i 1848, men lidt tidligere på året også i nabokøbstaden Randers og siden i Ålborg og Fredericia. Gennem bevaret materiale fra Randers kan det konstateres, at denne forening havde til formål at fremme dannelsen af håndværkerforeninger i Jyllands købstæder, som det hed. Vi ved, at sådanne initiativer systematisk blev sat i værk, og at ikke mindst Håndværkerforeningen i København var særdeles aktiv. Herfra blev der sendt breve og opfordringer og lejlighedsvis også agitatorer rundt i landet. De rejste fra by til by og holdt foredrag og agiterede.

Lovene i Århus har sikkert været opbygget på samme måde som de tilsvarende fra Randers. Her var det fastslået, at kun håndværksmestre kunne optages i foreningen, ligesom forenin-

Frederiksport i Århus, som den skal have set ud år 1850, umiddelbart før nedrivningen. Rundt om byen lå en konsumtionslinje. Den kan opfattes som en bygrænse. Varer fra landet skulle beskattes gennem en såkaldt portkonsumtion eller accise. Det gamle system var aldeles uhensigtsmæssig for den moderne liberale udvikling, og i 1851 blev portkonsumtionen opgivet og portene nedrevet.

Dansk Toldhistorie bd. 3

gens formål var at give håndværksmestrene lejlighed til at samles med hinanden for at udveksle tanker og anskuelser, som kunne fremme standens vel, samt ved forbindelse med andre håndværkerforeninger i købstæderne at værne om standens rettigheder, som det hed i tidens noget tunge formulering.

Århus Haandværkerforenings første bestyrelse kom til at bestå af drejer og organist P. Holm, tømrermester A.E. Andersen, skrædder J. Riis, snedkermester Chr. Theilgaard, guldsmed A.H. Høegh, drejermester J. Liisberg, murermester J.C. Preis, bødkeremester N. Jørgensen og malermester Schou. Byen talte omtrent 500 håndværksmestre, og i løbet af kort tid sluttede 282 el-

ler lidt over halvdelen op om den nye forening. Det lovede godt.

Til første formand valgtes drejer og organist Peter Holm. Det siges, at han især var kendt i byen, ikke på grund af sine evner som drejer, men snarere som organist i Vor Frue Kirke. Ydermere var han kendt som maler og tegner, og det kom da også til udtryk i adskillige århusprospekter, der var populære i byens håndværkerhjem.

Da protokoller og andet af foreningens ældste materiale som nævnt er gået tabt, ved man ikke ret meget om, hvordan han udfyldte hvervet som formand for håndværkerne i byen, men tager man hans musiske interesse i betragtning, er det nok forklaringen på, at han efter blot få år for-

Handelsgartner F.J. Chr. Jensen var i 1850'erne en drivende kraft bag Håndværkerforeningen. Han bragte ideer om håndværker- og industrindstillinger til byen, åben som han var for ideer og impulser fra udlandet.

Foto i Erhvervsarkivet

lod formandsstolen og blev erstattet af tømrermester A. E. Andersen, der igen i 1861 blev erstattet af kunst- og handelsgartner F.J. Chr. Jensen, der blev den person, der kom til at spille den helt afgørende rolle for den unge forening i de første år. Det er usikkert, hvornår han fik sæde i bestyrelsen, men måske allerede i 1854, da han gjorde sig bekendt ved at udsende et lille hæfte på 32 sider: Haandværkerforeningen i

Aarhus, dens fortid, nutid og fremtid, en Skizze. Om det har været lavet på opfordring som et program for foreningen eller er blevet til som en slags kritik af foreningens passivitet er også uvist, men en vis betydning fik det lille hæfte dog. Det var i øvrigt dediceret til »Danmarks folkelige konge, Frederik den Syvende, som altid med kærlig opmærksomhed har iagttaget enhver almennyttig ytring af den vakte folkebevidsthed«.

Vi kender ganske mange af navnene bag den første bestyrelse. Nogle kom senere til at spille en betydningsfuld rolle, mens andre måske alene var grebet af tidens stemning. Påfaldende er det imidlertid, at ikke færre end seks af den første bestyrelses ni medlemmer havde været, var eller blev politisk aktive i det lokale bystyre. Mere naturligt var det måske, at flere havde været eller var oldermænd i deres respektive lav. Det var også karakteristisk, at nogle repræsenterede de gamle og truede håndværksfag, mens andre repræsenterede fag, der stod foran store udviklingsmuligheder. Det sidste gjaldt ikke mindst snedkermester Chr. Theilgaard, der på et tidspunkt drev byens største snedkerforretning og siden var pioner med nye snedkerimaskiner. Han etablerede således et dampfiner- og bræddeskæreri, som det blev kaldt i datiden. Uddannelse af unge lå hans hjerte nær, og i 30 år sad han i Teknisk Skoles bestyrelse. Han var i øvrigt også den person, som Håndværkerforeningen sendte til København som delegeret i 1852, da næringslovsspørgsmålet netop brændte på politisk. Han havde haft sæde i byens borgerrepræsentation fra 1844-49.

Sad den travle Theilgaard kun kort tid i borgerrepræsentationen, så beklædte tømrermester

Reklamen var langsomt på vej fra sidste halvdel af forrige århundrede. I byens vejvisere eller adressekalendarer var der et særligt annonceafsnit. Naturligvis gjorde byens fremgangsrigge håndværkere også brug af dette nye reklamemedium. Her er det snedker S. Ørum, der reklamerer for sit møbelmagasin i Kannikegade. Med den tidstypiske finger gør han opmærksom på, at han også er leveringsdygtig i alt snedkerarbejde henhørende til bygningsfaget.

Annonce i Århus Vejviser
1886

Snedker S. Ørums Møbelmagasin,

18, Kannikegade 18,

(ved Siden af Theatret),

anbefaler det største Lager af

ELEGANTE OG SOLIDE MØBLER

samt alle Slags malede og lakerede Møbler.

Alt til billigste, bestemte Priser.

Eneste Udsalg af J. Ørums

prisbelønnede Øridemaskiner

med de bedste engelske Gummivalser, til Fabrikens billigste Pris.

 Alt Snedkerarbejde henhørende til Bygningsfaget udføres hurtigt og billigt.

A.E. Andersen omvendt sit sæde i næsten en menneskealder fra 1849-1863, mens drejermester Jens Liisberg måtte nøjes med årene 1841-47, før han ved lodtrækning måtte opgive sit sæde. Den skæbne overgik også muremester J.C. Preis, der havde sæde her i årene fra 1838-42. Også han var i øvrigt kendt i byen, også blandt de unge, for sit engagement i lærlingeundervisningen. Lige fra den spæde start i 1828 til frem mod 1860 var han fast underviser ved aftenundervisningen for lærlinge. Det var den bekendte Prins Frederik Ferdinands Søndags Tegneskole, der senere udviklede sig til Aarhus tekniske Skole. Det yngste medlem af den nydannede Hånd-

værkerforening var guldsmed A.H. Høegh, der først blev medlem af byrådet i 1870 og her fik fem år uden i øvrigt at gøre sig særlig synlig politisk.

Det afgørende var imidlertid, at de navne, der tegnede den første bestyrelse, var personer der var bekendte og markante i byens håndværk. Kun bødkermester N. Jørgensen og malermester Schou synes aldrig at have deltaget i byens offentlige styre. Det kan derfor nok konkluderes, at det var mænd med en vis lokal pondus, der følte sig kaldet til at stifte Aarhus Haandværkerforening. Det var ikke gjort for at stifte en selskabelig forening, men fordi stifterne følte, at ikke

blot deres faglige stolthed var truet, men hele deres livsgrundlag og gamle kultur. Usikkerhed over for alt det nye spillede selvfølgelig også en afgørende rolle.

Foreningens love fastslog, at der var adgang for enhver håndværksmester imod et kontingent af 4 mark årligt, der skulle erlægges med 1 mark i kvartalet.

Formålsparagraffen sagde tydeligt, hvad tanken var med Aarhus Haandværkerforening:

..det væsentligste øjemed skulle være at give den talrige klasse af håndværksmestre lejlighed til at samles indbyrdes, at udveksle meninger og ideer, og dermed fatte beslutninger, sigtende til standens vel. Videre skulle den i enighed indbyrdes og i forbindelse med foreninger i andre købstæder på lovlig måde værne om håndværkerstandens rettigheder og fremme dens interesser.

Det var en kasserer, der skulle opkræve kontingentet, og han skulle naturligvis være udpeget af generalforsamlingen for at sikre den fulde opbakning om hans person. Lovene fastslog, at »ingen uden håndværksmestre kunne optages«. Det var i sig selv bemærkelsesværdigt, for derved adskilte foreningen sig ganske meget fra den tilsvarende i København, der var meget åben. Hvordan bestemmelsen er blevet praktiseret synes da også noget tvivlsomt, eftersom foreningen siden valgte en gartner til formand, men den bestemmelse blev i øvrigt efterhånden afsvækket.

Lovene fastslog, at bestyrelsens 9 medlemmer skulle tituleres direktører. Bestyrelsen, eller som lovene siger »direktionen«, valgte af sin midte en formand, viceformand, en dirigent og en sekre-

tær. Ikke mindre end fire årlige generalforsamlinger skulle sikre, at medlemskredsen havde indflydelse på den nye forenings forhold. Bestyrelsen skulle ikke vide sig for sikker, så loven sagde, at tre medlemmer skulle afgå hvert halve år. Der var dog mulighed for genvalg.

På moderne dansk var det kort og godt en interesseorganisation, der havde set dagens lys i Århus.

Indkaldelse til møder skete almindeligvis ved indrykning af en annonce i byens avis, og mødestedet var altid i »Harmonien«s lokale i Vestergade og almindeligvis klokken 5 om eftermiddagen.

Initiativ og stagnation

Næppe var Håndværkerforeningen dannet i Århus, før der blev taget nye initiativer i Randers, og igen ville man have kontakt med kollegerne i Århus. I november havde Randers Håndværkerforening udsendt en indbydelse til de jyske foreninger om at sende delegerede til Århus. Håndværkerforeningen i Århus var straks med på ideen og stillede lokaler til rådighed, for så havde man i hvert fald et vigtigt arrangement at samles om. Der skulle forhandles om et udkast til en protest, der skulle sendes til den grundlovgivende rigsforsamling mod lavsvæsenets ophævelse. Det var med andre ord de jyske håndværkerforeningers første delegeretmøde, der blev afholdt i Århus med Aarhus Haandværkerforening som vært.

På mødet nåede man i øvrigt til enighed om, at hovedbestyrelsen for de jyske foreninger skulle have sæde i Randers. Den tekst, man samledes om, var allerede forberedt af Randershåndvær-

Kunstsmed J.M. Chr. Larsen var også en af de tidligere annoncører i vejviseren. Her i 1884 var det vægte, han særlig talte for, men han også elektriske ringeapparater og telefoner.

Medaljerne i annoncen havde han erhvervet på den Jyske Industriudstilling i Århus i 1876. Her havde ikke blot byens Håndværkerforening været aktiv, men J.M. Chr. Larsen havde selv siddet i udstillingskomiteen.

Annonce i Århus Vejviser
1886

J. M. Chr. Larsen,

Vestergade 30.

Vægtfabrik.

Decimalvægte.

Søjle- og Kreaturvægte.

Pengeskebe, Dørhængsler, Laase etc.

Elektriske Ringeapparater og Telefoner indlægges.

Alle Reparationer udføres hurtigt og billigt.

(36)

kernes juridiske konsulent, den næsten blinde prokurator Jens Bierring Hansen.

Det var set med vor tids øjne en tung tekst med mange omsvøb og lange forklaringer. Mellem linierne fremgik det dog tydeligt, at håndværkerstanden frygtede at komme i klemme mellem det liberale borgerskabs ønsker om stadig billigere varer og industriens krav om fri bevægelighed for varer og kapital. Konklusionen var da også efter flere siders læsning, »at håndværkerstanden stiller den forventning til den forestående høje rigsforsamling, at samme vil beskytte standen mod pengevælden og modsætte

sig indførelsen af en frihed.....«. Til sidst sluttede man af med håbet om, at den »almindelige begejstring for borgerligt velvære også måtte komme den store håndværkerstand til gode. Håndværkerne kunne til gengæld love, at standen ville vedblive i dens hengivenhed for det elskede fædreland og dets regering«.

Det havde åbenbart været en sand kraftanstrengelse at få færdiggjort det store brev til rigsforsamlingen. Efter mødet forlod alle lokalet med et løfte om at mødes igen dagen efter til et stort festmåltid. Det blev til gengæld en fest, som håndværkerne i Århus kom til at tale længe

Så imponerende tog Aarhus Haandværkerforening og dens asylbygning i Paradisgade sig ud engang i 1890'erne. Huset rummede ikke blot byens største forsamlingslokale, men også adskillige særlokaler for medlemmerne i form af billard-lokale, bibliotek, restauration og meget mere. Facaden var udført helt i tidens stil med historiske stildekorationer. Bag tegningerne stod bygningsinspektør V. Th. Walther, der siden kunne sætte et lille »kgl« foran sin titel. Det store byggeri blev indviet i 1868 med en kæmpefest. I 1897/98 blev såvel asylboligerne som Håndværkerforeningen udvidet.

Foto i Erhvervsarkivet

om – og desværre – det var i lang tid også på det nærmeste det eneste, man kunne forholde sig til.

Det er mærkeligt, at brevet ikke synes at være blevet fulgt op. Grundloven blev som bekendt vedtaget 5. juni 1849, den rørte ikke ved hånd-

værkets forhold, men indeholdt alene et løfte om næringsforholdenes regulering. Treårskrigen prægede dagligdagen, og den liberale lovgivning fortsatte med toldlovsdebatter og meget mere. Foreløbig bestod de gamle lav, men diskussionerne om deres forhold var dog politisk

langt fra glemt, og der blev igen talt om en særlig kommission, der skulle kulegrave håndværkets forhold.

Efter håndværkermødet gik omtrent alt i stå. Der blev ganske vist indkaldt til bestyrelsesmøder, men faglige initiativer synes man ikke at have taget. Håndværkerforeningen forholdt sig afventende, for nu havde man jo afsendt en adresse.

Den passive holdning blev imidlertid for meget for handelsgartner F.J. Chr. Jensen. Som hans titel siger, så ville han næppe i dag blive betragtet som en typisk repræsentant for håndværkerstanden. Han havde i øvrigt heller ikke nogen familiemæssig baggrund i håndværket, idet han var vokset op som søn af en fæstebonde under Marselisborg gods.

I tidens litteratur er han karakteriseret som en særdeles livlig og foretagsom mand med »en fyldig boglig dannelse«. Han var nu heller ikke en hvilken som helst handelsgartner, idet han havde viet sin tilværelse til en »rationel blomsterdyrkning«. Han var vist nok en af de første i landet, der opførte drivhuse for at fremme væksten af blomster. Egen jord havde han ikke, men den lejede han af kommunen, da han i 1841 var flyttet til byen efter endt uddannelse rundt om i landet. Her oprettede han sit kunst- og handelsgartneri »udenfor Frederiksport op mod Kirkegården«, som adressen blev beskrevet i 1841. Han engagerede sig i øvrigt så stærkt i blomster, at han udgav en række småskrifter om blomsterdyrkning. I 1844 kom hans Håndbog i blomstergartneriet og senere en række bøger, som han havde en vis succes med, idet de kom i adskillige udgaver. Det var f.eks. tilfældet med Dansk havebog og Havebog for bondestanden.

Jensen var foretagsom og søgte også at afsætte sine blomster og blomsterfrø uden for Århus. Han fik lavet trykte priskuranter, der blev distribueret vidt og bredt, hvori han faldbød planter og plantefrø. Han blev hurtigt en kendt mand i byen, idet han arrangerede blomsterudstillinger uden for Frederiksport. Her var der også tom-bola, hvis der skulle yderligere til for at tiltrække publikum til den store blomsterudstilling. Han fik opført lysthuse i tilknytning til sit gartneri, og i sæsonen serverede han her jordbær med fløde. I marts 1848 mistede han sin hustru, og han stod tilbage med syv uforsørgede børn. Godt et år senere giftede han sig dog igen med en Århuspige. I biografien i Dansk Biografisk Leksikons første udgave fra 1894 omtales hans indsats for Aarhus Haandværkerforening overhovedet ikke. Det er i øvrigt ganske uretfærdigt, for det var ikke mindst hans lille bog fra 1854 på blot 32 sider »Haandværkerforeningen i Aarhus, dens fortid, nutid og fremtid, en Skizze«, der beskrev og analyserede foreningens stilstandsår og udstak retningslinier for fremtiden. Alarmerende var det, at foreningen allerede havde mistet næsten halvdelen af dens medlemmer, oplyste forfatteren i sin lille bog. Jensen havde i øvrigt allerede taget enkelte initiativer på egen hånd for at fremme håndværkersagen i byen. Han havde således i 1850 foreslået oprettet en lånekasse for Håndværkerforeningens medlemmer, men den blev vist ikke til noget, selv om gartner Jensen havde tilbudt at arrangere en basar for at skaffe en grundkapital. Gartner F.J. Chr. Jensens lille bog er tankevækkende. Den redegør først for baggrunden for foreningens dannelse, og mødet i december med de jyske kolleger betragtes som et absolut

Undervisning af de unge i håndværket havde altid været en mærkesag. Teknisk Skole på hjørnet af Munkegade og Nørre Alle var det sted, hvor de unge supplerede deres praktiske erfaringer. På billedet lærer den unge Marius Hansen, senere smedemester fagtegning for vogn- og grovsmede i vinteren 1908-09. Han sidder til venstre.

Foto i Aarhus Haandværkerforening

højdepunkt, før den på det nærmeste faldt sammen. Han havde også en forklaring på, hvorfor det var gået så galt. Det skyldtes, at foreningen meget hurtigt var blevet optaget af et socialfilantropisk projekt: asylboliger til gamle eller syge håndværksmestre eller dissers enker. Opkrævnin-gen af det såkaldte 4. sk. bidrag havde taget et sådant omfang og havde været så administrativt

krævende, at det efterhånden havde overskygget foreningens egentlige formål. Fond og forening var på det nærmeste smeltet sammen. Meningen var ellers god nok. Fattigdom og nærløshed skulle kunne udløse hjælp fra asylfondet, hvis man havde været medlem i mindst 5 år.

Igen og igen vendte F.J. Chr. Jensen tilbage til kollegerne i Randers. »Vore flinke naboer«, som

han betegnede dem. Det var herfra, inspirationen kom, idet randershåndværkerne vækkede århusianerne til en »værdig virksomhed«. Håndværkere i de jysk købstæder blev inviteret til at deltage i en håndværkerudstilling i Randers midt i september 1851. Flere håndværkere deltog fra Århus, ligesom adskillige mestre drog til nabobyen for at studere det nye fænomen – industriudstillinger.

Gartner Jensen sluttede af med nogle konkrete forslag og ideer til den nye forening:

1. Oprettelse af en permanent håndværkerbasar, der skulle bistå håndværkerne med salg af deres produkter
2. Oprettelse af indkøbsforeninger, der skulle sikre billigere indkøb af råvarer
3. Fælles årlige håndværkerdage for de jyske håndværksmestre
4. Etablering af en jysk organisationsstruktur med en fællesorganisation til koordinering og årlige håndværkerdage.

Med sit lille skrift håbede gartner Jensen, at der kom gang i og samling om håndværkerforeningen. Nogle af ideerne var ganske perspektivrige, mens andre blev præsenteret næsten 25 år for tidligt. Håndværkerforeningen havde en opgave i byen, men der måtte ske noget hurtigt, hvis foreningen ikke ganske skulle sygne hen.

Det fremgår ikke klart, om den lille bog medførte, at Jensen blev indvalgt i Håndværkerforeningens bestyrelse, eller om den var et resultat af en kritik, han havde rejst på et bestyrelsesmøde. Protokollerne er som nævnt gået tabt. Afgørende var det imidlertid, at Jensen fik sæde i besty-

relsen, og i de følgende mange år kom hans ideer og initiativer da også til at indgå i foreningens idegrundlag.

Først i 1857 skete det afgørende. Den nye næringslov blev vedtaget den 29. december 1857, og efter en overgangsperiode på 5 år skulle de gamle lav ophæves, og den gamle middelalderlige organisationsstruktur dermed nedbrydes.

Alt det betød imidlertid, at Aarhus Haandværkerforening havde svært ved at fastholde sin stærke profil som interesseorganisation. Men nu da foreningen var skabt, måtte den selvfølgelig have et indhold. Det fik den i Århus, men også andre steder rundt om i landet. Man vendte sig mod det selskabelige og socialfilantropiske. Markant var det også, at det snævre optagelseskriterium langsomt blev udvisket. Håndværkerforeningen fik et stadig mere tydeligt præg af en åben borgerforening, der blev bekendt for et godt festlokale og gode fester.

Næringsloven vedtages

På trods af protester fra håndværkere over hele landet mod de foreslåede reformer i næringslovgivningen kom sagen op igen i begyndelsen af 1850'erne. Landbruget havde fået en stærk repræsentation i Rigsdagen efter 1849-grundloven og meget hurtigt tog man fat på løfteparagraffen med oplæg til ny næringslovgivning. Overretsassessor Otto Müller blev bedt om at lave et forslag til en ny næringslovgivning, og på grundlag af det blev næringsloven af 29. december 1857 vedtaget. Forud for lovens vedtagelse lød igen kraftige protester fra store dele af håndværket. Underskriftsindsamlinger blev sat i gang, og det lykke-

des at samle mere end 15.000 underskrifter mod forslaget til den nye næringslov. Da loven var vedtaget, forsøgte komiteen at formå kongen til at nægte loven stadfæstelse. Håndværket var med andre ord drevet så langt ud i desperation, at det var villigt til at bringe den frie forfatning og folkestyret til fald for at forhindre den liberale ændring i næringslovgivningen. Man håbede på, at kongen ville styrte et ministerium, der havde »hånet og ringeagtet en talrig samfundsklasse og lukket øret for dets ønsker«

Efter næringsloven i 1857 blev adgangen til at drive næring alene gjort betinget af, at den pågældende opfyldte visse krav, som enhver i almindelighed kunne opfylde. Endogså de gamle krav om duelighedsprøver og mesterprøver blev ophævet. Næringsloven markerede således den økonomiske liberalismes sejr i Danmark. Påfaldende nok havde der været særlig mange underskrifter mod næringslovsreformen fra de århusianske håndværkere. Under forhandlingerne blev dette brugt som et argument for at lade de gamle lavsformer leve videre i Århus, hvorefter man siden kunne sammenligne udviklingen i landets øvrige købstæder med den århusianske. De århusianske håndværkere havde været så effektive i deres indsamling af underskrifter, at de havde sikret 1.500 af protestlistens i alt 15.000 navne.

Næringsloven opererede med en fem års overgangsperiode, før den trådte i kraft. Det skulle med andre ord ske pr. 1. januar 1862. I de mellemliggende år fik håndværkerne og deres lav meget travlt med at tilpasse deres organisationer til de nye forhold. Lavene var kort og godt ophævet, mesterbegræbets dybtgående indhold op-

hævet, og lærlinge og svendes forhold på det nærmeste vendt op og ned. Endog det gamle krav om en svendeprøve for at blive svend var ophævet.

Alt det betød naturligvis, at håndværket havde vanskeligt ved at finde sine egne ben. I Indenrigsministeriet havde man ladet udarbejde en række forslag til, hvordan den nye tids organisationer kunne se ud. Her var det i øvrigt også fastslået, at de gamle lavsformer og evt. fremtidige opgave for de gamle lav kunne være at tage socialfilantropiske opgaver op.

I de første januardage 1862 indeholdt dagbladene flere eksempler på, hvordan håndværket fortsat så med megen skepsis på den nye tid. Der blev bragt artikler om, at en skrædder søgte at kombinere sit håndværk med at søge borgerskab som boghandler, og i den lokale avis kunne der læses om et par »fruentimmer«, hvoraf den ene søgte smede- og den anden vognmandsrettigheder.

Livet i Aarhus Haandværkerforening

Vi kender ikke meget til livet i Håndværkerforeningens i de første år. Det er dog kendt, at der blev holdt utallige bestyrelsesmøder, men noget engagement fra medlemmernes side er der ikke meget vidnesbyrd om. Det vides, at der blev arrangeret i hvert fald et enkelt besøg hos kollegerne i Randers, og så var der det første fælles håndværkerbesøg i Århus 11. december 1848, der endte med en stor fest, som der blev talt om i mange år, men ellers gik livet sin meget stille gang. En enkelt stor begivenhed skal dog nævnes.

Det var Frederik den 7.s besøg i byen 20. juni

Udgaaer hver Onsdag og Lørdag.

9. Аргг.

Er der særlig Koler
fare for Haandværkerne

De Uenettninger fra de tekniske
Skoler, som vi i denne Tid have
hørt, have i det Hele været re-
gunstige. Der er aabenbart en
voksende Erkendelse hos Haand-
værkerne om, at den theoretiske
— og dog for Praxis saa over-
ordentlig rigtige — Uddannel-
se bydes Elan-

Daglig beskæftigede Bladene i denne Tid med de sanitære anstaltninger, som træffes for at undgaa den truende Koleracpid. Der gives fra lægekandidat Forskrifter om de Foranstaltninger, hver Enkelt bør iagttage Hensyn til Fødemidler, Renlighed og for saa vidt muligt

Centralforeningen
for

Skomagermestre
i Bistifterne

afholdt i Søndags General
Møling i Næstved. Fra Baner
modtog mode modte

blev det
småde i
prette en
stre. Af
re vil det
at r...

hvor de Fremmede
Musik. marscheredes der
"Azelhus", hvor der sp
kost. Efter denne tog
forsamlingen sin Ro...

25-10-1900 Glas...

Marek

Minder fra den danske
Fortid.

ev det ov
Pastyrer
herbarn,

Glarmest
Medlem
Fyens St
aandværker-
uddannelsen.

Håndværkerbladet var fællesorgan for landets mange håndværkerforeninger. Her blev tidens brændende politiske spørgsmål drøftet. I collagen fra 1892 er der hentet en række overskrifter.

1852. Håndværkerforeningen havde af borgmesteren fået lov til at arrangere et fakkeltog, der skulle holdes for kongen. 120 fakler blev det til foruden æresport og velkomstsang, og døtre af håndværksmestrene i hvide kjoler, der hyldede monarken. Påfaldende er det imidlertid, at lejligheden ikke blev benyttet til at kommentere den aktuelle sag om næringslovsspørgsmålet.

En særlig protokol havde foreningen fået anlagt. Heri skulle gæster lade sig indskrive, og for en eftertid tegner der sig et beskedent billede af interesserede kolleger, der passerede Århus. Det kunne være en fattiggårdsforstander fra oplandet, en skomager fra Randers, skibsfører fra København, men det kunne også være fabrikant L. Lange fra Svendborg eller måske instrumentmager Berg med frue fra København eller måske dekorationsmaler Fr. Visby, der opholdt sig hele 14 dage hos Håndværkerforeningen i maj 1869. Han benyttede vist nok lejligheden til at tegne adskillige portrætter under sit ophold i byen.

Der synes ikke at være vidnesbyrd om, at århushåndværkerne havde et egentligt lavsherberg knyttet til Håndværkerforeningen, sådan som det bl.a. var kendt fra Tyskland, og hvor vandrende svende kunne overnatte. Det var dog erkendt, at der var store problemer for svende, der var »på valsen«.

Et vist højdepunkt nåede Håndværkerforeningen i sommeren 1852, da den kunne åbne en industriudstilling på Fredens Torv. Man havde allerede forsøgt noget tilsvarende i 1850, men på trods af ganske mange opfordringer og annoncer i avisen så lykkedes det ikke at skabe så megen interesse for sagen, at projektet kunne realiseres. Man havde ellers opfordret byens hånd-

værkere til komme med »større og mindre genstande, såsom vogne og maskiner«. Der kunne regnes med et vist salg, idet det var tanken at bortlodde nogle af udstillingsgenstandene, efter at komiteen havde købt dem. I maj måned 1850 måtte komiteen imidlertid indrykke en annonce, der fortalte at den påtænkte udstilling »måtte stilles i bero«. For initiativtagerne, ikke mindst F.J. Chr. Jensen, P. Meyer og S. Ørum, var det en dyb skuffelse.

I 1852 var F.J. Chr. Jensen blevet formand for udstillingskomiteen, og hele arbejdet synes at være blevet gjort mere effektivt. Dog var der en ting, man ikke havde taget højde for. Industriforeningen i København afholdt netop på samme tid en tilsvarende udstilling, og det kom i høj grad københavnernes på tværs, at et tilsvarende initiativ var taget i Århus. Det er måske forklaringen på, at komiteen siden understregede, at udstillingen henvendte sig til jyske håndværks- og fabriksarbejdere.

Komiteen havde delt opgaverne imellem sig. Snedkermester Ørum var formand for en særlig bedømmelseskomite, der skulle sikre, at det udstillede levede op til visse kvalitetskrav.

Endelig havde komiteen i modsætning til det tidligere arrangement besluttet at opføre en selvstændig bygning, der skulle huse udstillingen. Den senere kgl. bygningsinspektør Thielemann havde lavet tegningerne.

Sidst i juli 1852 blev dørene åbnet til udstillingen, og, som avisen noterede, så dækkede udstillingen næsten alle industrifag med møbler, metalarbejder, fortepianoer, sadelmager- og drejerarbejder. En lukket jagtvogn var der også blevet plads til. Hertil kom damearbejder bestående af

broderier, modepynt og kunstige blomster. Godt 700 genstande kunne de besøgende beundre og studere. Som noget nyt var der sat pris på de enkelte genstande, og adskillige numre blev ret hurtigt solgt. Nogle af de udstillede numre indgik i øvrigt i det lotteri, der var en del af økonomien bag udstillingen.

Udstillingen var kort og godt en succes, selv om det hele pludselig tegnede kaotisk dagen før åbningen, idet et skybrud truede med at ødelægge det hele. Den lette træbygning var ikke vandtæt, og det betød, at udstillingskomiteen kæmpede med at overdække det udstillede.

Et lag lærred blev hurtigt lagt på taget, så de værste styrtøer ikke kunne ødelægge det store arrangement. Publikumstilslutningen opfyldte Håndværkerforeningens forventninger.

Den fine industriudstilling kunne imidlertid ikke skjule, at Håndværkerforeningen havde svært ved at finde sin plads i byen. Hertil kom, at udstillingsarrangørerne igen og igen havde brugt ordet industri og industriprodukter, når den skulle fortælle om arrangementet og lokke udstillere til. Selvfølgelig blev det også bemærket, at der var udstillet ganske mange såkaldte husflidsprodukter og kvindelige håndarbejder. De kunne være nok så smagfulde og fyldt med kvaliteter, men det var ikke Håndværkerforeningens opgave at markedsføre og bistå med salg af sådanne.

Konkluderende må det derfor siges, at livet gik meget langsomt i Aarhus Haandværkerforening i 1850'erne og 1860'erne. En sidste kraftanstrengelse sås i 1857 forud for vedtagelsen af næringsloven i december måned. Det kunne dog heller ikke forhindre, at nogle kredse fandt,

at der måske var plads til en forening, der lagde noget mere vægt på industriens interesser, og som havde en anden opfattelse af flere af tidens presserende spørgsmål: næringslovsreformen og toldlovsspørgsmålet.

Håndværkerforeningen kunne selvfølgelig ikke få lov til alene at udtale sig om de produktive erhvervs forhold i byen. Håndværkerne var for toldbeskyttelse og bevarelse af de gamle organisationsformer med lav, og i det hele taget stærke modstandere af tidens liberale ideer.

Industriens folk så omvendt noget mere nuanceret på sådanne spørgsmål, og de fleste var vel nok tilhængere af en liberal erhvervs- og toldpolitik, der kunne sikre billigere råvarer. Sådant kunne selvfølgelig også i Århus, så i juli 1859 kunne byens borgere i avisen se en opfordring til at møde op på byens nye rådhus. Målet var at danne en Industriforening. Den blev da også stiftet, og snart meldte de alvorlige spørgsmål sig. Leje af lokale, kontingentfastsættelse, lange diskussioner om hvilke blade og tidsskrifter, der skulle holdes, og endelig det sædvanlige problem med at antage et lønnet bud, der kunne sikre kontakten mellem medlemmerne og foreningen. Alt fandt sin ordening, og først på efteråret var der lejet lokale med en åbningstid fra 10 formiddag til 11 aften. Her kunne medlemmerne mødes og læse aviser og tidsskrifter samt diskutere med hinanden. Først senere regnede foreningen med at kunne udlåne bøger. Formand for foreningen og medstifter var den borgerlige rådmand C.P. Hertz, der i det hele taget blev en drivende kraft. Ret hurtigt indrettede Industriforeningen sin virksomhed efter model fra den store fornemme Industriforening i København. Der skulle

Unge murerlærlinge er i foråret 1905 foreviget før de gik i gang med deres svendeprøver. Det er karakteristisk, at det hvide arbejdstøj allerede synes at være det almindelige, mens murerkasketten, som vi kender i dag, kun bæres af ganske få. Fodtøjet var tidens karakteristiske træsko.

Foto i Aarhus Murerlaug

selvfølgelig forevises det bedste inden for ny teknologi, demonstrationer af værktøjer og maskiner, og så skulle der diskuteres tegninger og planer til fabriksanlæg og meget mere. En af drivkræfterne bag foreningen var fabrikant Frich, der havde etableret sig i byen i 1854, idet han havde opført en fabrik på hjørnet af Søndergade og Sønder Allé men igen og igen synes det at fremgå, at Industriforeningen løb ind i vanskeligheder med at finde foredragsholder. Det sy-

nes at være forklaringen på, at rådmand C.P. Hertz igen og igen blev annonceret med foredrag om »de nordamerikanske republikaneres liv og kamp for slavefriheden« eller »om livet i det sydlige Frankrig« og meget mere. Det var i øvrigt karakteristisk, at den i samtiden meget bekendte Hertz gjorde en betydelig indsats for at få foreningen til at fungere. En af forklaringerne kan være, at han havde fået god tid, efter at han havde nedlagt sit hverv som borgerlig

rådmand i 1861. I byen havde han i øvrigt et godt navn som leder af byens store sparekasse. På trods af Hertz mange foredrag viste det sig snart, at der næppe var grundlag for foreningen. Det ses da også, at den bejler til Håndværkerforeningen og opfordrer medlemmer herfra til at udstille produkter i Industriforeningens lokaler, ligesom man også indbyder håndværkere til at studere »en symaskine, der også er brugelig for skomagere«. Handelsgartner Jensen fra Håndværkerforeningen blev også bedt om at holde foredrag, så det gjorde han over emnet »Krystalpaladset i London«. Det var i 1862. Temaet var igen den netop overståede industriudstilling. Et foredrag »om befolkningsforholdene i Tyrkiet« kunne næppe heller samle så megen interesse, at det kunne sløres, at foreningen i 1863 var ude i alvorlige vanskeligheder. De var så store, at det samme år blev besluttet at slå foreningen sammen med læseforeningen Athenæum. Det tekniske bibliotek, som Industriforeningen havde søgt at opbygge, blev i 1872 overført til Håndværkerforeningen.

Næringsloven stillede krav til byens håndværkere og industridrivende om at arbejde på samme betingelser, næringslovens liberale grundlag. Det synes at være forklaringen på, at Håndværkerforeningen tog initiativ til at ændre sine bestemmelser om medlemsoptagelse. Fra 1865 sagde lovene således, at »enhver selvstændig mand kunne optages som medlem, og i 1869 blev bestemmelserne endnu blødere, idet formuleringen nu blev, at »enhver hæderlig mand« kunne blive medlem. Hermed var skellet mellem selvstændig og ansat ophævet i foreningen. Den

skulle nu være samlingssted for folk, der interesserede sig ikke blot for håndværk, men også industri ganske på tværs af, om man var ejer eller ansat af virksomheden. Det betød selvfølgelig også, at opgaverne for Håndværkerforeningen måtte ændre natur. Der måtte findes opgaver, der kunne binde foreningen sammen. Arbejdsgiverinteresser måtte så evt. varetages i et andet forum. Et naturligt led i denne politik var det at få skabt et centralt mødested for aktiviteterne.

Egen bygning

Foreningen havde foreløbig klaret sig ved at leje lokaler hos forskellige restauratører i byen. Selvfølgelig var det ikke ideelt, hvis målet skulle være, at Håndværkerforeningen skulle udvikle sig til et samlingssted for byens håndværkere og stille forskellige tjenester til rådighed som læseværelse og bibliotek og måske også demonstrere nye maskiner. Ønsket havde derfor i mange år været at finde en egnet bygning, eller eventuelt selv bygge en forsamlingsbygning.

I 1865 var der mulighed for at købe en grund i Paradisgade. Medlemskontingenter og overskuddet fra de årlige julebasarer havde gjort det muligt. Man begyndte straks at bebygge grunden, men ifølge foreningens oprindelige formål blev det besluttet først at rejse en bygning med friboliger for ældre håndværkere. Her blev indrettet otte lejligheder. En enkelt var udlejet gratis, andre til reduceret pris. Planen var, efterhånden som økonomien tillod det, at gøre alle lejligheder til friboliger for trængende eller gamle håndværkere. Da asylet, som det blev kaldt, var færdigt, fortsatte man ved siden af i foråret 1867 med opførelse af den store bygning

til århushåndværkerne. Tegningerne var lavet af den i tiden og byen kendte kgl. bygningsinspektør for Jylland, W.Th. Walther, der i øvrigt samme år fik titel af professor. 20. december 1868 kunne håndværkernes nye adresse indvies med en kæmpefest. En generalforsamling havde forinden besluttet, at det skulle være uden damer. Der havde i øvrigt næppe heller været plads, for den lokale korrespondent kunne dagen efter oplyse til avisen, at der havde været 300 deltagere til stede.

Huset rummede alle de elementer, enhver håndværkerforening kunne ønske sig. Der var læseværelser, bestyrelsesværelse med billeder af gamle medlemmer, og foruden et særskilt spilleværelse og et billardværelse var der selskabslokaler og restaurationslokaler. Læseværelse og bogsamling var foreningens statussymboler, og der var almindeligvis et særligt bogudvalg, der stod for indkøb og passede bogsamlingen, der i 1890 var vokset til godt 2.000 bind. Det blev sagt i samtiden, at »bogsamlingen var løftestangen til fremtiden«. I øvrigt var det almindeligt med en særlig avislæsestue, hvor dagens aviser var fremlagt. Efterhånden som fagbladene blev skabt og udkom, hørte de naturligt til her. Der er kun få eksempler på diskussioner om, hvilke aviser, der skulle købes. I august 1870 enedes bestyrelsen dog om at afbestille Århus Amtstidende på grund af bladets franskfjendtlige linie og for tyskenlige holdning.

Håndværkerforeningens centrale rum var den store sal – ofte blot benævnt salen. Her blev de store håndværkerfester afholdt, og her blev byens store fødselsdage holdt, og så var salen naturligvis centrum for de mange arrangementer,

som Håndværkerforeningen stod for. Der var foredragsaftener, som allerede nævnt, og siden blev salen også centrum for udstilling af lærlegearbejder. Udstillingerne blev i øvrigt altid rost, selv om kun få besøgte dem.

Vigtigt var det for hele økonomien, at byens andre foreninger kunne leje sig ind i de gode lokaler, eller de kunne samarbejde med Håndværkerforeningen om særlige arrangementer. Koncerter, oplæsningsaftener, baller, børnefester, siden juletræer og industriudstillinger og meget andet.

Arbejdsfelter

Fra gammel tid havde det været en del af håndværkerkulturen, at de unge rejste på »valsen«. Det indebar, at den unge rejste fra sted til sted for at søge arbejde og lære nyt. Rundt om havde større lav såkaldte lavsherberger, hvor de unge kunne overnatte for et beskedent beløb. Undervejs søgte de arbejde. Det kunne ske ved at opsøge værksteder. Her modtog de ofte en såkaldt geskænk, der både kunne være fast og/eller flydende. Efterhånden opfattede myndighederne denne trafik som tiggeri, og når hertil kom, at de herberger, de unge opsøgte eller blev anvist til, ofte var de ringeste i byen, var der ikke langt til druk og simpel vagabondering.

Politiet førte nøje kontrol med de rejsende, og det blev krævet, at de rejsende svende straks skulle henvende sig på den lokale politistation for at få viseret den såkaldte vandrebog, der populært blev kaldt »flippen«. Den var både forhadet og elsket. Forhadet fordi den var et instrument i kontrollen af de rejsende, elsket, fordi de mange stempler fortalte om de mange rejser.

Medarbejderne i Victor Lassens billedskærerværksted er her foreviget kort før århundredskiftet. Billedskærerarbejde var bl.a. efterspurgt i herskabsboliger, i banker og større offentligt og privat byggeri.

Foto i Lokalhistorisk samling

Havde de ikke et mindstebeløb af penge på sig, kunne de ryge i »kachotten«, eller også blev de sendt ud af byen.

Den behandling af håndværkets unge kunne naturligvis ikke undgå at sætte sig spor i opfattelsen af standen som helhed. Det er en af forklaringerne på, at nogle mestre fandt på at oprette en understøttelsesforening for berejste håndvær-

kere. Den første blev stiftet i Svendborg i 1879, og snart blev der oprettet tilsvarende rundt om i provinsen. Århus kom med i 1882. I Århus sluttede 1.000 medlemmer op om den nye forening. I 1885 købte man et ældre hus i Klostergade og indrettede det til svendehjem. I 1887 besluttede man dog at bygge nyt bl.a. for at tilbyde de unge det bedste. Pengene blev skaffet gennem en stor

Et snedkerværksted ved århundredskiftet kunne se sådan ud. Billedet er taget i J.A. Rasmussens snedkerværksted på hjørnet af Østergade og Amaliegade. Det er høvlebænke og tungt håndværktøj, der endnu præger værkstedet. Under loftet ses brædder, der hænger til tørre. Svendene er iført det karakteristiske store forklæde som arbejdstøj.

Foto i Lokalhistorisk samling

håndværkerfest, hvortil hele byen var inviteret. Og som om det ikke var nok, så var der indsat ekstrarog fra oplandet; som et særligt trækplaster blev det elektriske lys vist nok ved den lejlighed præsenteret for første gang for festdeltagerne.

I svendehjemmet var der fremlagt bøger og blade. De unge kunne bl.a. her se Meddelelser

fra Fællesrepræsentationen for Håndværk og Industri samt Håndværkerbladet og efterhånden også ganske mange fagblade. Naturligvis kunne de rejsende svende altid her finde deres eget blad »Trækfuglen«, der indeholdt vigtig information om landets svendehjem og beretninger om farende svende i ind- og udland. Statistik i

bladet oplyste bl.a., at omkring 800 rejsende havde modtaget hjælp på Århus Svendehjem i året 1890. Vigtigt var det også, at mestre, der søgte arbejdskraft, kunne sætte en seddel op i svendeherberget.

Ren idyl var det ikke altid. De voksende spændinger mellem lønmodtager og arbejdsgiver var blevet stadig tydeligere, og det betød, at svendene ikke altid ville acceptere, at det var mestrene, der bestemte, hvordan svendehjemmet skulle drives. Problemerne blev naturligvis ikke mindre fra midten af 1890'erne, når mestrene ikke ville acceptere, at strejkende svende havde adresse på svendehjemmet. Nogen lukrativ forretning blev det nye svendehjem dog aldrig, og mindre kompliceret blev det ikke, efter at der i 1893 blev knyttet en sygekasse til foreningen. Et helt særskilt problem var nemlig sygdom hos de unge rejsende.

Næringsloven havde altså ophævet de tvungne svendeprøver. Det var der i håndværket dyb utilfredshed med, da det kunne være svært at måle de unges kvalifikationer. Efterhånden samledes håndværket derfor om at indføre såkaldte »frivillige svendeprøver«. Indenrigsministeriet udsendte cirkulærer, der præciserede, hvordan sådanne kunne afholdes. Tilsynet blev overladt til lokale kommissioner med en magistratsperson som formand, suppleret af to fagkyndige, ofte inden for faget håndværkstegning. De lærlinge, der ønskede at indstille sig til en prøve, skulle herefter blot melde sig til kommissionen. Prøvearbejderne eller svendestykkerne, som de efterhånden blev kaldt, blev dernæst udstillet på rådhuset som et udtryk for, at det var det offentlige, der havde ansvaret for prøverne. De, der be-

stod, fik naturligvis et svendebrev, ofte med borgmesterens underskrift. Prøverne blev ofte holdt på tværs af fagskel, og formanden var formand for alle fags svendeprøver. Tilbøjeligheden til at aflægge svendeprøver viste sig snart at være meget forskellig fra fag til fag. For at fremme tendensen gik mange håndværkerforeninger ind i arbejdet, og ganske mange udlovede medaljer til håndværkets dygtigste. En guld-, sølv- eller broncemedalje gjorde det i hvert fald ikke sværere for den unge at finde arbejde. Endelig var det også almindeligt, at Håndværkerforeningen arrangerede en afsluttende udstilling af de unges svendestykker i »den store sal«, så forældre, søskende og andre interesserede kunne studere, hvad de unge havde præsteret.

Det blev i det hele taget et område, hvor Håndværkerforeningen kom til at spille en ganske vigtig rolle, og allerede fra starten blev Aarhus Haandværkerforening da også medlem af Foreningen til Lærlinges Uddannelse i Håndværk og Industri, der blev stiftet i 1874. Den tekniske skoleundervisning var naturligvis også noget, som foreningen fulgte ganske nøje. Mange af foreningens medlemmer var endog undervisere på Teknisk Skole, og omtrent fra Håndværkerforeningens stiftelse var det fast kutyme, at der blev bevilliget et årligt beløb til den tekniske skoleundervisning i byen.

Udstillingstanken var uhyre populær i sidste halvdel af 1800-årene. I 1852 havde man i København afholdt den første mere betydende udstilling, som nævnt samtidig med den lille Århusudstilling. I 1872 havde københavnernes gentaget succesen med en endnu større udstilling med nordiske vinkler. Et sådant initiativ kunne

naturligvis kun anspore provinsen til også at forsøge. Så det gjorde man i Århus i juli måned 1876. Arrangementet blev afviklet i »Vennelyst« i en for tiden karakteristisk let træudstillingsbygning opført af snedkermester og flere gange formand for Håndværkerforeningen A.E. Andersen og tømrermester H. Thorbrøgger. Hele Jylland skulle være opland for udstillingen, og med den beslutning var Århus omsider ved at træde ud af Randers' skygge. Man var så overbevist om, at det hele ville blive en succes, at man annoncerede med »første almindelige jyske industriudstilling i Århus«. Århus kunne selv, og i det hele taget var det karakteristisk, at byens tro på sig selv var hastigt voksende, kulminerende i den senere Landsudstilling i 1909.

Glans var der over udstillingen, ikke mindst da kong Christan 9. åbnede den, og det hele blev gengivet i tidens fineste blad – Illustreret Tiden. Håndværkerforeningen benyttede lejligheden til næsten dagligt at annoncere for sin restauration i Håndværkerforeningen i Paradisgade.

Initiativtagerne var bestyrelsen for Det Jyske Værelotteri, der igen var en del af håndværkerbevægelsen. Repræsentanter fra håndværkerforeningerne i Randers og Århus sad med i den arrangerende komite, der i alt talte 44 medlemmer med borgmester U.L. v. Schmidten fra Århus i spidsen og Håndværkerforeningens formand snedkermester S. Ørum i den snævre daglige komite.

Midt i juli blev arrangementet åbnet af kongen. Mere end 200 udstillere kom fra Århus. Udstillingen var åben i hele 74 dage, og regnskabet balancerede. Det gav aktivitet i byen. Der blev le-

jet private værelser ud og talrige gæster besøgte byen i løbet af sommeren for at aflægge besøg i udstillingen i Vennelyst.

I begyndelsen af 1870'erne blev det lidt efter lidt erkendt, at de brede tværfaglige foreninger ikke var tilstrækkelig stærke. De havde svært ved at påvirke det politiske system så vel på det lokale plan som på landsplan. Hertil kom, at en række håndværksfag havde behov for at drøfte egne problemer. Resultatet blev opbygningen af et net af faglige brancheforeninger. I de større byer opstod foreninger af bagermestre, smedemestre, tømrermestre m.fl., og alle var de naturligvis medlemmer af den lokale håndværkerforening. En sådan opbygning var naturligvis umulig for de mindre fag eller i de mindre bysamfund. Tidligt opstod derfor den tanke, at der skulle dannes regionale brancheforeninger. De blev ofte kaldt centralforeninger, og almindeligvis dækkede tre sådanne hele landet. Der var en for Jylland, en for Øerne og endelig en centralforening for København. Det var de store fag, der viste vej. I 1880'erne var den udvikling nået til de store byggefag, og snart var alle de større håndværk organiseret på denne måde. Hermed var grunden lagt til det meget ujævne og for udenforstående – noget uoverskuelige billede af foreninger og organisationer, der endnu i dag udgør grundstammen i håndværkets faglige organisering. Prislister, licitationsregler, lærlingspørgsmål, fælles indkøb og snart også arbejdsgiverpolitik blev spørgsmål, der bandt dem sammen og skabte sammenhold.

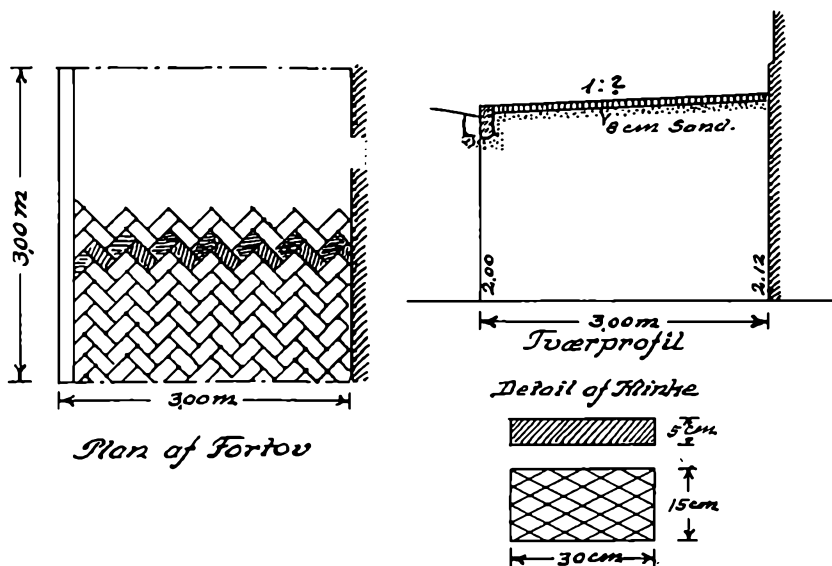
En fælles overbygning kom allerede til i 1879 under det lange og besværlige navn: Fællesrepræsentationen for dansk industri og håndværk.

Sådan kunne en af opgaverne til en svendeprøve se ud. Denne er fra brolæggerne omkring 1910.

Foto i Erhvervsarkivet

Opg. 4.

Brolægger Svendeprøve .

Et Fortov, som skitseret og angivet i Maal, er begrænset af Kantsten I og skal belægges med „Skromberga Klinker“, som lægges i Svalenhaleforbandt.

Der udarbejdes en Tegning i Størrelse 1:25, saavel Plan som Tværsprofil skal vises.

Det praktiske Arbejde udføres paa en af Skuemestrene nærmere angivet Plads.

Til Udførelse af Tegningen, som optrækkes med Tusch, maa benyttes 2 Dage.

Idemændene havde oprindelig foreslået det noget mere mundrette Danmarks Industri- og Håndværkerforeninger. Medlemskredsen var de lokale håndværkerforeninger samt brancheforeninger over hele landet. Det betød, at medlems-tallet altid var ganske højt, men forklaringen var selvfølgelig, at nogle var medlemmer af foreningen flere gange som følge af medlemsskaber af så vel en håndværkerforening som en brancheforening. Mere end 25% af medlemmerne var således kollektivt indmeldt i Fællesrepræsentationen. Det betød naturligvis, at Fællesrepræsentationen næsten fra starten var skabt svag. Den skulle ganske enkelt spænde for bredt. Aarhus Haandværkerforening blev naturligvis også medlem af den nye organisation sammen med 69 andre foreninger allerede fra starten i 1879. Århus håndværkerne vejede godt til med deres næsten 800 medlemmer, eller mere end 10% af de jyske medlemmer eller 4% af hele medlemsskaren.

Håndværkeruddannelse, svendevandring, tvungne svendeprøver, lærlingeforhold, svendehjem og meget mere blev fra starten de store mærkesager. Hertil kom naturligvis de gamle

mærkesager om reformer i næringslovgivningen, konkurrencebegrænsninger, toldbeskyttelse af færdigvarer og meget mere. Først op i 1890'erne fik Fællesrepræsentationen en mere markant og tydelig erhvervspolitisk profil under ledelse af Axel Meyer fra København.

Håndværkerforeningen i Århus fortsatte sin vækst på trods af de nye organisationer. I 1890 passerede medlemstallet således 900 med gørtler N. Hald som formand. Det årlige kontingent var da fastsat til 9 kr.

Det blev stadig mere markant, at det var arbejdsgiverinteresser, der samlede sig i Håndværkerforeningen. I 1893 var foreningen da også med til at oprette en lokal voldgiftsdomstol mellem arbejdsgivere og arbejdere. Den stadig skarpe holdning mellem de to grupper kulminerede ikke blot med den bekendte arbejdskamp i 1899, men samme år også i en afstemning i Håndværkerforeningen, der endte med, at foreningens medlemmer ikke ville have forretningsfører, senere borgmester Jakob Jensen som medlem af foreningen. Han repræsenterede arbejdstagerinteresserne.

Håndværk og industri 1898-1948

Jubilæum, lockout og landsudstilling

Efter gørtlermester Halds død i 1894 var formandsposten i foreningen blevet overtaget af kunstsmed J. M. Chr. Larsen, der havde siddet i bestyrelsen siden 1888. Han var kommet til Århus i 1870 som formand i H. P. Jensens Maskinfabrik, men etablerede sig et par år senere som selvstændig kunstsmed og vægfabrikant i Mejlgade. Ret hurtigt blev han en ledende skikkelse i Aarhus Smedelaug og Centralforeningen af Jyske Smedemestre og sad desuden i en periode (1894-98) i byrådet for Højre. Det blev således ham, der kom til at tegne foreningen i årene omkring jubilæet i 1898 og den følgende tid. Hans omfattende indsats her og i andre tillidshverv gik dog efterhånden så meget ud over hans private forretning, at han i 1907 måtte trække sig fra organisationsarbejdet for at koncentrere sig om sin virksomhed.

Blandt forberedelserne til 50-års jubilæet var opførelsen af en tilbygning til sidefløjen på foreningens ejendom i Paradisgade. Denne var allerede siden byggeriet i 1867-68 blevet udvidet adskillige gange som følge af foreningens vækst og de mange aktiviteter, der efterhånden blev henlagt til møde- og festlokalerne her. En havefløj var blevet føjet på i 1876, og andre udvidelser, herunder en særlig teatersal, kommet til i løbet

af firserne. Nu udbyggedes sidebygningen, så der bl. a. kunne indrettes en stor café, sidesale til den store festsal, særlige opholdsværelser for herrer og damer samt et nyt og større læseværelse og en dansesal. Arkitekt Carl Lange, der tidligere bl. a. havde stået for opførelsen af officersbygningen i Vester Allé, havde tegnet og indrettet tilbygningen, der blev udstyret med udsøgte lofts- og vægdekorationer samt møblementer i forskellige stilarter, leveret af en række af foreningens medlemmer.

Udvidelserne, der yderligere udbyggede »værket« – som foreningshuset hed i daglig tale – som byens og provinsens største og mest imponerende fest- og forsamlingslokaler, stod – næsten – færdige til jubilæumsdagen den 24. september og kunne inddrages til den omfattende festivitas, som foreningen havde arrangeret til denne lejlighed. Hele byen var flagsmykket, da festen indledtes kl. 13, og kunstsmed Larsen efter ouverturen til Elverhøj kunne byde den store skare af indbudte gæster og medlemmer velkommen i festsalen. Efter hans meddelelse om, at Hans Broge i dagens anledning havde skænket 1.000 kr. til uddeling blandt foreningens trængende medlemmer, fremsførtes første del af en jubilæumskantate, hvorefter borgmester Vestergaard i sin festtale hyldede foreningen og dens

Før bilernes tid foregik foreningens sommerture med en kolonne af hestekøretøjer til udflugtsmål, der ofte lå i byens omegn. I 1902 var der, som det ses, stor tilslutning af medlemmer med familie i stiveste sommerdress på turen til Tingskoven syd for Tranbjerg. Her kunne man udover skoven og naturen nyde en forfriskning på skovens traktørsted – eller forlyste sig på dets keglebaner.

Foto i Erhvervsarkivet

mangeårige virksomhed til gavn og hæder for byen. Eftermiddagens stillfulde højdepunkt var indvielsen af Håndværkerforeningens nye fane, skænket af foreningens damer. Sømceremoni og taler blev derefter fulgt af kantatens anden afdeling med de manende ord: »Følges da enigt ad

fremtidens bane, fylker jer tæt under håndværkets fane«. Om aftenen fortsatte festen med middag for »600 håndværkere med damer« i gamle og nye festlokaler. Mellem de mange taler og skåler glemte man ikke at afsende et telegram for »at frembære en undersåtlig hilsen med de

varmeste ønsker for Deres Majestæt, hendes Majestæt Dronningen og hele det kongelige Hus«, inden formanden bød velbekomme, og ballet kunne begynde.

Efter jubilæumsfestlighederne meldte hverdagen sig igen i Håndværkerforeningen.

Bestyrelsen kunne for en tid igen koncentrere sig om de »normale« drøftelser om optagelse af nye medlemmer, samarbejdet i Fællesrepræsentationen, bedømmelse af frivillige svendeprøver, uddeling af legater, diskussioner om asylboligerne eller de mange selskabelige arrangementer. Men allerede året efter kom en anden større sag på dagsordenen: Storlockouten, den landsdækkende arbejdskamp mellem arbejdsgivere og arbejdstagere i sommeren 1899. Den strakte sig over hele sommeren og afsluttedes med »Septemberforliget«, der kom til at lægge grundlaget for spillereglerne på det danske arbejdsmarked helt frem til 1960.

Håndværkerforeningen var ikke som sådan direkte part i storlockouten i Århus. Det var de faglige mesterforeninger i byen, som dannede det lockoutudvalg, »Arbejdsgivernes Bureau«, der fungerede som lokalt mellemlid til arbejdsgivernes centralledelse i København. Som medlem af Fællesrepræsentationen for Dansk Industri og Håndværk og som det fælles sociale samlingssted for byens håndværksmestre inden for alle fag fik den dog hurtigt en central placering. Det nævnte Bureau fik fra oprettelsen i begyndelsen af juni fast træffetid i foreningens lokaler i Paradisgade, hvor det havde kontorfaciliteter indtil konfliktens afslutning i september. På opfordring fra Fællesrepræsentationen stod Håndværkerforeningens formand, kunstsmed J. M.

Chr. Larsen, endvidere sammen med de lokale mesterforeninger, der stod uden for konflikten, i løbet af sommeren bag indbydelsen til flere møder i Håndværkerforeningen, hvor der dels blev vedtaget sympatiresolutioner til støtte for de konfliktramte arbejdsgivere, dels opfordret til indsamlinger, leveranceboycot mv.

Der var naturligvis heller ikke tvivl om, at langt hovedparten af foreningens medlemmer blandt håndværksmestrene aktivt sluttede op om bestyrelsens linie til støtte for arbejdsgiverne i konflikten. En ikke ubetydelig del af byens tømrermestre med tilknytning til venstrepartierne havde dog under konflikten modarbejdet den hårde linie og støttet forligsbestræbelser, og skræddermester Hald havde endog talt arbejdersidens sag, så konflikten gav nogle efterdønninger i foreningen i de følgende år. Så sent som 1906 blev Hald fortsat nægtet optagelse som medlem. Men bortset derfra gled arbejdsmarkedsspørgsmålene igen efterhånden mere og mere ud af foreningens arbejdsområde, og det koordinerende arbejde blev overtaget af byens nye lokale arbejdsgiverforening, der var blevet oprettet året efter storlockouten.

Omtrent samtidig havde formanden udkastet ideen til at holde en større industri- og håndværksudstilling i Århus i 25-året for den store jyske udstilling i 1876. I første omgang førte initiativet dog ikke til noget, bl. a. fordi Fællesrepræsentationen var ved at lægge planer om en nordisk udstilling i København i sommeren 1900. Denne blev dog ikke gennemført, da det kom til stykket. I industrikredse var man på den tid begyndt at betragte sådanne almindelige industriudstillinger med nogen skepsis, da man

fundt, at kendskabet til nye varer efterhånden kunne udbredes bedre og billigere, bl. a. gennem annoncer og reklamer i det stigende antal aviser og fagblade. Især inden for kunsthåndværk og -industri og inden for håndværket i det hele taget var der dog fortsat udbredt tilslutning til udstillingstanken.

Da formanden igen i 1904 rejste sagen i Håndværkerforeningens bestyrelse, denne gang om en landsdækkende udstilling, skyldtes en ny udskydning af planen da også kun, at Horsens i mellemtiden var kommet Århus i forkøbet og var i fuld gang med at organisere en jysk industri- og landbrugsudstilling, som løb af stabelen i 1905. Men året efter, i 1906, kunne forberedelserne gå i gang til en landsudstilling i Århus i 1908, 20 år efter den store nordiske industriudstilling i København. Kunstsmed Larsen havde denne gang fået tilslutning til ideen fra formanden for Århus Handelsforening, bankdirektør Frederik Nørsgaard. På et møde i Håndværkerforeningen den 25. juni samme år med repræsentanter fra byens handels-, håndværks- og industriforeninger samt bystyret og de lokale rigsdagsmænd fik de opbakning til det fortsatte planlægningsarbejde, hvor Larsen sammen med grosserer Chr. Filtenborg trak det store læs.

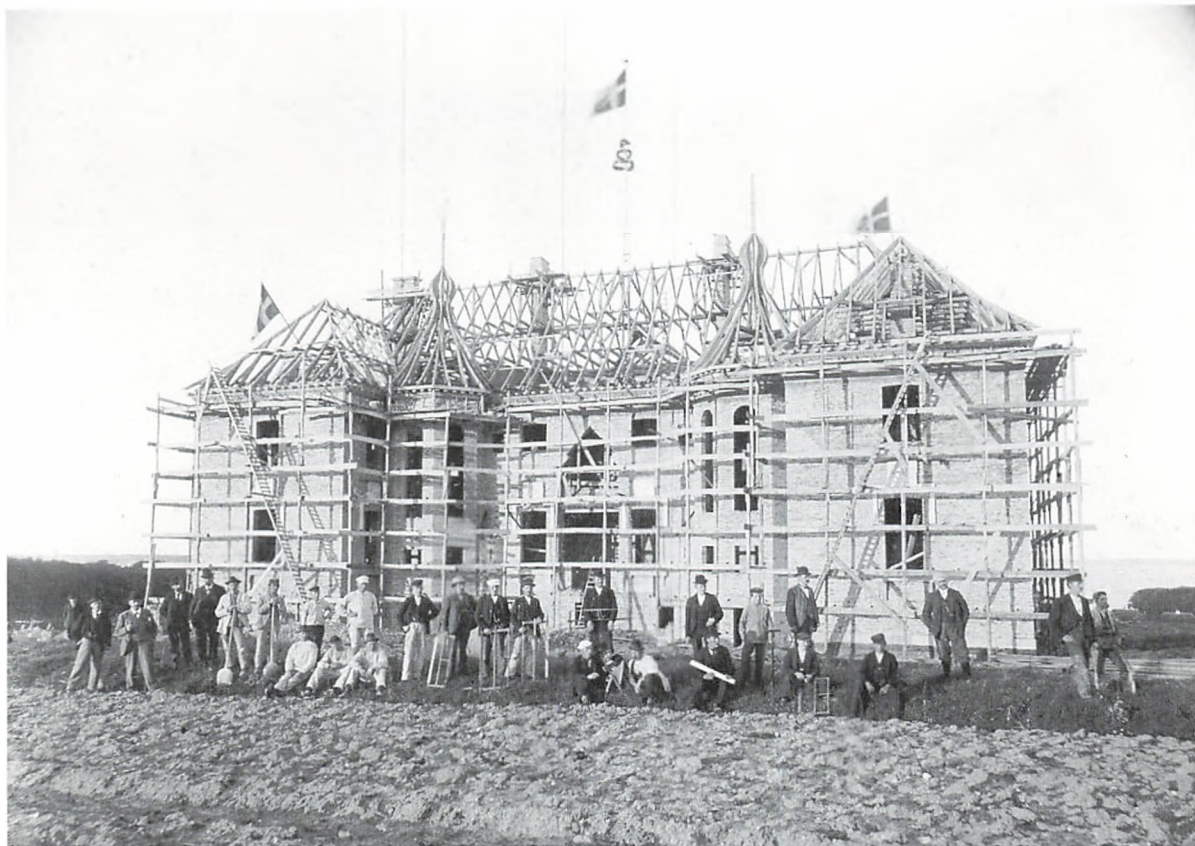
Landsudstillingen, der dog blev udskudt et år til 1909, havde god tilslutning af omkring 1.850 udstillere. Af de omkring 350 fra Århus var en betragtelig del fra byens førende håndværksskønheder, ligesom Håndværkerforeningen havde givet særlig støtte til en byhistorisk udstilling i den gamle borgmestergård med bl. a. ældre håndværktøj og lavsøgenstande. Af særlig interesse for byens håndværkere var en omfattende

samling af eldrevne maskiner og anlæg, kølemaskiner samt diesel- og benzinmotorer og andre små kraftmaskiner. Som udstilling betragtet var landsudstillingen arkitektonisk flot og helstøbt, og »den hvide By ved Bugten« fik et godt eftermæle, selv om den som følge af den våde og kolde sommer – og anlægsudgifter, der løb løbsk – gav et betydeligt underskud. Både Håndværkerforeningen og de faglige mesterforeninger havde givet underskudsgaranti, der fuldt ud måtte indbetales, og det gav anledning til knubbede ord på et par rivegilder i foreningen efter udstillingen – ikke mindst til malerne, som man mente havde taget sig godt betalt ved opbygningsarbejderne.

Landsudstillingen blev den sidste af de store, altomfattende udstillinger af sin art i Danmark, idet man derefter efterhånden gik helt over til specialudstillinger, messer og købestævner. I den type arrangementer tog i årenes løb også mange af byens håndværkere del. Håndværkerforeningen tog efter oprettelsen af »Dansk Arbejde« i 1908 initiativ til dannelsen af en lokalforening i byen. Bestyrelsesmedlem, bogtrykker Marius Geertsen, der også i Fællesrepræsentationen havde været en af fortalere for etableringen af hovedforeningen, blev dens mangeårige formand, og det var også ham, der nogle år senere var den egentlige ophavsmand til ideen om institutionen »Dansk Købestævne« i Fredericia.

Håndværkerne og industrialiseringen

Årene mellem 1880 og 1914 var en epoke, der bød på mange ændringer for store dele af den danske håndværkerstand. De nye industrivirksomheder, der for alvor var begyndt at dukke op

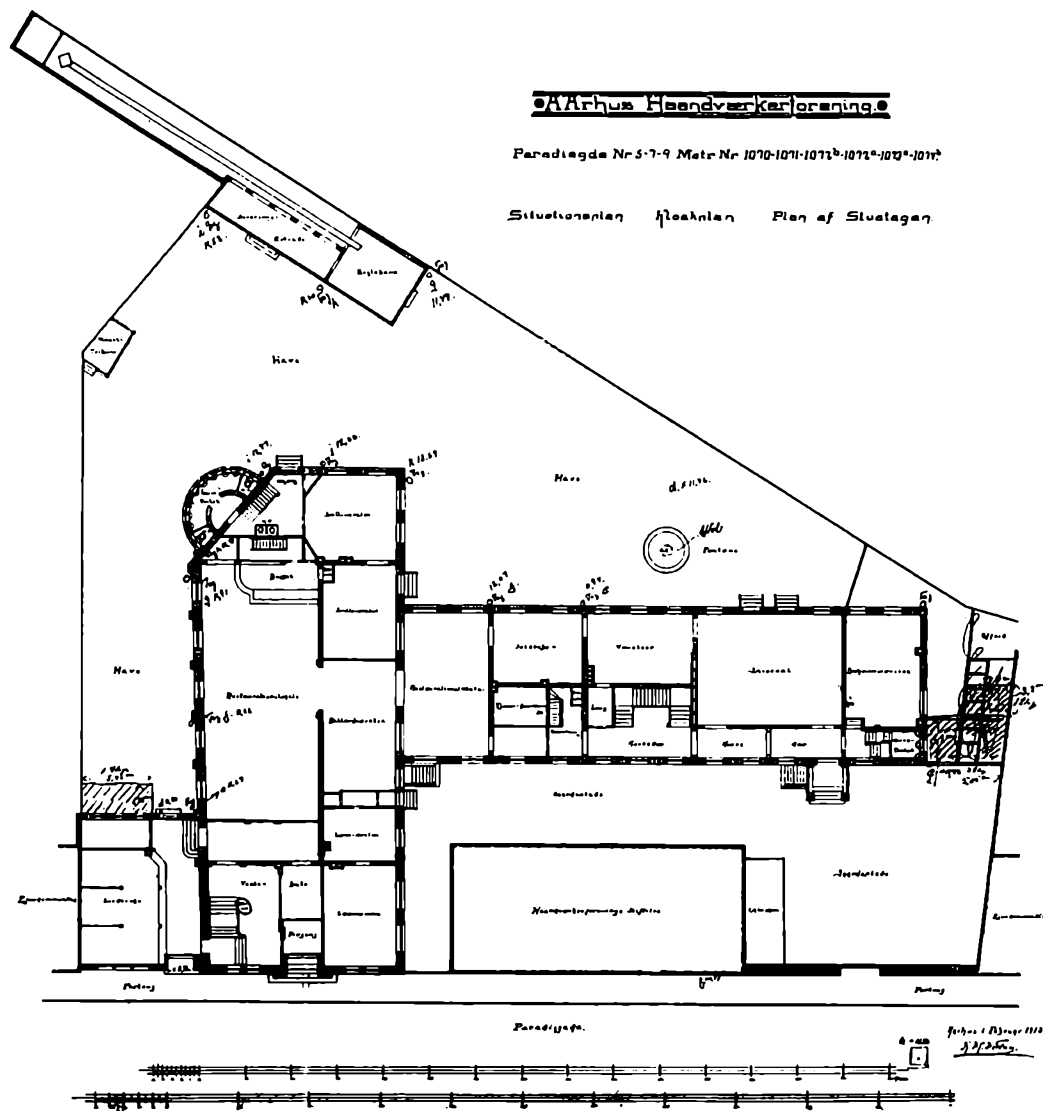

Ved opførelsen af Marselisborg Slot, folkebryllupsgaven til prinseparret Christian (X) og Alexandrine, i 1902 var flere af byen håndværksmestre med. De største entrepriser, murer- og tømrerarbejdet, gik til murermester S. P. Rasmussen og tømrermester H. Bjerregaard Jensen. Den sidste er med på billedet her (nr. 5 fra venstre), hvor nogle af de deltagende håndværkere er opstillet ved rejsegildet med værktøj og redskaber foran bygningen med de imponerende trækonstruktioner – i tag og stillads.

Foto i Erhvervsarkivet

i danske byer i 1870'erne, men især fra halvfemserne fik et betydeligt omfang, kunne på flere områder efterhånden tage konkurrencen op med de gamle håndværksvirksomheder. Samtidig gav den liberale toldlovgivning mulighed for en stigende indførsel af billige masseproducerede

de industrivarer. Den fremvoksende industrialisme havde i de vesteuropæiske industrilande ramt håndværket hårdt, og også i Danmark var en række fag og virksomheder i slutningen af 1800-årene trængt af fabrikker, der anvendte en mere mekaniseret produktionsform og billigere,

Arbejdstegning, udført i forbindelse med ombygning af Håndværkerforeningens ejendom i 1913. Tegningen giver et godt indtryk af ejendomskompleksets placering på den store grund, der strakte sig fra Paradisgade over til den senere Borggade. Nederst midtpå langs Paradisgade ses Asylbygningen, mens selve den tofløjede foreningsejendom dækker et stort areal til venstre for og bag denne. Bag bygningen var der en større have, i hvis bageste hjørne der var anlagt kegle- og skydebaner. I haven var desuden opstillet en musiktribune (til venstre).

Foto i Håndværkerforeningens arkiv i Erhvervsarkivet

ufaglært arbejdskraft. Mest udpræget var vanskelighederne i en række fremstillings- og reparationsfag. Skomager-, skrædder- og smedeværksteder mærkede tidligst konkurrencen fra fabriksindustrien, men i årtierne efter århundredskiftet var tilbagegangen også udpræget i en lang række mindre håndværksfag, bl. a. hos bødkere, rebslagere, buntmagere, hjulmagere, trædrejere, handskemagere, træskomagere og stenhuggere. I den samlede samfundsøkonomi var håndværkets andel faldende frem mod 1914, og en fremtrædende økonom spåede i 1905 nærmest håndværksbranchens undergang.

Det var dog en klar fejlvurdering. Der var andre tendenser, der trak i den modsatte retning. Den teknologiske udvikling gav basis for fremvæksten af helt nye håndværksfag som blikkenslagere, VVS- og elinstallatører, fotografer og cykelsmede, og dertil kom, at den stadige stigning i især bybefolkningen skabte behov for vækst i butikshåndværket og de mere servicebetonede fag. Et vigtigt moment var også, at hele byggesektoren i denne periode ikke var særligt påvirket af industrialiseringen, og bygningshåndværksfagene havde en betydelig fremgang i takt med byernes vækst og deraf følgende stigende boligbyggeri.

Dertil kom, at håndværket efterhånden forstod at tilpasse sig de nye vilkår. Smede- og snedkerværksteder optog specialproduktioner enten som underleverandører til møbel- og maskinfabrikkerne eller på områder, hvor fabriksdrift ikke svarede sig. Det blev endvidere mere og mere almindeligt, at håndværkere købte flere råvarer som maskinfremstillede halvfabrikata og lod disse indgå i de færdige håndværksprodukter. Og

endelig var den fortsatte teknologiske udvikling ikke ensidigt til fordel for de store fabriksenheder, som dampmaskinerne havde været i den tidligere industrialiseringsfase. De nye kraftmaskiner, el- og benzinmotorerne, kunne bygges i mindre enheder og anvendes langt mere fleksibelt, og de vandt derfor indpas på mange mindre værksteder, efterhånden som tilknyttede små arbejdsmaskiner og -værktøjer kom frem.

Samlet tabte håndværket dog i årene mellem 1890 og 1914 terræn i forhold til den fremvoksende industri. Både højkonjunkturerne, der var fremherskende frem til omkring 1910, og det forhold, at mange håndværksfag faktisk havde en betydelig fremgang, bidrog dog til at formindske det modsætningsforhold til fabriksindustrien, som havde været karakteristisk i den tidlige industriperiode. Håndværkets organisationer kom derfor til i højere grad til at koncentrere indsatsen om håndværksfagernes egen udvikling. Det gjorde sig især gældende, efter at den egentlige storindustri ved oprettelsen af Industrirådet i 1910 havde fået sin egen interesseorganisation uden for Fællesrepræsentationen for Dansk Industri og Håndværk.

Årene mellem 1914 og 1948 var for håndværkerne som de øvrige erhverv præget af voldsomme økonomiske svingninger som følge af de to verdenskrige samt den økonomiske krise i trediverne. Generelt set klarede håndværksfagene sig dog bedre gennem denne periode end den forrige. Ikke mindst betød regulerings- og beskyttelsespolitikken i kriseårene, at erhvervet kunne styrke sin position over for den udenlandske konkurrence, mens den stadigt stigende tilflytning til byerne var fremmede for udviklingen i

byggefagene, der først i periodens sidste år begyndte at forlade de traditionelle, arbejdskrævende byggemetoder. Omkring midten af trediverne – målt ved erhvervstællingen i 1935 – kulminerede således antallet af håndværksvirksomheder i Danmark. Også i disse år var en række fag på retur, men det mere end opvejedes af væksten inden for bl. a. den nyopdukkede autobranche med dens mange nye specialværksteder, udbygningen af elektrikerfaget samt tilkomsten af reparationsværksteder for radioer, eldrevne maskiner og -redskaber mv. Håndværket kunne således i denne periode endnu stort set holde trit med den stigende produktion i industrien.

Håndværkerforeningens faglige virksomhed

Allerede omkring århundredskiftet var dog et meget væsentligt stridspunkt mellem de to erhverv, nemlig uenigheden om kravene til en omfattende ændring af næringsloven, blevet »begravet«. Det politiske systemskifte i 1901, hvor venstrepartierne – og dermed landbrugsinteresserne – overtog regeringsmagten, gjorde det klart, at der ikke for lang tid var politisk mulighed for at gennemføre samlede ændringer i den liberale erhvervslovgivning. I stedet koncentrerede håndværkerorganisationerne herefter deres indsats på at få gennemført forbedringer på mere afgrænsede områder, ofte i samarbejde med enten detailhandelsorganisationer eller – som ved toldlovsrevisionen i 1908 – med industrien. Op gennem hele perioden blev især uddannelsesspørgsmålene et vigtigt emne for dem, men også konkurrenceforholdene og håndvær-

kernes deltagelse i lands- og lokalpolitikken var jævnligt på dagsordenen. Gennem sin deltagelse i Fællesrepræsentationen var Håndværkerforeningen med i dette arbejde.

De faglige emner og problemer var dog fortsat ikke den del af foreningens virksomhed, der blev stærkest markeret udadtil, men forhandlingsprotokollerne fra bestyrelsesmøderne og de halvårlige generalforsamlinger vidner om, at faglige spørgsmål af forskellig karakter ofte var på dagsordenen og kunne give anledning til længere drøftelser. Foreningen stod endvidere med jævne mellemrum som arrangør af møder med håndværkspolitisk eller -økonomisk indhold i samarbejde med Fællesrepræsentationen eller med de lokale mesterforeninger, af hvilke mange holdt deres møder og arrangementer i foreningens store ejendom i Paradisgade.

Samarbejdet mellem byens mesterforeninger og Håndværkerforeningen var dog ikke altid lige harmonisk. Håndværkerforeningen følte sig med sin nære tilknytning til Fællesrepræsentationen og en forholdsvis bred medlemslutning fra alle håndværksfag som et samlende taleværk for byens håndværkerstand, og dens bestyrelse drøftede og tog ofte selvstændige beslutninger om faglige spørgsmål på områder, hvor de enkelte brancheforeninger følte deres interesser gået for nær. På den anden side harcellerede de faglige foreninger ind imellem over, at de selskabelige arrangementer i Håndværkerforeningen tog overhånd i forhold til det fagprægede arbejde. Derudover var medlemsforholdene ofte en kilde til gensidig irritation. Håndværkerforeningen bebrejdede mesterforeningerne, at deres medlemmer ikke sluttede op om fællesforenin-

Forud for formandsskiftet i 1928 lod den gamle bestyrelse sig forevige i foreningens bestyrelsesværelse. Bordet rundt fra venstre ses tømrermester N. Chr. Withen (bestyrelsesmedlem 1921-43), snedkermester Chr. Kortsen (1909-35), bogtrykker Marius Geertsen (1903-31), snedkermester P. K. Petersen (1899-1932), malermester H. Chr. Secher (1907-37), den afgående formand, skomagemester Laurits Friis (1894-1928), foreningens sekretær 1907-40 H. C. Pedersen, murermeister N. Chr. Jensen (1926-45), blikkenslagermester H. P. Salling (1908-28) og cykelhandler Emil Andersen (1925-28). Som det fremgår, gik man normalt ikke fra bestyrelsesposterne i utide.

Foto i Håndværkerforeningens arkiv i Erhvervsarkivet

gen, mens disse til gengæld beklagede sig over, at nogle af deres medlemmer ved lavsmøder og andre arrangementer, der blev holdt i Paradisgade, måtte forlade mødelokalerne »i utide« – dvs. uden at kunne benytte foreningens restaurant

efter mødet. Det huede heller ikke mesterforeningerne, at ikke-organiserede mestre, der var medlem af Håndværkerforeningen, kunne give tilbud på og få bygge- og vedligeholdelsesarbejder i foreningens ejendom.

Allerede i 1890'erne havde det været drøftet at formalisere samarbejdet mellem Håndværkerforeningen og mesterforeningerne gennem oprettelse af et fagligt repræsentantskab i foreningen på linie med, hvad der fandtes i søsterforeningen i København. Det blev dog ikke til noget hverken ved denne lejlighed eller i 1909, da sagen igen blev drøftet på en generalforsamling i forbindelse med opstilling af håndværkere til byrådsvalg. I 1915 og årene derefter blev der imidlertid holdt en række fællesmøder med deltagelse af de faglige foreninger, bl. a. om Teknisk Skoles forhold, støtte til udvidelsen af Teknologisk Institut og om den nye lærlingelov. På denne baggrund blev ideen igen taget op, og på trods af en betydelig modstand i bestyrelsen blev det på en generalforsamling i 1919 vedtaget at oprette et fagligt repræsentantskab med medlemmer, udpeget af »de lokalt organiserede håndværksfag under en Centralforening, Arbejdsgiverforeningen eller Fællesrepræsentationen«. Repræsentanterne og bestyrelsen skulle herefter i fællesskab varetage »den århusianske håndværkerstands interesser, fagene imellem«, herunder »ved kommunale og politiske valg«. Efter de nye vedtægter skulle repræsentantskabet holde selvstændige møder mindst en gang i kvartalet, og derudover kunne såvel bestyrelsen som repræsentantskabet indkalde til fælles »plenarforsamlinger«, hvor drøftelser og beslutninger af faglig karakter kunne gennemføres. De første års samarbejde var præget af, at bestyrelsen følte sig »kikket i kortene«, specielt hvad angik de årlige regnskabsaflæggelser og foreningens selskabelige aktiviteter og »fornøjelser«. Efter at et forslag om repræsentantskabets nedlæggelse i 1925 var

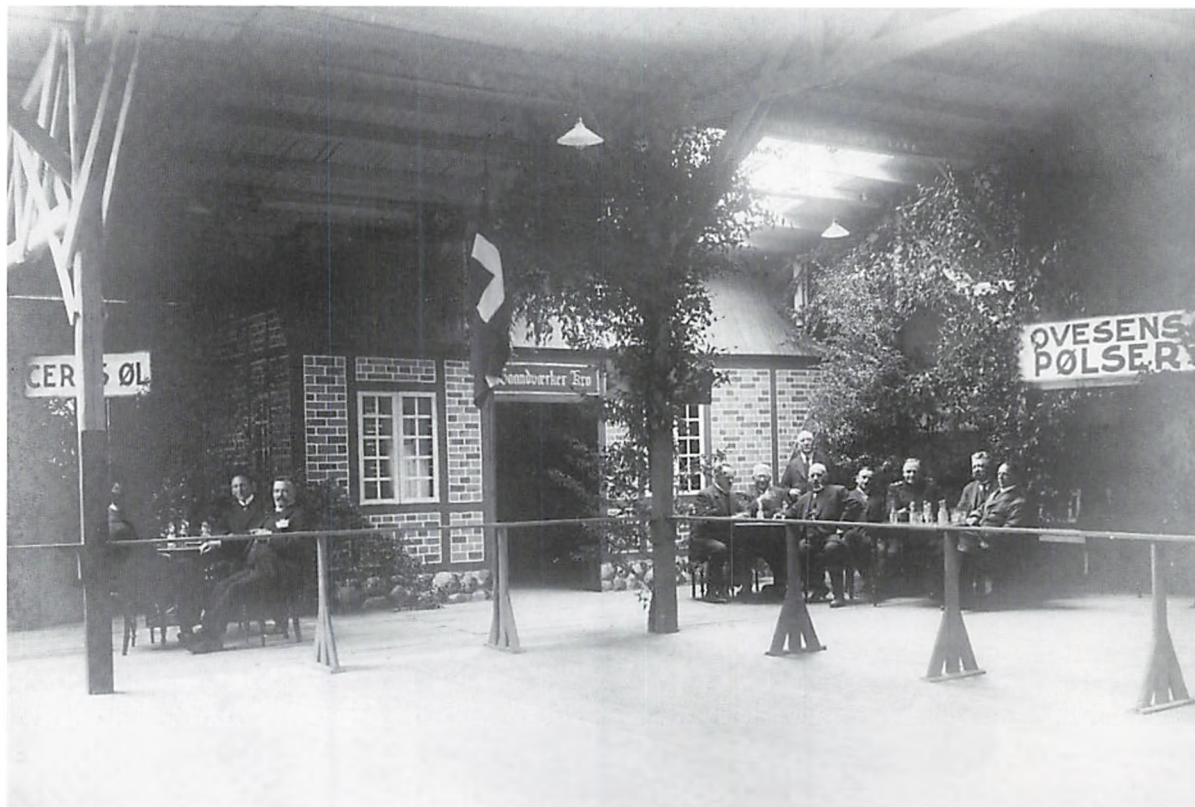
blevet forkastet med stort flertal, udviklede der sig dog efterhånden et godt forhold mellem de to parter, ikke mindst i årene mellem 1928 og 1943, hvor først malermester H. Chr. Secher (til 1937) og dernæst tømrermester Chr. Withen som formænd tegnede Håndværkerforeningen.

Blandt de emner, der ofte blev taget op, var læringeuddannelsen og undervisningen på Teknisk Skole i Nørre Allé og dens filial (fra 1903) på Ingerslevs Plads. Håndværkerforeningen fulgte skolen tæt gennem sin bestyrelsesplads, der var besat med formanden, kunstsmed Larsen, til dennes afgang, og derefter i nogle år med den nye, mureremester Magnus Nielsen, der dog 1912 lod sig afløse af blikkenslagermester H. P. Salling. Efter Skolens omstrukturering i 1916 fik foreningen yderligere en bestyrelsesplads og blev gennem det meste af tyverne og trediverne repræsenteret af foreningens formand fra 1928, malermester H. Chr. Secher, og tømrermester J. P. N. Siig. Sidstnævnte havde også, ligesom en række andre af byens håndværksmestre, kendskab til skolens arbejde gennem mange års virke som underviser på skolen. Foreningen ydede sammen med nogle af de faglige foreninger en årlig støtte til skolens virksomhed og var bl. a. i årene omkring og efter ændringerne i 1916 initiativtager til en række møder om håndværkernes indflydelse på skolens ledelse, om ekstraordinære tilskud under inflationsperioden efter verdenskrigen samt om en delvis overgang fra aften- til dagundervisning. Specielt det sidste emne gav anledning til nogle livlige debatemøder, hvor en del mestre vendte sig stærkt mod omlægningen som følge af den formindskelse af lærlingenes praktiske arbejdstid, det ville medføre. På tilsva-

Til brug ved festivitassen i forbindelse med uddeling af de frivillige sven-
prøvebeviser forfattede
bogtrykker Westphall i
1928 til de vordende sven-
de en hyldestkantate, der
blev fremført på »Menuet-
ten af Elverhøj«. Selve kan-
tateheftet, hvis forside,
prydet med Håndværker-
foreningens facade, lavs-
emblemer mv., ses her,
havde en af de nye bog-
trykkersvende udført som
sit prøvestykke.

Efter scrapbog i Håndværkerforeningen

I den træpavillon, der i 1924 blev rejst i foreningens have, holdt foreningen senere på året selv en bazar for at indsamle midler til en større ombygning af ejendommen. Ud over dansestræde, tombolaer og lykkeshjul var der opstillet – som det ses – en »traditionel« håndværkerkro og en palmehave, hvor man kunne nyde af byens »produkter«. Overskuddet blev 10.000 kr.

Foto i Håndværkerforeningens arkiv i Erhvervsarkivet

rende vis gik bølgerne højt på de fællesmøder med de faglige foreninger, som Håndværkerforeningen stod for i forbindelse med forslagene om ændringer i lærlingeloven, først i perioden mellem 1919 og 1921 og siden forud for lærlingeloven af 1937. Især forslagene om nedsættelse af læretiden og mestrenes betaling af den tekniske undervisning mødte her som andre steder

en betydelig modstand, mens der var næsten enig opslutning blandt byens håndværksmestre til de obligatoriske svendeprøver, der efter 1921-loven kunne og efter 1937-loven skulle indføres.

De frivillige svendeprøver, som en del af byens håndværkslærlinge indtil da havde meldt sig til på rådhuset, havde Håndværkerforeningen været en del involveret i. Det var således forenin-

gen, der havde udpeget de faglige skuemestre (for to år ad gangen), der deltog i de af magistraten organiserede bedømmelser. For at tilskynde så mange lærlinge som muligt til at aflægge prøver forestod Håndværkerforeningen desuden i samarbejde med mesterforeningerne en »ekstra« vurdering af svendeprøverne, der kunne danne grundlag for uddeling af diplomer og medaljer til de bedste af svendestykkerne. Endelig blev de således bedømte svendestykker normalt udstillet i Håndværkerforeningens lokaler, hvor pårørende og andre interesserede kunne bese dem. Svendebreve og præmier blev overrakt ved en højtidelighed, der i trediverne fandt sted i den fornemme Laugssal. På dette tidspunkt – efter gennemførelsen af en ny næringslov i 1931 – deltog magistraten i øvrigt ikke mere i bedømmelserne, der herefter blev forestået af Håndværkerforeningen i samarbejde med Fællesrepræsentationen.

Også håndværkets og mestrenes egne forhold blev taget op på mange møder i foreningen, både interne og arrangementer med foredragsholdere eller diskussionsdeltagere fra Fællesrepræsentationen, andre erhvervsorganisationer eller de politiske partier. Diskussioner om beskyttelse af »mester«-betegnelsen og indførelse af mesterprøver var på dagsordenen på adskillige møder gennem hele perioden, og ligeledes drøftelser af den form for videreuddannelse, der kunne indgå i sådanne prøver. I fortsættelse af disse blev der i Håndværkerforeningens regi iværksat kurser i bl. a. bogføring og kalkulation, og de blev i trediverne suppleret med studiekredse for håndværksmestre i forretningsledelse, håndværkerret mv. I andre sammenhænge drøftedes også den

videreuddannelse for mestrene, der fandt sted på Teknologisk Institut. Foreningen havde her været initiativtager til den lokale organisering af støtten til opbygningen af det i begyndelsen af århundredet og ligeledes til de særlige indsamlinger til dets senere udvidelser og nybyggeri. Denne linie blev fulgt op i begyndelsen af fyrrerne, da der viste sig mulighed for at få etableret et Jysk Teknologisk Institut i byen, og både bestyrelse og repræsentantskab var stærkt involveret i realiseringen af planerne i 1943.

Socialdemokratiets magtovertagelse i byrådet i 1919 og etableringen kort efter af en kommunal malerforretning gav anledning til nogle stormfulde møder, hvor de fremmødte mestre i enighed vendte sig stærkt mod denne »kommunesocialisme« og anmodede byrådsflertallet om at lade arbejdet tilgå de selvstændige næringsdrivende. Som ventet indeholdt svarbrevet fra den nye borgmester, Jakob Jensen, ikke et sådant løfte, idet han her skrev, »at byrådet til enhver tid vil tage så meget hensyn til de i skrivelsen fremsatte ønsker, som kan være foreneligt med de principper, hvorefter der må styres, når den samlede kommunes tarv skal varetages«. Denne brevveksling blev baggrund for mange diskussioner i foreningen i de følgende år, såvel om de kommunale håndværkerafdelinger som om licitationsprincipperne ved udbuddet af kommunale arbejdsopgaver. Denne uenighed mellem socialdemokraterne og håndværksmestrene kom dog naturligvis ikke som nogen overraskelse.

Håndværkerforeningen havde længe også været et forum for drøftelse af håndværkerstandens forhold til de politiske partier og håndværkernes aktive deltagelse i det politiske arbejde

både i forbindelse med byrådsvalgene og valgene til Rigsdagen. Fællesrepræsentationen agiterede fra århundredskiftet i sit virke for middelstandsbevægelsen for opstilling af håndværkere til de landsdækkende valg. Især i årene mellem 1917 og 1924, hvor Erhvervspartiet havde sit kortvarige virke, gav det både i foreningens bestyrelse og på plenarmøder anledning til undertiden langvarige diskussioner om, hvorvidt man aktivt skulle slutte op om dette parti.

På det lokale plan samarbejdede Håndværkerforeningen ved stort set alle byrådsvalg frem til begyndelsen af 1930'erne med byens andre »borgerlige foreninger« om opstilling af kandidater på særlige borgerlister. Her deltog ud over Håndværkerforeningen fast Aarhus Handelsforening (Aarhus Handelsstandsforening), Handelsforeningen af 1887 og Aarhus Grundejerforening, men også andre foreninger var fra tid til anden med i samarbejdet, der som regel havde en ret løs struktur. I 1911 blev der oprettet et særligt repræsentantskab af disse og to andre foreninger (Frederikshjerg Handels- og Industriforening og Foreningen af Repræsentanter for Handel, Håndværk og Industri), men det fik dog ikke lang levetid. I 1928 forsøgte man igen med oprettelsen af »Borgerligt Kommunalt Samvirke« at bringe samarbejdet i fastere rammer. Allerede ved byrådsvalget i 1933 opstod der dog uenighed mellem håndværker- og handelsrepræsentanterne, og bortset fra »nationalvalget« i 1943 blev dens betydning som samarbejdsorgan ikke stor.

Ved de fleste af byrådsvalgene gik foreningerne i samarbejde med byens borgerlige partier, først og fremmest de konservative, om kandidatopstillingerne til borgerlisterne. Det var i de fle-

ste tilfælde partiet, der trak det længste strå ved prioriteringen af kandidaterne på listen, så håndværkerne i reglen højst fik en enkelt placeret på en sikker plads, og da som regel en af dem, der i forvejen var konservativt partimedlem. Det gav uvægerlig anledning til en efterfølgende kritisk diskussion i foreningen, især efter oprettelsen af det faglige repræsentantskab i 1919. Efter afslutningen af de århusianske konservatives interne stridigheder i 1930 fik partiet styrke til at sætte sig ud over indflydelsen fra borgerforeningerne, og det opstillede ved tredivernes byrådsvalg på rent konservative lister. Perioden igennem var Håndværkerforeningen dog repræsenteret i byrådet af et eller flere medlemmer. Betydeligst af disse var foreningens formand fra 1908 til 1918, murermeister Magnus Nielsen, der havde sæde i byrådet fra 1903 til 1917, men også blikkenslagermester H. P. Salling (medlem 1917-1929) og tømrermester Siig (1929-1942) fremførte i flere byrådsperioder med vægt håndværkets synspunkter.

Til Håndværkerforeningens fagligt-oplysende aktiviteter må endvidere – i hvert fald delvis – regnes de aviser, fagblade og faglige tidsskrifter som var fremlagt i foreningens læseværelse eller opstillet på biblioteket, selv om en del af den mere tekniske faglitteratur allerede fra 1908 blev overført til Statsbiblioteket. Til denne kategori hører også det medlemsblad, som foreningen – efter at det havde været drøftet adskillige gange forinden – udgav fra 1924. Udgiver og redaktør var i de første år bogtrykker Marius Geertsen, og efter dennes død i 1931 blev det videreført af hans afløser i bestyrelsen, bogtrykker E. Westphall. Bladet udsendtes ugentligt i vintersæsonen fra september til april til alle foreningens

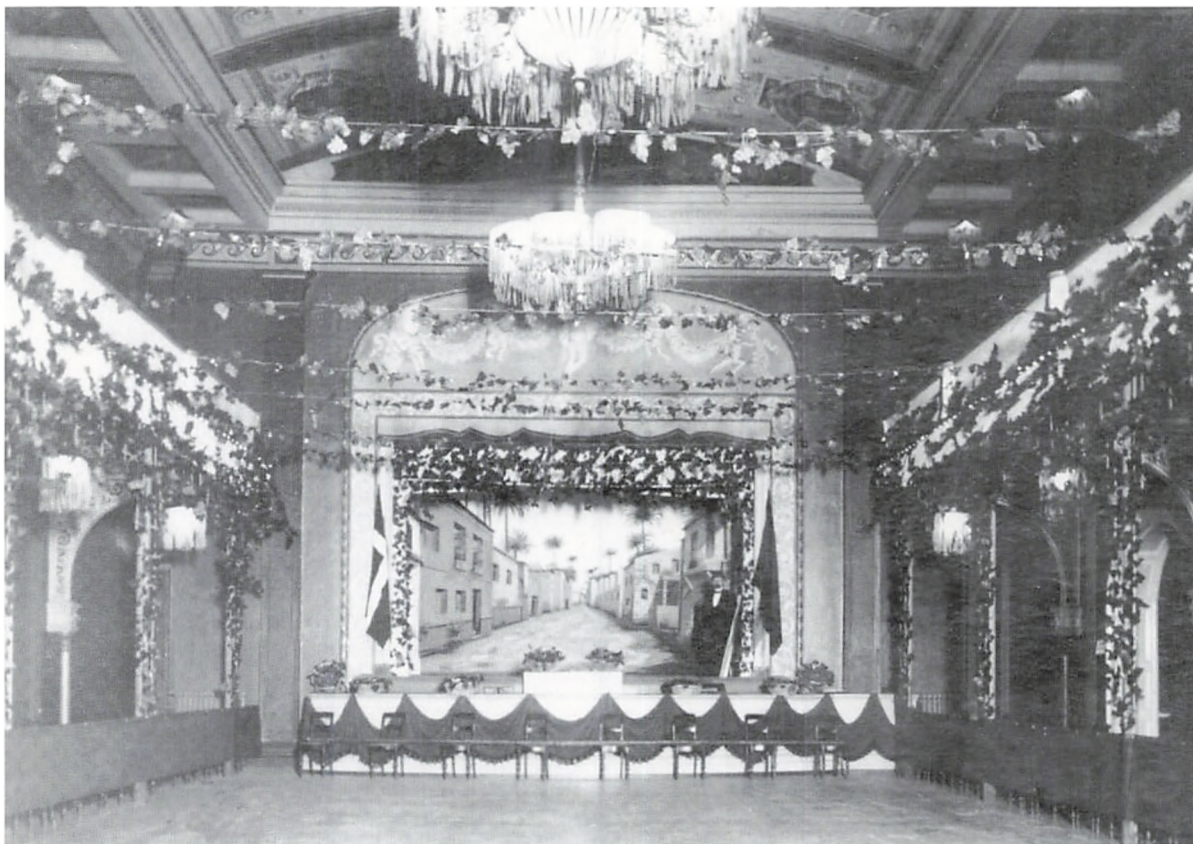

Tilbagevendende punkter på foreningens generalforsamlinger gennem årene var de faste l'hombre-spilleres klager over forholdene i spilleværelserne, støjen fra de øvrige besøgende, priserne i restaurationen eller mangelen på jetons. Pladsforholdene blev naturligvis ikke bedre i de første år efter krigen, hvor dette billede er taget. Det er foreningens inspektør fra 1934 til 1975, Harald Ulstrup, der siddende længst til venstre »overvåger« spillet.

Foto i Håndværkerforeningens arkiv i Erhvervsarkivet

medlemmer og indeholdt fast forenings- og arrangementsmeddelelser samt annoncestof. Hovedindholdet derudover var dels referater af foreningens generalforsamlinger og faglige møder samt orientering fra Fællesrepræsentationen, men desuden blev der givet orientering om aktuelle faglige emner, ny lovgivning mv. De småfor-

tællinger, petitstof og konkurrencer, som også forekom i bladet af hensyn til de foreningsmedlemmer, der ikke interesserede sig for håndværksstoffet, udgjorde kun en forholdsvis ringe andel, men måtte dog stå for skud, når det med mellemrum blev vedtaget af en generalforsamling at fortsætte udgivelsen. Den lidt omstænde-

I forbindelse med foreningens karnevaller blev der lagt et stort arbejde i at udsmykke festsalen i pakt med festtemaet. Vinranker og drueklaser prægede naturligvis hele lokalet i 1926, da man skulle illudere »Vinhøsten i Spanien«. Festarrangøren Secher fremviser på billedet stolt den sydspanske gade, der på scenen skulle danne rammen om bl. a. kongelige balletdanseres optræden i spanske nationaldragter.

Scrapbog i Håndværkerforeningens arkiv i Erhvervsarkivet

lige titel »Aarhus Haandværkerforenings Medlemsblad« blev i slutningen af trediverne ændret til det mere mundrette »Haandværket«.

»Fornøjelserne«

Håndværkerforeningens faglige aktiviteter havde i perioden mellem århundredskiftet og 2. Ver-

denskrig en betydelig vægt i foreningens samlede virksomhed. Det betød dog ikke, at de mere selskabelige sider, som også havde karakteriseret foreningen i de sidste årtier af 1800-årene, blev forsømt. De var basis for, at medlemstallet ved 50-års jubilæet var nået op på omkring 1.200, idet de havde tiltrukket et betydeligt antal med-

I den nye laugssal var ikke mindst indgangsdøren et prægtigt udstyrsstykke, som det fremgår her. I de udskårne dørfyldninger ses nederst Århus Byvåben og ovenover Aarhus Snekkerlaugs emblem med de mange typer af ældre håndværktøj. Indskriften over døren lyder: »GUD VELSIGN OS MESTRE OG SVENDE. BEVAR VORT LOVPRISTE HAANDVÆRK.«

Foto i Lokalhistorisk samling.

lemmer uden for håndværksmestrenes snævrere kreds. Tilgangen fortsatte i de følgende årtier, så foreningens medlemstal toppede midt i tyverne med omtrent det dobbelte antal. Derefter stagnerede det og var i de sidste år af trediverne svagt faldende. Nedgangen accelererede i de første efterkrigsår, hvor foreningsejendommen lå delvis i ruiner.

Selv om foreningen var præget af en stærk fastholden ved gamle traditioner, skete der naturligvis efterhånden en del forandringer i de festarrangementer, der løb af stabelen i løbet af året. Det var en række udvalg under bestyrelsen – eller i realiteten disses formænd – der havde ansvaret for at programsætte og afvikle dem, og de blev derfor også præget af de enkelte formænds interesser. Festudvalget og foredragsudvalget var de to væsentligste i denne sammenhæng, men også have- og keglebaneudvalget samt lotteriudvalget hørte med til den »festlige« afdeling.

Det er naturligvis uoverkommeligt på dette sted at give et overblik over denne udvikling. Som et eksempel på fornøjelsernes karakter er i stedet valgt at følge vintersæsonen 1925/26 i medlemsbladet, hvor annonceringen af arrangementerne viser, hvad Secher og Marius Geertsen, formænd for henholdsvis fest- og foredragsudvalget, havde valgt at byde medlemmerne på.

Sæsonen startede den 11. oktober med en koncert med værker af bl. a. Puccini, Offenbach og Brahms. To dage senere kunne man høre foredrag af journalist Knud Holmboe, der havde været »i flyvemaskine til Riff-Kabylerne land«, mens Thorvald Larsens selskab tre dage efter på foreningens teater opførte Holbergs komedie »Den vægelsindede«. Sidst på måneden gav

Håndværkerforeningens kor »Arion« koncert, og ind imellem kunne man deltage i foreningens faste torsdagsarrangement: familieaften med levende billeder og lotterispil. November bød på to teaterstykker, eventyr og børnesange, gammelmandsbal samt det særlige lotterispil for herrer, ligesom man den 25. kunne høre Holger Rosenbergs foredrag om Kina og kineserne. December bød bl. a. på folkekomedie, visesang og foredrag med lysbilleder fra Rom og gåsespil for herrer, inden juletræsfesten for børn løb af stabelen den 27.

Efter nytår fortsatte arrangementerne i samme tempo med julebal, Finlandia-film, teaterstykket Rejsegildet i januar, sluttende med festudvalgsformandens hovedarrangement: Karnevallet »Vinhøsten i Spanien«, der blev gentaget ugen efter for nye deltagere. Februar bød endvidere på operette, fastelavsarrangement med spisning, dans og l'hombre samt et lysbilledforedrag om udgravningerne i Pompeji. En film om Canada og Jonas Lies: Kommandørens døtre indledte marts-fornøjelserne, hvorefter kreds-læge Juul holdt foredrag om universiteter. På familieaftenen den 18. fremvistes Københavns Tømmerlaugs film: Fra zünftens dage, inden måneden kunne slutes af på teatret (Dønvig Præstegård) og med foredrag af lederen af Den Gamle By, museumsinspektør Peter Holm, om Christian IV som bygmester. Medlemsbladets sidste nummer for denne sæson annoncerer Sangforeningen Arions koncert 2. Påskedag efterfulgt af dans.

Ved siden af disse arrangementer tog mange medlemmer i årets løb del i de »uskrevne« fornøjelser, der blev bedrevet i foreningens spille-

værelser, billardværelset eller på kegle- og skydebanerne i foreningens have, hvor der om sommeren afvikledes kegleturneringer og konkurrencer på pistol og salonriffel. Og endelig var 60-70 medlemmer i sommeren 1926 med på den efterhånden traditionelle sommerudflugt, som festudvalgets formand stod for i samarbejde med Bennetts rejsebureau. Den gik dette år til Paris.

Hjælp til trængende håndværkere

Blandt foreningens årlige selskabelige sammenkomster havde »Gammelmandsballet« en særlig karakter. Her kunne foreningens faste medlemmer indtegne sig til en festmiddag, hvortil der tillige var inviteret et passende udvalg af byens honoratiores, foreningens velgørere, æresmedlemmer mv. Talerrækken under middagen var normalt lang. Ved festen i 1927, hvor man endog havde glemt den sædvanlige tale for æresmedlemmerne, blev der talt og skålet for kongeparret, gæsterne, foreningen, damerne, bestyrelsen, Århus, fædrelandet, revisorerne, festudvalgets formand og – ikke at forglemme – legatstifterne. Gammelmandsballet blev med ganske få undtagelser altid afholdt den 14. november, som var admiral de Kriegers fødselsdag. Det var nemlig den årlige hæders- og mindefest for foreningens legatstiftere, hvis gaver var forudsætningen for en stor del af foreningens velgørende arbejde.

Ved foreningsjubilæet i 1898 rådede foreningen ved siden af Kriegers legat over fire mindre legatkapitaler, skænket af slagtermester Hendriksen, enkefru Ørum, trikotagefabrikant K. Christiansen og maskinfabrikant H. P. Jensen. Men i løbet af den følgende 50-års periode kom der næsten hvert år nye til. Ved 75-års jubilæet

havde antallet af legater passeret 40, og i 1948 kunne foreningen uddele et renteaftast på omkring 25.000 kr. fra ikke mindre end 72 legater, hvis samlede kapital beløb sig til godt 650.000 kr. Hovedparten af de nye legatstiftere fandtes naturligt nok blandt byens aktive eller tidligere håndværksmestre, men også en række industri- og handelsdrivende var blandt stifterne, og dertil kom jubilæumslegater fra flere af byens pengeinstitutter. De fleste legatkapitaler var af forholdsvis beskeden størrelse, oftest mellem 1.000 og 5.000 kr. Omkring en trediedel havde en legatkapital på 10.000 kr eller derover, og listen toppedes af grosserer Søren Wærums legat fra 1910 og etatsråd Chr. G. Filtenborgs, der blev stiftet en halv snes år senere. Begge disse havde en kapital på 50.000 kr.

Langt de fleste af midlerne skulle efter legatfundatserne uddeles til gamle, trængende håndværksmestre, deres enker eller døtre. Enkelte af dem var specificeret til specielle formål som sygehjælp eller huslejetilskud, og andre reserveret til beboerne på foreningens asyl, men hovedparten af dem kunne mere frit tildeles af legatbestyrerne, der oftest var Håndværkerforeningens bestyrelse. En mindre del var beregnet som tilskud til uddannelse og studierejser for lærlinge og håndværkssvende. Hertil hørte f. eks. et lille mindelegat for Magnus Nielsen, men først og fremmest Filtenborgs ovennævnte store legat for lærlinge, der 1945 blev suppleret af et tilsvarende (25.000 kr) fra tømmerhandler Niels Barnow. For de ældste af legaterne blev de tildelte tilskud efterhånden umanerligt små. I slutningen af trediverne var der således blandt de omkring 250 legatportioner enkelte på under 10 kr. og

mange på 25-30 kr. Med det store antal legater til rådighed sørgede bestyrelsen dog ofte for at tildele de enkelte modtagere midler fra flere legater samtidig, så portionerne kunne komme på i hvert fald 50-100 kr. Desuden uddeltes der også årligt en del julelegater fra foreningens egen kasse (i 1940 omkring 2.000 kr), der evt. kunne supplere de små portioner.

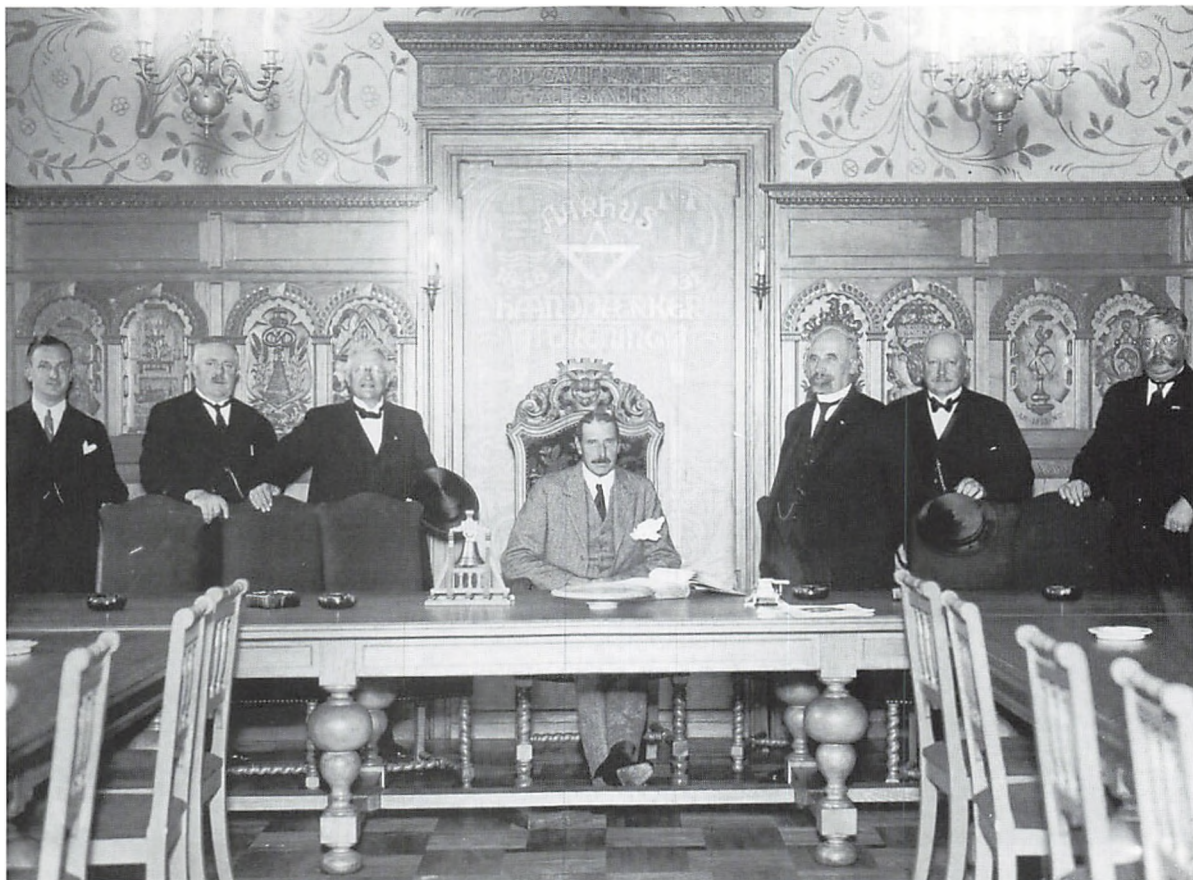
Som tidligere nævnt havde Håndværkerforeningen fra Vareloteriets oprettelse tegnet sig som garant for dette og fik derfor årligt af dets overskud udloddet en del, der i begyndelsen af århundredet beløb sig til omkring 3.000 kr og i slutningen af trediverne var vokset til ca. 15.000. En væsentlig del af disse penge blev anvendt som støttemidler til institutioner som Århus Tekniske Skole, Teknologisk Institut i København (og fra begyndelsen af fyrrerne det nyoprettede Jysk Teknologisk Institut) og læringe-kollegier, men derudover blev en del uddelt som huslejetilskud til trængende håndværkere samt til vedligeholdelse af foreningens asylbygning.

Efter udvidelsen med en tredje etage i 1889 rummede asylet 12 2-værelses lejligheder, som ældre håndværkere og håndværkerenker kunne tildeles som friboliger. Der var megen rift om disse, bl. a. fordi beboerne jævnligt blev tildelt andre tilskud, ligesom de ofte kunne deltage gratis i foreningens arrangementer eller blev inviteret på udflugter eller middage. Lejlighederne blev som foreningsejendommen efterhånden moderniseret og forsynet med centralvarme, vandskyllede toiletter og elektricitet. En yderligere udvidelse af asylet med flere lejligheder var der ikke mulighed for, men det blev ved flere lejligheder i foreningen drøftet, om man skulle forsøge at

indsamle midler til opførelse af en ny fribolig i nærheden eller andetsteds i byen. Enkelte af de indkomne legater var beregnet som grundfond til et sådant byggeri. I 1921 skænkede handelsgartner Carl Thomsen desuden på hjørnet af Grønnegade og Samsøgade et større grundareal, der med tiden kunne anvendes til dette formål. Bestyrelsen overvejede ligeledes en overgang at opføre et nyt asyl ved siden af det gamle. Paradisgade 11 blev oprindelig erhvervet i 1918 med det for øje. Planerne blev dog udskudt igen som følge af de samtidige projekter for opførelse af en ny foreningsbygning.

Som det fremgår nedenfor, kom foreningshusbyggeriet dog af forskellige årsager ikke i gang og blev endelig skrinlagt i 1933. I forlængelse heraf besluttede foreningens bestyrelse i stedet at foreslå, at man i den nye Borggade (nr.10 – 14) skulle opføre en større 5-etagers boligejendom med butikker i stueplanet og 2- og 3-værelses lejligheder på de øvrige etager. Af økonomiske hensyn måtte langt hovedparten af lejlighederne udlejes på normale vilkår og højst et par stykker tildeles som friboliger fra starten, men efterhånden som gælden blev tilbagebetalt, skulle flere indtages som legatboliger. Forslaget blev vedtaget med stort flertal, selv om enkelte foretrak et byggeri på Carl Thomsens friere beliggende grund. Med Chr. Frühstück Nielsen som arkitekt opførtes det store ejendoms-kompleks i funkisstil i løbet af sommeren 1934 og stod klar til indflytning til oktober flyttedag samme år.

Legatboligerne i Borggade gav mulighed for med tiden at forøge antallet af friboliger til ældre håndværkere betydeligt. Grunden ved Samsøgade ville således ikke inden for en overskuelig

Kong Christian 10. var inviteret til Laugssalens indvielse i december 1931, men måtte melde afbud på grund af andre forpligtelser. Men den 31. august året efter kunne bestyrelsen endelig få lejlighed til at fremvise salen for Majestæten, der siddende i oldermandsstolen prentede sin underskrift i den nye laugsprotokol. Senere samme år aflagde også kronprins Frederik besøg i salen og »udtalte sig anerkendende om det smukke værk«, som det er formuleret i protokollen.

Foto i Håndværkerforeningens arkiv i Erhvervsarkivet

tid kunne anvendes til asylbyggeri og blev derfor solgt.

Foreningshus med møde- og festlokaler

Rammen om Håndværkerforeningens virke på alle aktivitetsområder var i første række det store

ejendomskompleks i Paradisgade 5-7, der som nævnt ovenfor var blevet udvidet og moderniseret i forbindelse med 50-årsjubilæet i 1898. Også i de følgende år blev der jævnligt foretaget forbedringer og nymontering i lokalerne, ligesom der blev installeret WC og centralvarme og

Legatboligerne i Borggade 10-14 kort efter opførelsen i 1934. Til højre for ejendomskomplekset ses lågen ind til foreningens stærkt formindskede have – også den gamle keglebane her måtte nedrives i forbindelse med byggeriet – og den gavl i hovedbygningen, hvor bomberne blev anbragt ved ødelæggelsen i 1944.

Foto i Håndværkerforeningens arkiv i Erhvervsarkivet

indlagt elektricitet i hele ejendommen. Den stigende brug af huset skabte behov for udvidelser, og et egentligt nybyggeri drøftedes jævnlige i bestyrelsen. Bl. a. med det formål for øje opkøbte Håndværkerforeningen i de følgende årtier nogle af naboejendommene. I 1902 overtog foreningen bagermester Liisbergs hjørneejendom mod Studsgade (Paradisgade 1-3 og Studsgade 15),

og frem til 1918 erhvervedes en række af ejendommene på den modsatte side af foreningens grund (Paradisgade 9 ff.).

Ejendommens fest- og mødeværelser og andre lokaler blev nemlig ikke alene brugt til foreningens egne arrangementer. De udlåntes og udlejedes i stor stil til andre foreninger, selskaber eller enkeltpersoner til mange forskellige formål

enten af foreningen selv eller den vært, der blev antaget som bestyrer af husets store restaurant og café. Udlejningsvirksomheden gav et helt nødvendigt tilskud til ejendommens drift. Den var dog også jævnlig anledning til langvarige diskussioner på generalforsamlingerne, hvor medlemmerne beklagede sig over, at »fremmede« brugte mødelokalerne i en sådan grad, at medlemmerne ikke selv kunne få plads – eller ro –, når de skulle hygge sig i foreningslokalerne, hvad enten det var ved spillebordene, i billardværelset, biblioteket, restauranten eller cafeen. Så måtte bestyrelsen stå for skud, som det også var tilfældet, når dens »vagthavende« medlem forsøgte at bortvise uvedkommende ikke-medlemmer fra huset. Uenighed omkring udlejningsøkonomien var desuden blandt årsagerne til, at foreningens værter som regel kun blev få år, så restaurationsudvalget jævnligt måtte på jagt efter en ny.

Blandt de »fremmede« brugere af huset var først og fremmest byens faglige håndværkerlav, der for en stor dels vedkommende holdt deres generalforsamlinger og anden mødevirksomhed her, og Håndværkerforeningen var også uden undtagelse skuepladsen for de forskellige branchers centralforeningers Århusmøder. Derudover følte foreningen sig nærmest forpligtet til at stille møde- og foredragslokaler til rådighed for en lang række af byens »borgerlige« foreninger, der ikke selv rådede over foreningslokaler. Mange af Højres og senere de konservative foreningers større arrangementer fandt sted her, ligesom Aarhus Grundejerforening og Handelsforeningen af 1887 var blandt de faste benyttere på linie med Våbenbrødreforeningen og de forskel-

lige officersforeninger fra byens kaserner. Men annoncer og arrangementsoversigter i byens aviser og foreningens medlemsblad vidner i øvrigt om den centrale rolle, som huset spillede for et meget stort udsnit af byens forenings- og selskabsliv. Her kaldte Arbejdslederne, Co-optimisterne, Aarhus Ligbrændingsforening, Kulhandlerforeningen, Idrætsforeningen Århus 1900s forskellige afdelinger, Belysningsvæsenet og Stenografisk Forening til møder, mens borger- og privatskolerne indbød til koncerter og bal. Gennem mange vintre var Lille Sal rammen om danselærer Thorsøes undervisning. Både han og de fleste øvrige arrangører måtte naturligvis betale den stipulerede leje, men det hændte dog jævnligt, at et lokale blev lånt ud uden vederlag f. eks. til arrangementer af velgørende karakter, – eller bestyrelsen kunne som fra Frelsens Hær i 1915 »af principielle grunde« indkassere lejeindtægten på 30 kr. og derefter forære beløbet til det gode formål.

Der var blevet åbnet nye muligheder for foreningens udvidelsesplaner, da malermester C. Chr. Nielsen og arkitekt Chr. Frühstück Nielsen i 1913 ansøgte byrådet om i forlængelse af Badstuegade at måtte anlægge en forbindelsesgade mellem Klostergade og Nørregade på det ubebyggede areal, der strakte sig bag Håndværkerforeningens grund. I første omgang opstod der dog vanskeligheder, der gjorde, at kun de to hjørnejendomme ved Nørregade (nu nr. 53 og 55) blev opført. I årene frem mod 1920 blev kobbersmedefirmaet Wilson, der ejede en del af arealet, inddraget i den videre planlægning, der dog igen måtte stilles i bero som følge af malermester Niensens død i 1921. Forinden havde han

Hele gavlen mod Borggade blev nærmest blæst ud, da Håndværkerforeningen blev schalburgeret natten til den 2. december 1944. På billedet s. 63 ses i nederste etage den del af restauranten, hvor buffeten var, og ovenover blafrer bag- og dekorationstæpperne fra den ødelagte scene. Også længere inde i bygningen var ødelæggelserne omfattende, som det tydeligt fremgår af billedet her.

Fotos i Håndværkerforeningens arkiv i Erhvervsarkivet

– der fra 1918 var medlem af Håndværkerforeningens bestyrelse – tiltænkt foreningen med et stykke af sin grund, og det samme gjorde Brdr. Wilson kort efter, således at foreningen kunne få en 100 alen lang facade mod den nye gade.

Som følge af foreningens efterhånden stadig mere pressede lokalesituation var den fornyede

gadeplan kommet meget belejligt. På denne baggrund havde foreningen fremlagt de første skitser til et stort tre-etagers forretningskompleks, der i stueetagen kunne rumme syv butikker til udlejning samt foreningens restaurant og i de øvrige læseværelse, klublokaler og kontorer samt en stor koncertsal og et mindre fast teater.

Efter schalburgtagen i 1944 kunne kun Håndværkerforeningens sidefløj fortsat benyttes, og i stedet for den pompøse indgang i hovedbygningen måtte en mere beskedne adgangsvej gennem gården mod Paradisgade tages i brug. Til venstre på billedet fra 1946 ses Asylbygningen, der ikke blev beskadiget ved bombesprængningen.

Foto i Erhvervsarkivet

Samtidig søgte foreningen at få bevilling til drift af den femte biograf i byen, som byrådet efter den nye biograflov af 1922 havde anbefalet, og endelig begyndte man opbygningen af en byggefond, hvis startkapital var en jubilæumsgave fra Aarhus Privatbank.

Med den foreløbige skrinlæggelse af gadeplanen måtte det store byggeprojekt dog stilles i be-

ro. Heinrich Dampmann, der fik biografbevillingen, lod i stedet opføre en biografbygning på hjørnet af Nørregade og Norgade, og Håndværkerforeningen gik i gang med en større ombygning af de eksisterende foreningslokaler, der bl. a. omfattede en udvidelse af teatersalen, indretning af et brandsikkert rum til filmforevisningsapparat samt to mindre sale til brug ved privat-

fester. Ombygning og nyindretning var stort set afsluttet ved foreningens 75-års jubilæum i 1923. Ved den lejlighed skænkede de faglige foreninger via repræsentantskabet i øvrigt en større udsmykning til foreningens buffetsal, bestående af en frise på 24 malerier med motiver om »håndværksfagenes liv og virkemåde gennem de svundne tider«. Der gik dog et godt stykke tid, inden teatermaler Emil Poulsen kunne få færdiggjort frisen, så gaven kunne overrækkes bestyrelsen. Men ved foreningens fødselsdag i 1926 var den – stort set – på plads.

På det tidspunkt var en del af foreningens have optaget af »Kæmpehallen«. Det var det gængse navn for en næsten 1.000 kvm stor træpavillon, som foreningen havde ladet opføre i sommeren 1924, da Centralforeningen af Jydske Bagermestre ønskede at fejre sit 50-års jubilæum hos Håndværkerforeningen, og man ikke i ejendommens lokaler kunne rumme de ca. 1.000 middagsgæster, der deltog i arrangementet. Den var egentlig planlagt til nedrivning igen efter festen og en bazar, som foreningen selv holdt umiddelbart efter til støtte for sin byggefond. Savnet af en stor hal i byen betød dog, at den i de følgende år kunne udlejes til udstillinger og dansestrade, og den blev derfor bevaret, indtil den i sommeren 1930 kom i vejen, da der endelig kom gang i anlæggelsen af den nye gade, der fik navnet Borggade – ikke C. Chr. Nielsens eller A. Wilsons Gade, som Håndværkerforeningen havde foreslået.

I begyndelsen af dette år havde foreningens formand, malermester H. Chr. Secher, taget initiativ til en væsentlig nyskabelse i foreningens bygning, idet han havde foreslået indretningen

af en særlig lavsal i renæssancestil, der skulle være til rådighed for de faglige foreningers møder og i øvrigt benyttes til repræsentative håndværksfaglige sammenkomster. Ideen fik tilslutning fra repræsentantskabets mesterforeninger, der også gav tilskud til ombygningen. I efteråret 1931 stod Laugssalen færdig, »et højtidelig præget lokale af en egenartet stemningsfuld skønhed i den typiske smukke nordiske renæssancestil«, som den efter indvielsen blev karakteriseret. Omfattende billedskærerarbejder – udført af Brdr. Hofmans snedkerfirma – med de enkelte fags lavsmærker og symboler var indlagt i dørene og de høje egetræspaneler langs væggene, mens en gyldenlædersbetrukket oldermandsstol dominerede den ene tværvæg, hvor der endvidere var indbygget udskårne egeskabe med plads til fagenes protokoller og insignier. De svære egebjælker i loftet, kirkelysekronerne og nichevinduerne med blyindfattede glasmalerier markerede yderligere det historiske præg. Laugssalen blev i de følgende årtier foreningens stolthed og anvendt i mange repræsentative sammenhænge.

Derimod måtte planerne om en større udvidelse af foreningsbygningen med nybyggeri mod Borggade opgives. En kombineret restaurations- og koncertbygning, hvor der også kunne afholdes udstillinger, var tegnet, da den økonomiske krise satte ind og fik bestyrelsen til at udsætte projektet. Det blev taget op igen i 1933, men på det tidspunkt lå de første ideer og støtte til opførelsen af den senere Århus-Hal ved Banegårdspladsen på byrådets bord, og Håndværkerforeningen måtte erkende, at tiden nu var forpasset, idet Borggadeprojektet herefter ikke kunne bli-

ve økonomisk rentabelt. Man klarede sig derfor i de følgende år med ombygninger og restaureringer i den gamle bygning.

Med krigen og besættelsesårene ophørte efterhånden en del af foreningsaktiviteterne og arrangementerne, og presset på lokalerne blev tilsvarende mindre. Men 2. december 1944 nåede krigen til Paradisgade. Håndværkerforeningens ejendom blev bombesprængt ved schalburgtage, den tyske modterror, der blev iværksat som gengældelse for danske sabotørers aktioner. Den kraftige bombe, der blev udløst kl. 1.30 natten til lørdag kostede en af de tre tilstedeværende af restaurationspersonalet livet og ødelagde hele ejendommens hovedfløj, af hvilken kun muren mod Paradisgade stod uskadt tilbage. Det viste

sig hurtigt, at hele hovedbygningen med den store sal, teaterscenen, køkkenet og mange selskabslokaler måtte nedrives, mens sidefløjen, hvori bl. a. Laugssalen lå, var forholdsvis uskadt. Den kunne fortsat bruges, og her måtte alle aktiviteter samles, ikke bare i de sidste krigsmåned, men også i de første efterkrigsår. Rationer og mangel på materiale forhindrede, at en genopbygning kunne iværksættes.

Disse forhold var medvirkende til, at Håndværkerforeningen ikke efter krigen igen kunne indtage en position som et centralt samlingssted for byens forenings- og selskabsliv.

De »manglende« aktiviteter førte desuden til en voksende tilbagegang i medlemstallet i årene op til foreningens 100-års jubilæum i 1948.

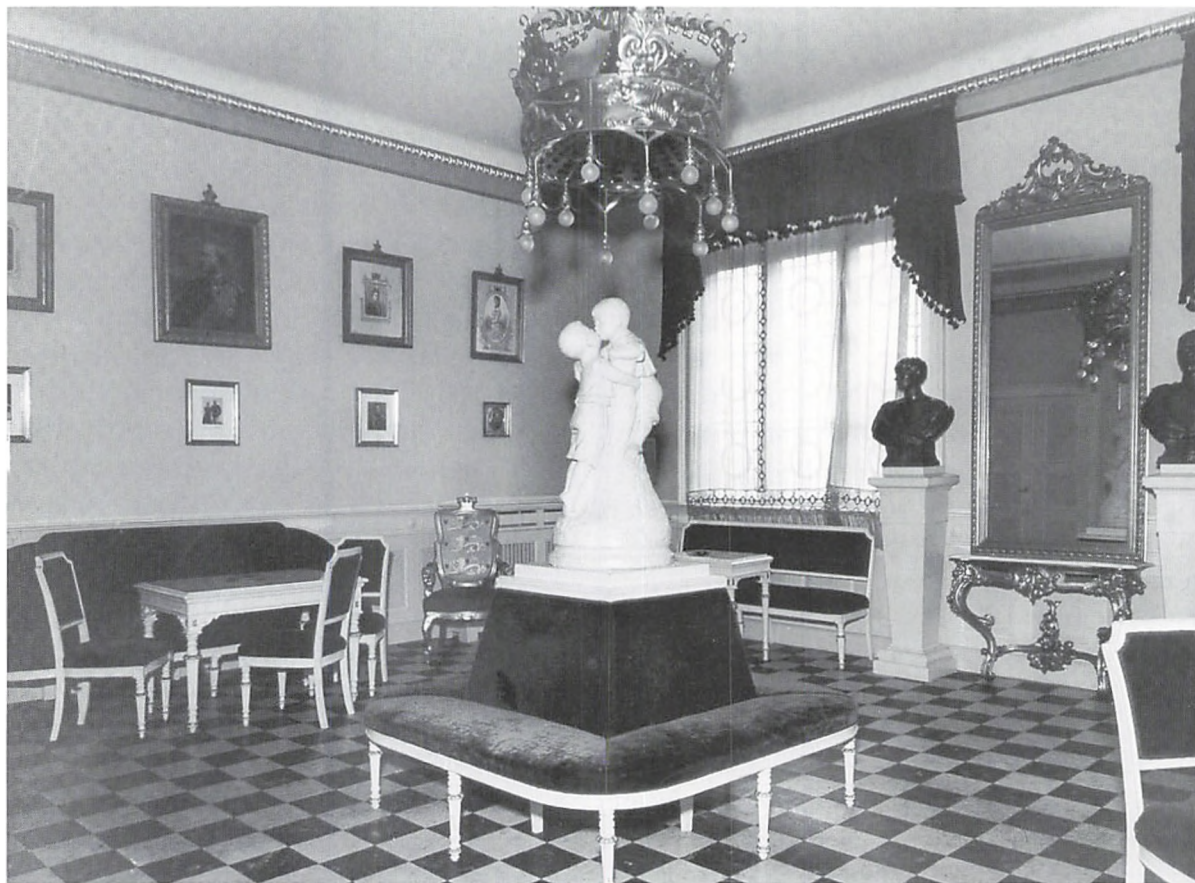
Tradition og nybrud 1948-1998

Efterkrigstid 1948-52

De første år efter 100 års jubilæet i 1948 var stadig en efterkrigstid. Besættelsestiden stod endnu stærkt i erindringen, og vareknaphed og rationeringskort satte deres præg på hverdagen. Men det begyndte at lysne. Marshallhjælpen betød en kærvkommen tilførsel af økonomisk energi, og den blev på amerikansk krav ledsaget af en forceret liberalisering af erhvervslivet. En stor del af de økonomiske restriktioner forsvandt, og det var nu blevet klart, at det kun var et spørgsmål om tid, før man kunne slippe af med resten. Den politiske debat fra den umiddelbare efterkrigstid om planøkonomi eller markedsøkonomi havde hermed fundet sin afklaring. Planøkonomien var under afvikling. Det skabte vækst i dansk økonomi. Til gengæld betød udbrudet af Koreakrigen i 1950 en kraftig stigning i råvarepriserne og dermed en markant forværring i bytteforholdet til udlandet. Koreakrigen blev indledningen til den stop-go politik, der prægede det meste af 1950'erne. Det var en periode, hvor økonomien skiftevis blev stimuleret og bremsset, fordi der altid kom problemer med valutareserverne, ligeså snart den økonomiske vækst begyndte at komme i gang.

Denne udvikling var ikke noget, Aarhus Haandværkerforening tog direkte stilling til eller prøvede at påvirke. Den overordnede økonomiske udvikling skabte rammerne for foreningens arbejde, men var ikke selv en del af det.

Aarhus Haandværkerforening var nu som før en lokal forening. Den var fælles organisation for håndværksmestrene i Århus købstad. De udgjorde dog kun et mindretal blandt foreningens medlemmer. Bruttomedlemstallet pr 1948 kendes ikke, men antallet af aktive medlemmer var 1.585. Medlemstallet var jævnt faldende og var i 1951 nået ned på 1.448. I spidsen for foreningen stod bestyrelsen på ni mand (og det var mænd, foreningen har endnu sit første kvindelige bestyrelsesmedlem tilgode). Aarhus Haandværkerforening var tværfaglig, så der var ikke noget fag, der havde vedtægtsmæssigt krav på en plads i bestyrelsen, men alligevel var der en vis regelmæssighed i hvilke fag, der var repræsenteret i den. Det var først og fremmest de store byggefag, murere og tømrere, der uden at have en fast plads dog altid var repræsenteret. Det samme gjaldt smedene. Desuden var malerne og blikkenslagere/VVS som regel også repræsenteret. Levnedsmiddelfagene bagere/slagtere havde som regel også et mandat til deling. Kun forbigående var begge fag repræsenteret på én gang, og endnu sjældnere manglede de begge på samme tid, men det skete. De øvrige håndværksfag havde kun lejlighedsvis repræsentation. Urmagere, handskemagere, sadelmagere og bogtrykkere og bogbindere var med i bestyrelsen i kortere eller længere tid af foreningens sidste 50 år, men der var ingen regelmæssighed i det. Nogle af de

Kongeværelset i Paradisgade kan give et indtryk af, hvor fint indrettede og tidstypiske lokalerne var i foreningens gamle bygning.

Foto i Aarhus Haandværkerforening

større håndværksfag var påfaldende svagt repræsenteret. Det gælder først og fremmest snedkerne, der kun lejlighedsvis havde en mand i bestyrelsen og skomagerne, der slet ikke havde.

Hvis nogle af fagene manglede fast repræsentation i bestyrelsen var de til gengæld alle – i hvert fald i det omfang, de overhovedet havde sluttet sig til Aarhus Haandværkerforening – sik-

ret en plads i repræsentantskabet. Repræsentantskabet var blevet dannet i 1919, som udtryk for, at de faglige organisationer fik stadig større indflydelse. Aarhus Haandværkerforening var som de andre håndværkerforeninger tværfagligt opbygget, og den havde en medlemskreds, der talte andre end håndværksmestre. Det kunne føles utilfredsstillende for håndværksmestrene selv, al

Juletræsfest omkring 1950 fra de store årganges tid.

Foto i Aarhus Haandværkerforening

den stund de efter foreningen navn og historie var den gruppe, som foreningen først og fremmest skulle tilgodese. For at styrke deres indflydelse var der derfor blevet oprettet et repræsentantskab bestående af oldermændene i alle de lav og faglige mesterforeninger, der var tilsluttet Håndværkerforeningen. I spidsen for Aarhus Haandværkerforening stod der således både en bestyrelse og et repræsentantskab. Det kunne ikke undgå, at der opstod en vis rivalisering mel-

lem disse to forsamlinger. Med mellemrum kom det til spændinger mellem dem, således i slutningen af 1940'erne, da bestyrelsen følte, at repræsentantskabet var ved at etablere sig som overbestyrelse, hvilket den naturligvis ikke brød sig om. Omvendt følte repræsentantskabet sig holdt uden for indflydelse, og navnlig ankede det over, at det ikke blev taget med, når foreningen skulle repræsenteres udadtil. Repræsentantskabets formand, malermester S. Lauritzen hen-

Bestyrelsesmøde julen 1955. Fra venstre ses murermester Alf. Mouggaard, smedemester Ingv. Michelsen, tømrermester E. Ibsen, foreningens sekretær Har. Ulstrup, formanden gas- og vandmester Carl Olsen, næstformanden bogbindermester O. Henriksen, bogtrykker K. Westphall, malermester Aage Mikkelsen, VVS-installatør E. Bech Nielsen og tømrermester N.B. Skorstengaard.

Foto af Ib Hansen i Aarhus Haandværkerforening

viste til, at det var det altid blevet i tømrermester Withens tid som formand for foreningen. Men det gjorde ikke indtryk på den siddende bestyrelse, og repræsentantskabet fik ikke noget ud af sin protest. Det var hverken første eller sidste gang i foreningens historie, at tonen kunne blive skarpere, uden at der i øvrigt rigtigt kom noget

ud af det, og det var heller ikke enestående, at den personlige kemi mellem de implicerede ser ud til at have spillet en betydelig rolle i forløbet. I hvert fald førte et formandsskifte i repræsentantskabet til en mærkbar forbedring af forholdet til bestyrelsen, som i begyndelsen af 50'erne blev karakteriseret som tilfredsstillende.

Det var altså bestyrelsen, der ledede foreningen, og i spidsen for bestyrelsen stod formanden. Det var ham – og ikke repræsentantskabets formand – der var formand for foreningen. Det var ved 100års jubilæet urmager M.J. Bech, men han trak sig tilbage året efter og blev afløst af næstformanden, direktør Niels Geertsen. Han havde sit faglige ståsted i Smedelaugst og havde etableret sig som mekaniker i Århus i 1906, men havde solgt sin virksomhed i 1917 til Emil Møllers Telefonfabrik i Horsens og fortsatte som ansat direktør i denne. Det var altså ikke nogen typisk håndværksmester, der stod i spidsen for foreningen, men han følte sig som sådan. Han var blevet valgt som formand efter kampvalg med murermester Kudahl Jensen, der så blev foreningens næstformand. Han forlod imidlertid bestyrelsen i 1951 og blev afløst på næstformandsposten af gas- og vandmester Carl Olsen, medens murermester Alf. Mougaard overtog murermestrenes traditionelle plads i bestyrelsen.

Arbejdet i bestyrelsen var fordelt på faste udvalg, af hvilke der i 1948 var 13: Kasseudvalget, Biblioteksudvalget, Byggeudvalget, Festudvalget, Foredragsudvalget, Have- og Keglebaneudvalget, Inventarudvalget, Lotteriudvalget, Udvalget for Friholigerne, Udvalget for Legatbygningen, Udvalget for Gravenes Vedligeholdelse, Restaurationsudvalget og Udvalget for Svendeprøver. Af disse udvalg var kasseudvalget og byggeudvalget de vigtigste. Kasseudvalget fungerede som en slags forretningsudvalg. Foreningens økonomi var beskeden, men solid. Årsregnskabet plejede at give et overskud på ca. 5.000 kr., og selvom beløbet måske skal ganges med 20 for at svare til dagens priser, var det ikke noget stort tal.

En stor del af foreningens arbejde var optaget af at forvalte dens ejendomme. Ved 100 års jubilæet rådte den over en større etageejendom med lejligheder i Borggade og over en stiftelse, en legatbygning og en foreningsbygning i Paradisgade i forbindelse med hvilke, der yderligere lå en ubebygget grund. Det var et ganske værdifuldt ejendomskompleks i midtbyen, men der var det store problem, at hovedbygningen var blevet bombeskadet under besættelsen. Netop i efteråret 1948 udbetaltes der krigsskadeserstatning, men den slog slet ikke til, fordi bygningen havde været underforsikret, og erstatningen derfor blev forholdsmæssigt nedsat. Foreningen havde længe overvejet, hvordan den kunne forbedre sin lokalesituation. Interessen havde især samlet sig om en ombygning af den gamle foreningsbygning i Paradisgade, men det trak ud. Materialesituationen var vanskelig, byggeri krævede en betydelig mængde tilladelser og andre bureaukratiske besværligheder, og en løsning var ikke så ligetil. Der blev lagt en del energi i dette spørgsmål, uden at man kom videre. På et vist tidspunkt var der overvejelser fremme om at købe Otto Mønstedts grund ved Åboulevarden sammen med andre lokale organisationer og så opføre en stor fælles foreningsbygning der, men inden denne tanke nåede videre, skete der noget andet. I december 1950 viste der sig pludselig mulighed for at købe Hotel Århus, som lå i Klostergade. Bestyrelsen satte fra starten sin kraft ind på at få denne løsning gennemført, men også den krævede tilladelser fra byråd og boligministerium. Det trak ud, men nu vidste bestyrelsen, hvad den ville, og det var trods alt lettere at presse på for at opfylde en vedtaget

løsning end at lede efter en. Så det lykkedes at få købt hotellet og få foretaget så meget af det nødvendige ombygningsarbejde, at Aarhus Haandværkerforening den 12. januar 1952 kunne invitere til indvielse af foreningens nye domicil. Denne dato kom derfor til at markere afslutningen på efterkrigstiden for Aarhus Haandværkerforenings vedkommende. Foreningen stod nu med en bygning, som ikke var krigsskadet, men tværtimod delvis moderniseret og istandsat. I stueetagen lå foreningens restaurant samt den lille sal og røde og hvide stue; på 1. sal den store sal og to selskabslokaler; på 2. sal var der billardværelse, spillestue til de faste kortspillere og to mødelokaler. Det hele var temmelig dyrt, og ombygningen kom til at overstige den forventede beløbsramme ikke så lidt, så for at kunne klare købet solgte foreningen den ubebyggede grund i Paradisgade til firma J.A. Alstrup.

Med købet af Hotel Århus havde foreningen fået løst sine lokaleproblemer – i hvert fald i hovedtrækkene – og kunne nu koncentrere sig om sit øvrige arbejde. En del af dette var af velgørende karakter: administration af en lang og voksende række legater, uddeling af friboliger osv. Andet var håndværkerfagligt, først og fremmest afholdelse af fester i forbindelse med svende- og masterprøver, men også forskellige emner, som fulgte med medlemskabet af håndværkets hovedorganisation, Fællesrepræsentationen for dansk Industri og Håndværk. Denne organisation havde Håndværkerforeningen været medlem af siden dens oprettelse i 1879, men den var inde i en svaghedsperiode. Det var blevet tydeligt for alle, efter at de store byggehåndværkere i København, murere og tømrere, i 1941 var brudt ud af Fællesre-

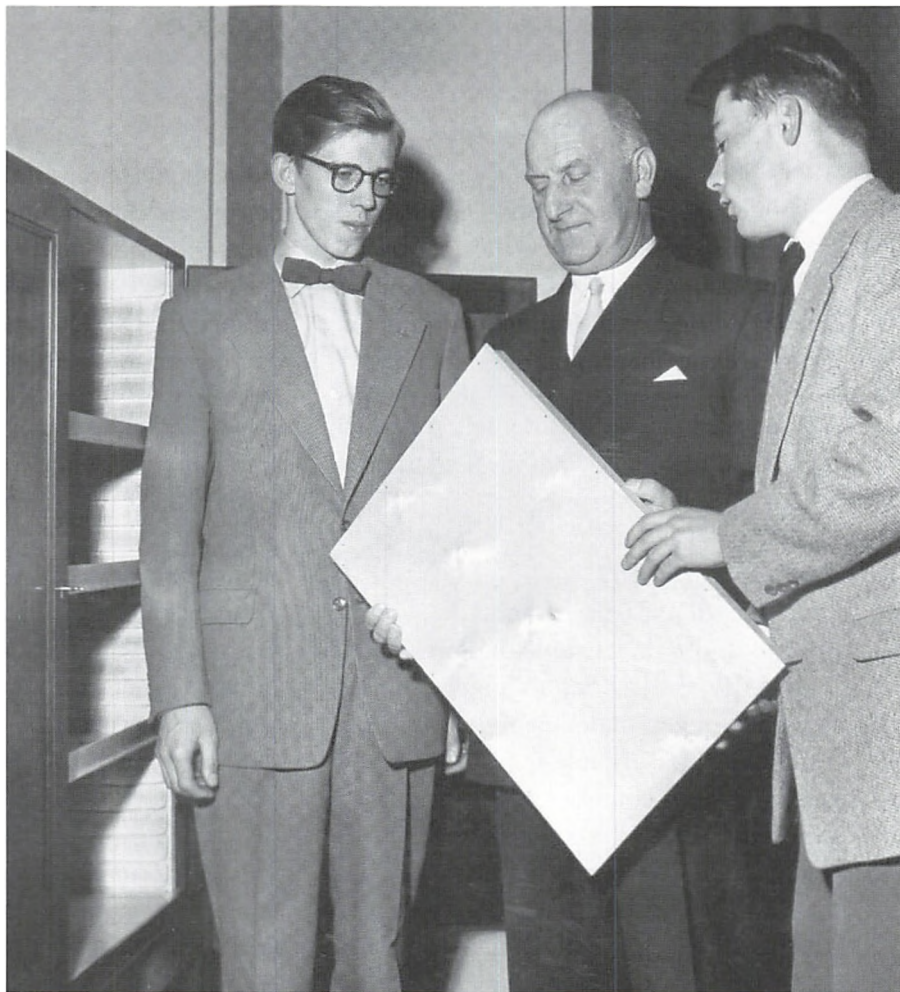
præsentationen og havde oprettet en konkurrerende landsorganisation ved navn Håndværksrådet. Imidlertid var der netop i slutningen af 1940'erne bestræbelser i gang for at forsones de to konkurrerende landsorganisationer, og det lykkedes i 1951 at få dem slået sammen til én, der fik navnet Håndværksrådet. For Aarhus Haandværkerforening, der havde beklaget splittelsen, var det en glædelig udvikling. Den reorganiserede landsorganisation fik imidlertid et stærkere fagligt islæt, og det betød i sig selv en vis svækkelse af de tværfaglige håndværkerforeningers position.

Håndværkerforeningens vigtigste arbejdsfelt var dog ikke det landspolitiske, men det lokale. Sammen med Århus Handelsstandsforening, Århus Industriforening, den lokale arbejdsgiverforening og Handelsforeningen af 1887, der var detailhandlernes organisation, udgjorde foreningen kernen i de næringsdrivendes lokale interesserepræsentation. Med i billedet hørte også Grundejerforeningen, der var domineret af næringsdrivende, selvom det ikke fremgik af navnet. Disse organisationer havde naturligt nok byråd og lokalforvaltning som modspillere, men i efterkrigsårene var det ikke noget, der fyldte så meget, som det senere kom til. Snarere var der tale om, at myndigheder og organisationer i Århus stod sammen mod centraladministrationens omfattende bureaukrati.

Den side af foreningens liv, som medlemmerne måske satte mest pris på, var den sociale. Håndværkerforeningen stod for mange arrangementer. Netop i 1948 blev lotterispil igen tilladt, og det betød, at foreningen kunne genoptage sine traditionelle familieaftener. Det var navnet på bankospil om forskellige gevinster, og de var me-

I forbindelse med præmiering af svendeprøver 1957 studerer formanden, Carl Olsen et skab med hylder, der kan trækkes ud. Det er før ungdomsoprørets tid, som man kan se på de to snedkersvende, der er trykket af situationens alvor.

Foto af Ib Hansen i
Lokalhistorisk samling

get værdsat af medlemmerne. Desuden arrangerede foreningen en række fester. Sæsonen 1949-50 bød således på gammelmandsbal, juletræsfest, nytårsfest, fastelavnsfest, tre keglespil, tre gåse- og andespil, to festligheder ved uddeling af svendeprøver og én ved uddeling af mesterprøver, dertil 24 familieaftener (banko) og syv

foredrag. Foredragene var mest filmforedrag med rejsefilm, og også disse var godt besøgt.

Efterkrigstidens særlige interesser kom til syne på forskellig måde. Det nordiske stod i høj kurs. Byerne Århus, Göteborg, Bergen og Åbo søgte nærmere samarbejde, og Håndværkerforeningen tog efter opfordring kontakt med sine

søsterorganisationer i disse byer. Der blev også arrangeret nordiske håndværkerkonkurrencer. I 1950 blev der optaget forbindelse med dansksindede håndværksmestre i Sydslesvig, og i 1952 påtog foreningen sig at arrangere en udlandsrejse for medlemmerne. Det blev til en bustur til Hamborg, og det blev en stor succes. Arrangementer af denne art var tidsbundne. Det nordiske klingede hurtigt af, og udlandsrejser blev snart en privatsag i kraft af bilismen eller flyrejser med charterselskaber. Håndværkerforeningen fik ikke varige opgaver på det felt. Men i efterkrigsårene havde den, og det var med til at give denne periode dens særpræg.

Traditionen tro 1952-67

Årene fra 1952 til 1967 fik i Danmark et skillepunkt i 1958. Indtil da havde økonomien været ustabil, men i 1958 slog konjunkturerne om, og det blev indledningen til den længste og kraftigste periode med højkonjunktur i Danmark. De europæiske markedsdannelser så dagens lys med Fællesmarkedet i 1957 og EFTA i 1959-60. Højkonjunkturen fik sit særpræg af, at industrien nu for alvor fik etableret sig som Danmarks førende erhverv. Det var ikke længere landbruget, der stod for den største danske eksport. For håndværket blev denne udvikling ikke ensartet. Fremstillings- og reparationserhvervene kom i klemme i udviklingen, hvorimod byggeriet blomstrede som aldrig før. Det var i disse år, at parcelhusdanmark opstod, og det gav naturligt nok byggeriet gode tider. Det var velstand til alle og en forbrugsfest, som blev dæmpet, men ikke standset af de nye forbrugsskatter, oms (1962) og moms (1967).

Denne udvikling gik i nogen grad uden om Aarhus Haandværkerforening. For det første var det ikke let at være talerør for en medlemsskare, der oplevede udviklingen så forskelligt. Det kunne være vanskeligt at formulere fælles synspunkter og interesser for fag, der var i rivende fremgang, og fag, der var klart på retur og uden realistiske fremtidsforhåbninger. Lette blev det ikke af, at parcelhusbyggeriet og forstædernes vækst førte en voksende del af den potentielle medlemsskare væk fra Århus kommune. Aarhus Haandværkerforening var skabt som en købstadsforening og satte en ære i at fortsætte dette, men måtte se i øjnene, at købstadsbegrebet blev udhulet, og at det, der trådte i stedet, et storårhus, ikke var gunstigt for en forening som denne. Tværtimod blev der oprettet nye lokale foreninger i forstæderne, f.eks. Brabrand i 1962, som varetog lokalinteresser på bydelsniveau. Trøjborg, Frederiksbjerg og Viby havde også lokale foreninger. Det reducerede i nogle henseender Håndværkerforeningen til at blive en særlig bydelsforening for midtbyen. Ikke desto mindre fortsatte foreningen sine aktiviteter, traditionsbunden og traditionsbevidst. På godt og ondt. Den stærke historiske forankring var på én gang en styrke og en svaghed.

Medlemstallet bevægede sig støt og roligt nedad. De 1.455 aktive medlemmer, der havde været i 1952, var i 1967 svundet ind til 950. Foreningen var nu gået over til at opgøre bruttomedlemstallet i stedet, men også det gik den gale vej, fra 1.462 i 1962 til 1.386 i 1967. Det faldende medlemstal blev regelmæssigt konstateret og beklaget på foreningens generalforsamling. Årsagerne blev undertiden analyseret lidt grundigere,

og forstadsproblemerne f.eks. trukket frem i 1960. Sværere var det at finde udveje for at standse denne udvikling. I 1963 forsøgte man med en konkurrence blandt medlemmerne om, hvem der kunne hverve flest nye medlemmer, men den måtte aflyses, da ingen havde skaffet mere end én. Mere held var der ved et forslag året efter om, at alle nye medlemmer af de faglige mesterforeninger fik foræret ét års gratis medlemskab af Håndværkerforeningen i håb om, at i det mindste nogle af dem så ville fortsætte som ordinære medlemmer. Organisationsprocenten blandt håndværksmestrene i Århus i de faglige foreninger var nemlig betydelig højere end Håndværkerforeningens. Man regnede med, at kun ca. halvdelen af alle organiserede mestre var medlemmer af foreningen, og denne andel var faldende. Det faldende medlemstal var altså ikke udtryk for en generel skepsis over for organisationer blandt byens håndværksmestre.

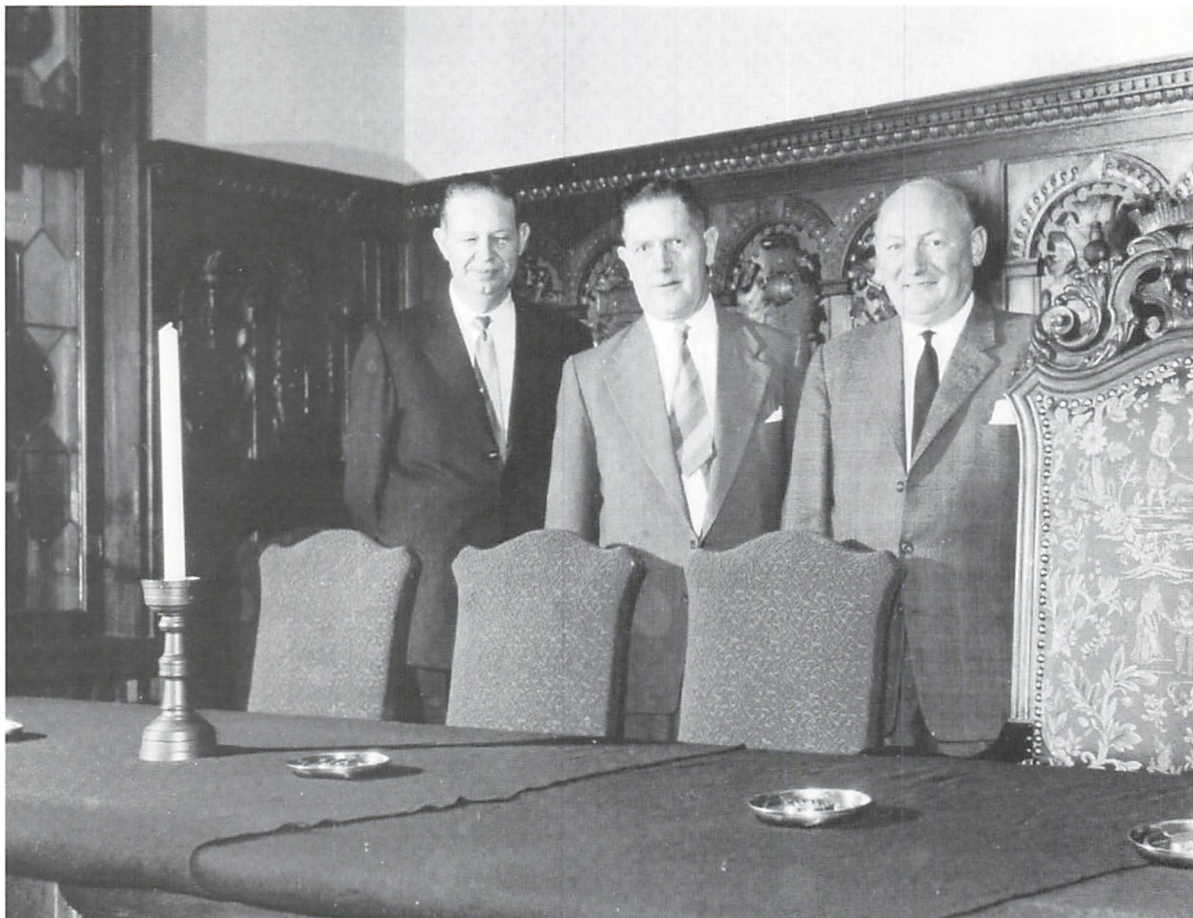
Formand i det meste af denne periode var gas- og vandmester Carl Olsen. Han afløste i 1954 Niels Geertsens på posten. De fleste bestyrelsesmandater skiftede indehaver i løbet af 50'erne. To af de nyvalgte forlod bestyrelsen midt i 60'erne, medens de øvrige blev siddende i hele Carl Olsens formandstid (-1969). Byggefagene dominerede bestyrelsen og havde flertal uden om formanden, der som gas- og vandmester egentlig selv tilhørte denne gruppe, men i foreningssammenhæng ofte støttede sig til de andre fag. Carl Olsens formandstid blev præget af et latent og ind i mellem meget udtalt modsætningsforhold mellem ham og murermester Alf. Mougard, der var blevet medlem af bestyrelsen i 1951. De understregede begge med passende mellem-

rum, at der ikke var noget personligt mellemværende, men det er svært at få til at stemme med, hvad de i øvrigt sagde og gjorde. Modsætningsforholdet brød ud ved flere lejligheder, men bundede formentlig i den politiske konstellation. Ikke at de to var partipolitisk uenige, – de tilhørte begge Det konservative Folkeparti –, men Mougard blev i 1954 valgt ind i byrådet og havde dermed en selvstændig position uafhængigt af hans bestyrelsespost. Carl Olsen var flere gange opstillet til byrådet uden at blive valgt. Han fik til gengæld en plads i Den konservative Vælgerforenings repræsentantskab to år før Mougard. Allerede i forbindelse med byrådsvalget 1958 kom det til et sammenstød mellem de to, men helt galt gik det fire år senere. Under megen dramatik var det lykkedes unge konservative at få ændret den konservative liste til byrådsvalget. Det faldt en del af de detroniserede kandidater for brystet, og de opstillede derfor en alternativ liste – dog i valgforbund med den konservative, så der ikke kunne blive tale om stemmespild. Mougard stod på en sikker plads på den konservative liste, Carl Olsen på en plads, hvor han ikke havde udsigt til valg. Han støttede derfor den alternative liste, uden at den i øvrigt for hans eget vedkommende betød synderligt forbedrede chancer. Det skete inden for rammerne af en organisation, der blev kaldt Borgerligt kommunalt Samvirke, og som var dannet af de fire erhvervsorganisationer i Århus: Håndværkerforeningen, Industriforeningen, Handelsstandsforeningen samt Handelsforeningen af 1887. Dette borgerlige samvirke havde ikke været i aktivitet siden 1943, men blev nu på initiativ af Handelsforeningen af 1887 hasteindkaldt.

Det skete så hurtigt, at Carl Olsen ikke kunne nå at indkalde Håndværkerforeningens bestyrelse. Det affødte voldsomt ophedede møder i bestyrelsen, hvor Carl Olsen og Mougaard stod meget stejlt over for hinanden, og hvor bølgerne gik så højt, at det gav genlyd i pressen. Men nogen blivende betydning fik det ikke. Forholdet mellem de to var i forvejen dårligt, og det nåede aldrig at blive godt.

Som i den foregående periode lagde administrationen af foreningens ejendomme beslag på meget af bestyrelsens tid. Kort tid efter købet af Hotel Århus blev det besluttet, at foreningens vært, der forpagtede den til Håndværkerforeningen hørende restaurant, kun skulle drive lokalerne i Klostergade. I Paradisgade blev der i 1953 ansat en ny vært. Han skulle leje værelser og lokaler ud, men i 1958 gik han konkurs. Det påførte foreningen et tab og bestyrelsen et betydeligt besvær med at forhandle med toldvæsenet om nedsættelse af værtens gæld, at varetage foreningens økonomiske interesser i skifteretten og klare forholdet til de kommunale værker, hvor værten også havde efterladt ubetalte regninger. Foreningen fik klaret de økonomiske og praktiske vanskeligheder. Til gengæld modnede forløbet en plan om at sælge den gamle foreningsbygning i Paradisgade, og det skete i vinteren 1958. Derefter havde foreningen kun stiftelsen tilbage i Pardisgade, men altså stadig ejendommen i Borggade og Håndværkerforeningen i Klostergade. Efter købet i 1952 hed bygningen i Klostergade »Århus Haandværkerforening«, altså det samme som foreningen. Det var ikke praktisk og blev også senere lavet om. Dette hus var foreningens stolthed, men også her var der problemer. I

1954 skiftedes der vært, idet den siddende gik konkurs. Det påførte ikke foreningen noget særlig stort tab, men gav naturligvis heller ikke overskud, og 50erne igennem var foreningens økonomi suram. Den nye vært, der tiltrådte, kunne dog bringe forretningen på fode igen. Han kom i øvrigt til at begå næsten samme fejl som forgængeren, der havde serveret kager fra det kooperative Fællesbageriet for Bagerlavets sangkor. Det gjorde han kun én gang. Den nye vært købte imidlertid brød hos en uorganiseret mester. Han beklagede meget, da det blev foreholdt ham, og lod forstå, at dette forhold ikke havde været ham bekendt. Men bortset fra småting som dette var der generel tilfredshed med den nye vært, Helge Hansen, der i 60erne drev restaurationen betydeligt i vejret. Det som især optog bestyrelsen var spørgsmålet om Laugssalen (se s. 59). Dette rum havde en næsten hellig betydning og stod som legemliggørelsen af al god håndværkertradition. Her blev der holdt møder for åben lade. Det skar derfor medlemmerne i hjertet, når salen blev brugt til andet end sin egentlige bestemmelse. Det havde imidlertid været nødvendigt efter bombningen i 1944, fordi der ganske enkelt ikke var lokaler nok. Flere gange blev det påtalt, at der var blevet danset i Laugssalen, og helt galt blev det, da værten i Paradisgade midt i 50erne åbnede en danserestaurant og udlånte lokalet til en natklub. Der rejste sig nu stærke røster for at få Laugssalen pillet ned, så det lokale, den var indrettet i, derefter kunne bruges frit. Laugssalen skulle så stilles op i Klostergade, så snart der blev råd. Det kneb det imidlertid med. Som nævnt var økonomien i foreningen i 50erne stram, og bestyrelsen var meget

Det blev byggeudvalget, der fik lov til at indbyde til indvielsen af Laugssalen i Klostergade. Her ses de i salen på indvielsesdagen i oktober 1960, fra venstre tømrermester T. Skovbo Christiansen, murermester Alf. Mougaard og VVS-installatør E. Bech Nielsen.

Foto af Skabelund i Lokalhistorisk samling

tilbageholdende med at sætte kontingentet op af frygt for, at det skulle fremskynde medlemsfradeldet yderligere. Man indførte et frivilligt ekstra-kontingent, der var øremærket til Laugssalens genrejsning, men det gik langsomt. Problemet var, at det var nødvendigt med en større ombygning i Klostergade, hvis Laugssalen skulle kunne

retableres.

Da fik foreningens byggeudvalg i 1960 en god idé. Der var planer om at restaurere 2. sal i huset og indrette selskabs- og mødelokaler. I den forbindelse blev det foreslået at slå to rum sammen. De ville så have omtrent det samme gulvareal, som den gamle Laugssal i Paradisgade havde

Aarhus Bagerlaugs mærke i Laugssalen. Hvert fag har sit mærke i salen anbragt i træpanelerne, og de kan stå som et godt udtryk for, hvad billedskærerfaget kan præstere. Billedet er fra 1951, hvad man ikke kan se, da fagmærkerne uforandret er flyttet med, medens resten af salens udstyr har måttet tilpasses dimensionerne i de rum, hvor den er blevet opstillet.

Foto af H. Hutzelsider i
Lokalhistorisk samling

haft. En sådan løsning ville ganske vist koste mere, end foreningen rådede over, men ideen var så attraktiv, at bestyrelsen besluttede at realisere den alligevel. I efteråret 1960 var man kommet så vidt, at man kunne gøre klar til genindvielse. At det skulle ske ved en fest, var alle enige om. Derimod var der ikke enighed om, hvem der skulle indbyde til festen. Byggeudvalget – med Mougard som formand – sagde, at det skulle de, men det ville Carl Olsen som foreningens formand ikke gå med til. Det kom til et skarpt opgør mellem de to på et bestyrelsesmøde, og det endte med, at Mougard med stemmerne 5 mod 4 fik sin vilje. Det bøjede Carl Olsen sig for, men afstemningen viste, at formanden var i mindretal i bestyrelsen i et spørgsmål, som han selv tillagde principiel betydning. Formanden var imidlertid ikke valgt af bestyrelsen, men af generalforsamlingen, og Carl Olsen fortsatte på posten i mange år endnu.

Genindvielsen af Laugssalen betød løsningen på et mangeårigt problem, og omtrent samtidig tilbød værten, at han ville betale en ombygning af restaurant og forhal i Klostergade mod en tilsvarende reduktion i hans leje. Det gik bestyrelsen ind på, og det betød, at bygningen, som i øvrigt blev løbende vedligeholdt, fik en større ansigtsløftning omkring 1960. Yderligere bad værten om tilladelse til at give den nyindrettede restaurant navnet »Den røde Okse«. Det var i 1961, og det fik han lov til, men bestyrelsen præciserede, at det skulle være klart, at det kun var restauranten, og at huset som sådan stadig hed Aarhus Haandværkerforening.

Ombygning og navneskift blev indledningen til en række gode år i Klostergade. Omsætning og

fortjeneste på restauranten steg markant, og det gav en mærkbar forbedring af Håndværkerforeningens regnskab. Efter de magre år i 50'erne fulgte nu – om ikke fede – så dog tilfredsstillende år i 60'erne. Det gav foreningen blod på tanden, og den overvejede udvidelser ved tilkøb i Guldsmidgade eller i Klostergade, men måtte dog lade disse planer ligge. Derimod satte den et arbejde i gang med at skabe en udvidelse af den store sal. Det ville kræve en tilbygning ud over gården, og det betød, at udnyttelsesgraden blev overskredet. Det krævede derfor dispensation fra de gældende byggevedtægter. Ideen opstod ret pludseligt i 1964 og kom bag på Carl Olsen, der i et bestyrelsesmøde blev præsenteret for færdigudarbejdede tegninger. Det var første gang, han hørte om sagen, men efter at have sundet sig støttede han ideen, fordi baggrunden for den forcerede start var, at der var en ny og strammere byggevedtægt på vej, og at det derfor skønnedes at øge projektets chancer, hvis der forelå tegninger fra den gamle byggevedtægts tid.

Formelt set var Aarhus Haandværkerforening upolitisk, men dog ikke mere end at det var fastslået i vedtægterne, at bestyrelse og repræsentantskab i fællesskab skulle varetage håndværkerstandens interesser i forbindelse med kommunale og politiske valg. I praksis betød det, at foreningen kunne bringe navne i forslag over for Den konservative Vælgerforening, men at det var denne, der afgjorde opstillingen. Som nævnt ovenfor opstod der heftig surd i bestyrelsen i forbindelse med byrådsvalget 1962, og allerede i 1958 havde der været tilløb til det samme. Det, der imidlertid mest af alt karakteriserede foreningens lokalpolitiske arbejde, var, at det var på

vej til at blive nedprioriteret. Ganske vist var der en håndværkermester i den konservative gruppe i Århus byråd frem til 1974, men det var tydeligt, at håndværkernes betydning i det politiske spil var i aftagende. Dybest set var den voldsomme indre uro hos de konservative i 1962 udtryk for, at funktionærgruppen banede sig vej i partiet. Det affandt håndværkerne sig med, og der er ikke spor i bestyrelsens møder af, at det problem nogensinde blev taget op til selvstændig behandling. Spørgsmålet om repræsentation i byrådet var ikke glemt, men det kom ikke længere til at figurere højt på listen over emner, foreningen beskæftigede sig med.

I stedet for det direkte politiske arbejde gennem valgte repræsentanter begyndte foreningen at søge samarbejde med de andre erhvervsorganisationer i Århus. Det var for så vidt ikke noget nyt, men i 1959 indkaldte Århus Industriforening Håndværkerforeningen sammen med Handelsstandsforeningen og den lokale arbejdsgiverforening til møde på Hotel Royal om udviklingen i Århus-området. Det resulterede i en beslutning om, at der skulle oprettes et erhvervsråd i lighed med, hvad der havde været i København siden 1941. Og så skete der ikke mere. Men efter nogle år vågnede tanken op igen, og i 1964 blev der etableret et sådant Erhvervskontaktudvalg for Stor-Århus, hvor Håndværkerforeningen fik pladser i repræsentantskabet, medens bestyrelsen blev sammensat af to fra industri, to fra handel, to fra byen og to fra omegnen. Det nye udvalg udarbejdede rapporter om behovet for udstillingshaller, lavede en oplandsanalyse, en uddannelsesbrochure, undersøgte behovet for industriarealer og beskrev trafikproblemerne.

Rapporterne tilgik Håndværkerforeningen, som meddelte medlemmerne, at de lå til gennemsyn på foreningens kontor. Det sidste var nok ikke den mest effektive kommunikationsform fra foreningens bestyrelse til medlemmerne.

Aktiviteten i forhold til medlemmerne var i øvrigt jævnt faldende, og det var deres deltagelse i foreningens arrangementer også. Der var ingen fornyelse. Det var stadig banko og filmaftener. Bankospillene (familieaftenerne) kunne holde 50 års jubilæum i 1962, så det var måske heller ikke noget, man sådan uden videre lavede om på. Derimod var der optræk til krise omkring gåse- og andespillene, men det blev afværget ved nye regler, og da 29 af foreningens faste kortspillere i 1960 truede med at melde sig ud, lykkedes det også at forhindre det ved bestyrelsens indgriben. Alt dette tegnede billedet af en forening, der stagnerede under vægten af sine egne traditioner. Det kunne ind i mellem give sig næsten absurde udslag som, når bestyrelsen gennem flere år diskuterede, om man skulle gå over til at opkræve kontingentet pr. giro. Det ville kræve en vedtægtsændring, så det var man ikke meget for, men efter længere tids tilløb nåede man i 1967 frem til at påbegynde giroopkrævning – for udenbys medlemmer. En gang imellem gjorde bestyrelse og repræsentantskab status, og det bestod mest i gensidige beskyldninger for manglende energi og engagement. Repræsentantskabet måtte således stå model til en beskyldning om, at medlemmerne kun kom, når der blev vinnet med kniv og gaffel.

Håndværksrådet, der var foreningens overordnede tilknytningspunkt i foreningsverdenen, leverede med regelmæssige mellemrum materia-

Bygningen hed stadig Haandværkerforeningen, efter at restauranten havde skiftet navn til Den røde Okse, men navneskiftet og den samtidige modernisering blev indledning til en række gode år for restauranten.

Foto 1962 af Børge Venge i
Lokalhistorisk samling

le til foreningen, informationer, tilbud, foredragsmuligheder. Som den sidste af de store erhvervsorganisationer kom Håndværksrådet midt i 50erne igang med produktivitetsfremmende

foranstaltninger. De kom aldrig til at veje tungt i Håndværkerforeningens arbejde, og det var formentlig også et emne, der bedre kunne varetages af de faglige organisationer. Så det blev til fo-

redrag om EF og EFTA og EF igen, og ved midten af 50'erne blev foreningen også engageret i et lokalt arbejde om, hvad man skulle stille op med de store årgange, men det spørgsmål løste de økonomiske konjunkturer ved egen hjælp.

Status i 1967 var den, at Aarhus Haandværkerforening var en forening, der var gået i stå, men som havde en god økonomi i kraft af en dygtig vært og en relativt nyistandsat restaurant.

Ungdomsoprør og krise 1968-76

1968 blev ungdomsoprørs år. Der blev sat spørgsmålstejn ved alle normer, der blev eksperimenteret med alle sider af tilværelsen, og traditioner og konventioner var ikke i høj kurs. Det var en udvikling, som Håndværkerforeningen ikke bare stod fremmed overfor, men som den omfattede med direkte afsky. På generalforsamlingen i 1968 stillede et af medlemmerne forslag om, at foreningen arrangerede et protestmøde »mod alt det der bydes håndværkerne i dag«. Men det skulle hurtigt blive værre endnu. Ungdomsoprøret ebbede ud efterhånden, men de økonomiske konjunkturer slog om i 1973, og det blev indledningen til en lang periode med kriser og lavkonjunktur. Omslaget følte så meget hårdere, som den forudgående agitation omkring Danmarks fordele ved det nye EF-medlemskab havde skabt helt urealistisk høje forbrugsforventninger. Det blev ikke billig rødvin, men bilfri søndag, da oliekrisen ramte Danmark i efteråret 73.

På det lokale plan blev disse år først og fremmest præget af kommunalreformen i 1970. De bestående kommune- og amtsinddelinger var blevet mere og mere utilfredsstillende op gen-

nem 60'erne, og især omkring en større by som Århus var det meget upraktisk, at bysamfundet som økonomisk enhed var delt op i en række selvstændige administrative enheder, som oven i købet fungerede under forskellige lovbestemmelser, idet Århus by havde status som købstad, medens forstæderne var landkommuner, uanset hvor meget bybebyggelse de rummede. Kommunalreformen blev købstadsbegrebets endeligt. Det havde derfor måske været naturligt, at man også lod det afspejle sig i foreningsstrukturen. Aarhus Haandværkerforening, der ved sin oprindelse var knyttet til købstaden, kunne nu åbnes for alle mestre i den nye store kommune. Der blev da også i 1970 stillet forslag om, at håndværkerforeningerne i kommunen skulle slutes sammen, men det modsatte Aarhus Haandværkerforenings formand sig, så det kom der ikke noget ud af.

Også Håndværksrådet tog stilling til de nye administrative enheder. Allerede forud for reformen havde Rådet ændret sin amtsopbygning og erstattet de hidtidige amtsforeninger med nye regioner, der skulle foregribe den nye amtsinddeling i Danmark. Da denne var faldet på plads, opløste Håndværksrådet sine regioner og brugte i stedet de nye amter som ramme om amtssammenslutninger. De blev imidlertid ikke nogen succes, og i 1977 blev de ophævet igen. Men de nye kommuner og amtskommuner gav Håndværksrådet andre muligheder. De nye enheder skulle danne grundlag for planlægningen af den erhvervsmæssige udvikling i landet. Erhvervsaktiviteten var på vej væk fra de gamle bykerner, og planlægningen ville nu søge at samle den i nye centre i byernes udkanter. Håndværksrådet fulg-

te med i dette og agiterede for, at håndværksmestrene skulle benytte denne udvikling til at slå sig sammen i værksteds- og butikcentre. Det var tanker, der vakte betydelig interesse i dele af medlemskredsen i Aarhus Haandværkerforening, og foreningen fik arrangeret nogle foredrag med den senere EF-kommissær, Henning Christophersen. Problemstillingen blev hurtigt drejet hen på finansieringen af sådanne centre, og det gav anledning til, at Håndværksrådet fik etableret et finansieringsinstitut, der senere blev overtaget af Finansieringsinstituttet for Industri og Håndværk.

Planlægning og planer var i det hele taget tidens løsen. Den kraftige vækst i 60'erne blev nærmest taget for givet og lagt til grund for prognoser, der rakte langt ud i fremtiden. Regeringen arbejdede på en storlufthavn på Saltholm, og Aarhus Haandværkerforening blev mobiliseret i et lokalt fremstød for en lufthavn ved Hammel. Hele byens erhvervsliv gik ind for dette, og det gør de vedblivende 30 år efter. At tanken i en stor del af den mellemliggende tid har været død, skyldes konjunkturerne. 70'erne og 80'erne blev meget forskellige fra, hvad man forventede i 1968.

Kommunesammenlægningen betød nye udfordringer, som Håndværkerforeningen stort set lod ligge. Foreningen fortsatte ad de kendte baner. Medlemstallet blev ved med at falde, uden at der blev gjort noget særligt for at modvirke det. I 1968 overvejede man at lave en folder om foreningen, men det blev ved overvejelserne. I 1971 blev der nedsat et idéudvalg, som aflagde rapport, og så var det gjort. Det bad de faglige foreninger om deres medlemslister med henblik

på agitation blandt de organiserede mestre, der ikke var medlemmer af Håndværkerforeningen, men fik dem ikke. Det gentog sig tre år senere. Den tidligere formand for idéudvalget bad om at få Håndværkerforeningens medlemsliste fordelt efter fag, men fik det svar, at det var bedre, at Håndværkerforeningen fik de faglige foreningers medlemslister. På den måde skete der ingenting. »Samfundet ændrer sig, og folks væremåde er anderledes«, konstaterede Carl Olsen i sit sidste år som formand. I 1969 gik han af.

Håndværkerforeningens nye formand blev muremester Alf. Mougaard. Han var på det tidspunkt ikke længere fungerende muremester, men var rådmand og byrådspolitiker, og kunne så ikke vælges. Det mente i hvert fald Carl Olsen, og han gjorde, hvad han kunne for at forhindre Mougaards valg, men forgæves. Mougaard sad som formand til 1977, og i hans formandstid kom foreningen ud i sin værste krise i nyere tid. Det var driften af huset i Klostergade, der voldte problemer. Fra 1961 til 1967 var det ellers gået godt, men i 1968 faldt værtens omsætning pludselig. Det blev begyndelsen til enden, for det lykkedes ham ikke siden at få omsætningen afgørende i vejret. Bestyrelsen fortsatte imidlertid uanfægtet. Nogle år i forvejen var der indledt et arbejde på at udvide den store sal, og selvom det endte med, at planen definitivt blev opgivet af økonomiske grunde, blev det i stedet besluttet at foretage en kostbar modernisering af den. Man regnede med at bruge 200.000 kr. på dette, men moderniseringen løb op i 287.000 kr. Derfor besluttede man at forhøje værtens leje, så den kunne være med til at forrente moderniseringen. Det blev dråben, der fik bægeret til at flyde over.

Værten havde allerede, inden moderniseringen af den store sal blev påbegyndt, meddelt, at han ved lejlighed ønskede at fratræde. Lejeforhøjelsen gav nu anledning til en lang principiel drøftelse mellem vært og bestyrelse på et møde i maj 1972. Her bad værten om tilladelse til at nedsætte den daglige åbningstid, så han kunne spare på personaleomkostningerne. Det sagde bestyrelsen nej til. Derpå sagde værten op. Han havde på det tidspunkt en gæld til Håndværkerforeningen, og kort efter erklærede han sig konkurs. Det påførte foreningen et tab.

Ufortrødent fandt bestyrelsen en ny vært, som overtog forpagtningen i efteråret 1972. Han meddelte i begyndelsen af 1974, at han havde underskud på restauranten. Bestyrelsen var klar over, at han nok ikke kunne fortsætte, og anmeldte så foreningens krav hos ham på skyldig leje. Imens fortsatte værten på bedste beskub. I løbet af efteråret trådte hans advokat ind i sagen med forslag til gældssanering, så der kunne skabes mulighed for, at værten kunne fortsætte. Det ville bestyrelsen ikke være med til, men ønskede at se tiden an.

Det blev imidlertid værre og værre med værtens økonomi. Bestyrelsen besluttede nu at kræve en garanti fra et finansieringsinstitut indfriet og indkræve hele foreningens tilgodehavende. Der var imidlertid ikke enighed i bestyrelsen om dette. Det var Alf. Mougard, der kørte den hårde linje, og han havde flertal for sit synspunkt, men der var et betydeligt mindretal i bestyrelsen, der plæderede for, at man skulle finde en lempeligere løsning. Forholdet mellem disse to fløje i bestyrelsen spidsede i løbet af året til, og der udviklede sig en situation, hvor bestyrelsen var fuldstændig

handlingslammet. I forvejen havde krisen omkring værtens økonomi fået resten af foreningens aktivitet til at gå helt i stå. Der havde ikke stået andet på bestyrelsens dagsorden siden januar 1975. Foreningen var på det nærmeste ophørt med at fungere. Helt galt blev det i slutningen af maj. Mougards egenrådige håndtering af mellemværendet med værten førte nu til åbent oprør i bestyrelsen, og flertallet var nu skiftet, således at Mougard var kommet i mindretal. Fem af de ni bestyrelsesmedlemmer sendte et brev til værtens advokat, hvor de tog afstand fra formandens håndtering af sagen. Formanden havde krævet en fogedforretning, og det ville de øvrige ikke være med til. Det kom nu til en række stormfulde møder, hvor de to fløje stod meget skarpt mod hinanden. Efter henvendelsen fra det oppositionelle bestyrelsesflertal havde værtens advokat på sin klients vegne nægtet at udlevere nøglerne til bygningen. Dette var et nulpunkt i foreningens historie: En dybt splittet bestyrelse og en forening, der ikke længere havde adgang til sit eget hus. På det tidspunkt var der næsten ikke andet tilbage af foreningen end ét stort skænderi. Det var mange års urokkelig konservatisme og dyb modvilje mod forandringer, der nu havde ført foreningen ud til randen af sin eksistens. Men ligesom det var konservatismen, der lå bag krisen, var det også konservatismen, der bar foreningen igennem. At nedlægge foreningen var der ingen, der ønskede. Det lykkedes derfor at få bestyrelsen samlet om et krav om at få nøglerne udleveret, og 22. juli kunne der for første gang i dette år holdes et bestyrelsesmøde med en regulær dagsorden. Uenigheden fortsatte, men der blev dog ansat en inspektør til at drive restauranten videre

I 1989 kunne Laugssalen indvies for tredje gang. Det skete med manér, idet borgmester Thorkild Simonsen klippede den røde snor over. Foreningens formand, tapetscermester Holger Birk bar saksen frem på en fløjlspude.

Foto af Axel Schütt i Aarhus Haandværkerforening

for foreningens regning, og foreningen købte i den anledning restaurantens service for 75.000 kr. I august genåbnede restauranten efter at have været lukket i et halvt år. Det økonomiske mel-

lemværende med den tidligere vært gav anledning til meget arbejde, men kunne opgøres til 71.000 kr., da han i december 1975 gik i betalingsstandsning. På det tidspunkt havde forenin-

Murermester Kaj Buch Andersen aflægger beretning på generalforsamlingen 1997. Ved siden af ham sidder (skjult bag lyset) mødets dirigent, advokat Jørgen Vangsgaard og yderst til venstre tømrermester Flemming Teglborg.

Foto i privateje

gen fået restaurant Den røde Okse fjernet fra Ribers kartotek, idet den fik det gjort klart, at det var den tidligere vært personligt, og ikke restauranten, der hørte hjemme der.

Restauranten gav underskud. Bestyrelsen bestilte en konsulentrapport og besluttede at følge anbefalingerne fra den om kun at drive lokalerne som selskabslokaler. Man kunne ikke enes med den ansatte inspektør om en ny kontrakt og ansatte så i stedet en ny inspektør, som man imidlertid kort efter måtte bortvise, da han havde givet anledning til adskillige klager. I stedet

genantog man den tidligere inspektør på de betingelser, man i første omgang havde afvist. Noget succes var dette forløb ikke. Bestyrelsen fik sin revisor til at gennemgå restaurantens regnskaber, og han pegede på det helt centrale forhold, at det aldrig var blevet gjort op, hvad det kostede at have foreningen selv og de faglige medlemsforeninger gratis i huset. Det var tidligere blevet betalt gennem værtens leje, nu fremstod det som et underskud på foreningens regnskab. Skulle man komme ud af denne situation, var den traditionelle løsning, at man måtte finde

en ny vært, der kunne drive restauranten op igen. Bestyrelsen besluttede at prøve denne udvej, opsigde inspektøren og fik i april 1977 aftale med en ny vært.

I sammenligning med problemerne omkring restauranten i Klostergade var de øvrige tildragelser i denne periode små. Foreningen fulgte de velkendte baner. Det tidligere rejste spørgsmål om eventuelt at opkræve kontingent pr. giro blev rejst igen i 1969, fordi foreningens mangeårige inkassator trak sig tilbage. Bestyrelsen overvejede sagen, men besluttede, at man nok hellere måtte fortsætte, som man plejede. En lignende skæbne overgik et forslag i 1971 om at melde sig ud af Foreningen af Jyske Teaterrejere. Håndværkerforeningen havde ganske vist en scene i sin bygning, men stod ikke for noget, der bare lignede teaterdrift, så forslaget virkede rimeligt, og det så meget mere som medlemskabet ikke på noget tidspunkt siden 1948 havde tilført foreningen noget som helst, men formanden syntes, det var bedre at blive, og det gjorde man så.

Stabilisering 1977-86

De økonomiske vanskeligheder i Danmark, der var begyndt med oliekrisen i 1973 fortsatte 70'erne igennem. Ganske vist mildnedes konjunkturerne lidt mod slutningen af årtiet, men arbejdsløsheden havde bidt sig fast på et højt niveau, og den anden oliekrise, der ramte Danmark i 1979, sendte for alvor den danske økonomi på katastrofekurs. Den socialdemokratiske krisepolitik, der siden midten af 70'erne havde forsøgt at løse problemerne gennem en kombination af devaluering og offentlige beskæftigelsesforanstaltninger, måtte opgives i 1982, og i stedet kom de bor-

gerlige partier til magten og indledte en fastkurspolitik og en krisepolitik, der ville lade det private erhvervsliv løse beskæftigelsesproblemerne. Det blev i første omgang en succes, for så vidt som arbejdsløsheden faldt mere end ventet, men det gik ud over betalingsbalancen i en grad, så regeringen i 1986 måtte lægge sin krisepolitik om gennem den såkaldte kartoffelkur, der for alvor skabte forudsætningerne for en mere holdbar forbedring af dansk økonomi.

For Aarhus Haandværkerforening blev denne periode en langvarig stabiliseringstid. Efter de store problemer med værten og restauranten var foreningens økonomi kørt helt i sæk. Årene i slutningen af 70'erne gav store underskud på regnskabet. Foreningen kunne kun overleve ved at tære på reserverne. Det var naturligvis uholdbart, og den vigtigste opgave for bestyrelsen var at rette op på foreningens økonomi. Lederen af dette arbejde blev foreningens nye formand, malermester Johannes Jeremiassen, der tiltrådte i 1977. I mange henseender viderefølgte han Mougaards linje, men hvor der til stadighed havde stået strid om Mougaards person, havde Jeremiassen mere samlende evner, og det lykkedes ham at få bestyrelsesarbejdet ind i en roligere og mere konstruktiv gænge. Det betød naturligvis ikke, at bestyrelsen herefter var enig om alt. Der var stadig delingslinjer at spore, og de gik almindeligvis mellem byggehåndværksfagene og de øvrige, men det kom ikke til så voldsomme konfrontationer som i den forrige formands tid.

Det lykkedes bestyrelsen under Jeremiassens ledelse at få rettet økonomien op, og i 1980 var der for første gang i mange år ikke noget større underskud, og de følgende år gav ligefrem over-

skud på regnskabet. Det var naturligvis i sig selv tilfredsstillende, men det byggede ikke på noget stærkt fundament. Nu som før var det driften af restauranten, der var afgørende for foreningens økonomi, og selvom det lykkedes at finde en vært, der kunne drive restauranten i nogle år, var det ikke nogen stor forretning, og mod slutningen af perioden var der igen optræk til krise omkring dette forhold. Inden denne krise for alvor udviklede sig, døde Jeremiassen imidlertid pludselig, og det blev således ikke ham, der kom til at tage stilling til krisens løsning.

Den vært, der tiltrådte i 1977 holdt kun ét år, og trak det efterhånden sædvanlige retslige efterspil med sig, men det værtspar, der derefter tog over, viste sig bedre egnet til at drive restauranten. Nogen strålende forretning var det dog på intet tidspunkt, og der viste sig derfor hurtigt to retninger i bestyrelsen: En der advarede mod at presse værten for meget, og en der fandt, at Håndværkerforeningen ikke fik nok ud af forpagtningen. Foreningen kunne imidlertid ikke vælge mellem høj og lav lejeindtægt, men kun mellem lav lejeindtægt eller ingen. Dette forhold kom til at stå stadig mere klart, og bestyrelsen begyndte derfor at arbejde med andre anvendelser af huset end den hidtidige. Det ville nødvendigvis gøre en vedtægtsændring, hvis man skulle opgive restaurationsdrift, og så langt var man endnu ikke parat til at gå, men i 1981 blev der vedtaget en midlertidig suspension af foreningens formålsparagraf, som gav bestyrelsen friere hænder med hensyn til udnyttelsen af huset. Det fik i øvrigt i 1982 navnet Laugshuset.

Helst ville bestyrelsen fortsætte som hidtil, men trods en mere imødekommende linje, end

tidligere bestyrelser havde lagt for dagen, måtte også dette værtspar give op og opsiges forpagtningen af restauranten til oktober 1985.

Der havde på det tidspunkt været holdt flere meget grundige drøftelser af problemerne omkring Laugshuset og dets restaurant, og det uholdbare i fortsatte lejemaal til restaurationsformål var blevet påpeget. Alligevel ønskede et flertal i bestyrelsen i 1985, at man skulle avertere efter nye værter, nu hvor de hidtidige sagde op. Og det blev udgangen på sagen. Pr. 1. september 1985 tiltrådte endnu engang nye værter i Klostergade.

For at forbedre foreningens økonomi besluttede foreningen i 1979 at sælge den sidste af bygningerne i Paradisgade. De friboliger, den indeholdt i henhold til ældre bestemmelser, kunne overføres til foreningens ejendom i Borggade. Men her løb foreningen ind i bureaukratiet, idet tinglysningskontoret nægtede at godkende salget, fordi der ikke forelå en klar generalforsamlingsbeslutning om, at det skulle finde sted. Så måtte man indkalde en ekstraordinær generalforsamling med det ene formål at godkende et allerede godkendt salg af huset i Paradisgade. Man besluttede også at sælge nogle af foreningens malerier og den ejendom, Skt. Olufs Gård, som foreningen havde arvet. En del af pengene derfra var båndlagt til legatmidler, men 1/3 af renteindtægterne kunne dog anvendes frit. Det blev også besluttet at indskrænke den årlige nedlægning af kranse på legatstifternes grave ved juletid til de første 20 år efter stifterens død. Det hjalp alt sammen på regnskabet, og som nævnt lykkedes det at få vendt et stort underskud til et overskud.

I forhold til medlemmerne blev denne perio-

de mere givende end den forrige. Som nævnt havde problemerne omkring restauranten næsten fået al anden aktivitet i foreningen til at gå i stå. Det blev der nu ofret betydelig mere tid på, selvom det stadig var Laugshus og restaurant, der lagde beslag på det meste af mødetiden. Medlemsbladet, der skulle have været sparet helt væk, blev alligevel reddet og udkom nu en gang i kvartalet. Der blev arrangeret flere foredrag for medlemmerne – nogle af dem i samarbejde med Håndværksrådet – f.eks. om håndværkets finansieringsforhold, EFG, EDB etc. Men som så ofte før blev tilslutningen fra medlemmernes side en skuffelse i forhold til det store arbejde, der var lagt i at få et alsidigt foredragsprogram tilrettelagt.

Foreningens udadvendte aktiviteter tog også til. Den viste betydelig aktivitet i forhold til Den gamle By, i hvis bestyrelse den var repræsenteret. Den gamle By kom i alvorlige økonomiske vanskeligheder, men Håndværkerforeningen hjalp museet gennem såkaldte fadderskabsordninger, som foreningen selv og en del af de faglige medlemsforeninger tegnede sig for. Det kom Bødkernes Hus, Skomagernes Hus og de såkaldte Haderslevhuse til gavn. Foreningen var også aktivt engageret i oprettelsen af Håndværkets Vidensbank. Det var en institution, der blev oprettet i samarbejde mellem Den gamle By og Teknisk Skole, og som havde til formål at sikre, at gammel håndværksfaglig kunnen blev bevaret, selvom fagene ikke længere blev udøvet. Håndværkets Vidensbank blev lagt energisk an, men løb hurtigt ind i økonomiske problemer og måtte efter nogle år fortsætte på meget lavt blus.

På de indre linjer skete der det, at forenin-

gens mangeårige inspektør, Harald Ulstrup havde trukket sig tilbage ved udgangen af 1975. I hans sted ansattes ikke en ny inspektør, men en sekretær. Men der kom udskiftninger på denne post, og med mellemrum måtte Harald Ulstrup træde til igen og hjælpe foreningen gennem en periode med ubesat sekretærstilling. Bestyrelsen konstaterede med beklagelse efter Ulstrups afgang, at det var gået tilbage med hensyn til orden på foreningens kontor.

Irritationen mellem bestyrelse og repræsentantskab fortsatte. Repræsentantskabet klagede over ikke at få noget at vide, bestyrelsen klagede over, at repræsentantskabet ikke interesserede sig for foreningens ve og vel. I 1980 foreslog repræsentantskabets formand, at det blev nedlagt, da det alligevel ikke havde nogen egentlig funktion. Han blev støttet af flere i dette synspunkt, men flertal for det var der ikke. Da han ikke kunne få nedlagt repræsentantskabet, nedlagde han så i stedet sin formandspost. Men hans indlæg havde alligevel gjort indtryk, og i de følgende år blev repræsentantskabets forhold taget op til overvejelse. Der blev i 1984 nedsat et aktivitetsudvalg, der udarbejdede en omfattende plan for en fornyelse af foreningen. Den skitserede et samvirke mellem bestyrelse, repræsentantskab og restaurationsforpagter om at gøre Laugshuset til et levende, aktuelt samlingssted for medlemmerne. Forudsætningen om værtens medvirken faldt kort efter væk, men aktivitetsudvalgets rapport var det mest gennearbejdede og konstruktive forsøg på at forny foreningen, som hidtil var lavet, og bestyrelsen vendte senere tilbage til den. Af konkrete tiltag var det vigtigste dog en vedtægtsændring i 1985, der åbnede for kollek-

tivt medlemskab. Den mangeårige og ikke særlig frugtbare diskussion mellem bestyrelse og repræsentantskab, om det var foreningen, der skulle udlevere sin medlemsliste til de faglige foreninger, eller det var dem, der skulle udlevere deres medlemslister til foreningen, mistede her ved den sidste rest af interesse, som den kunne have haft. Muligheden af kollektivt medlemskab blev indledningen til, at den faldende linje i medlemstallet omsider blev brudt og vel at mærke sådan, at det var antallet af håndværksmestre – eller dermed ligestillede – der steg. Alt i alt betød Jeremiassens formandsperiode en bedring i foreningens forhold, men den betød ikke, at der ikke var udestående problemer, og den havde ikke fjernet behovet for reformer i foreningens aktivitet og grundlag.

Forsøg på fornyelse 1986-90

Da Johannes Jeremiassen pludselig døde i begyndelsen af 1986, stod foreningen uden formand. Det naturlige havde været, at næstformanden overtog posten, og det gjorde han for den sags skyld også, men kun som fungerende formand. Formanden skulle vælges af generalforsamlingen, og repræsentantskabet skulle have mulighed for at blande sig i nomineringen, og for ikke at indkalde disse forsamlinger ekstraordinært nøjedes næstformanden altså med at være fungerende. Rigtig formand blev han først ved generalforsamlingen i oktober 1986. Det var tapetserermester Holger Birk, der nu overtog foreningens ledelse, og det skete ikke uden sværdslag, idet murermester Kaj Buch Andersen meddelte, at han var blevet opfordret til at kandidere, og han opgav kun sin kandidatur,

efter at Holger Birk havde lovet at ville uddelegere opgaverne mere, end hans forgænger havde gjort.

Holger Birks formandstid blev kort, fordi han allerede i begyndelsen af 1990 måtte trække sig tilbage på grund af sygdom, men den kom til at betegne indledningen på en længe tiltrængt fornyelse af foreningen. Noget af fornyelsen tog Birk selv initiativ til, andet blev påført udefra som en (ubehagelig) nødvendighed. På de indre linjer moderniserede Birk bestyrelsens arbejde. Han fik begrænset antallet af faste udvalg og fik til gengæld givet dem større indflydelse. Han ønskede, at alle bestyrelsesmedlemmer skulle have ansvar for en del af foreningens aktiviteter, og at udvalgene fik ansvar for hver sit område. Det centrale udvalg blev så kassaudvalget, der skulle fungere som kontrolorgan i forhold til de øvrige. Han indførte også budgetstyring, og fra 1987 kom der et nyt fast punkt på dagsordenen: »Opfølgning af beslutningsreferat fra sidste møde«. Omtrent samtidig gik man over til at føre foreningens regnskab på edb. De gamle håndskrevne bestyrelsesprotokoller blev også afløst af nye maskinskrivne efter et løbsbladssystem. Han fik også indledt en struktur- og målsætningsdebat for foreningen, som dog ikke resulterede i andet end, at man fortsat skulle arbejde udfra aktivitetsudvalgets rapport fra 1984 omend tillempt de ændrede forhold. Og at der var grænser for fornyelserne, blev klart, da et forslag om at indføre aldersgrænse for bestyrelsesmedlemmer blev anset for, om ikke direkte upassende, så i hvert fald ikke vedtagelsesværdigt. Men Holger Birk tog en række initiativer til at modernisere og effektivisere foreningens administration.

Fra medaljeoverrækkelsen til svende på Århus Rådhus 1997.

Foto Ib Hansen

Den største ændring i denne periode blev dog påført foreningen udefra. Nu som før afhang foreningens hele ve og vel af, hvordan det gik med Laugshuset, og det afhang igen af, hvordan det gik med restauranten. Og det gik ikke. Slet ikke endda. Det var ellers begyndt lovende, men da man kunne gøre regnskabet op for 1986, viste det et underskud for restauranten på ikke mindre end 775.000 kr. Det var jo på det nærmeste

en katastrofe, i hvert fald for værterne, og pludselig blev bestyrelsen konfronteret med dækningsløse checks, værter der ikke var til at træffe, vrede henvendelser fra folk, der ville have penge og berammede møder i skifteretten. Det var nu 5. gang i mands minde, at værten i Laugshuset var gået konkurs, og denne gang drog man omsider konsekvensen. Dertil bidrog ikke mindst en kritisk rapport fra foreningens revisor, der gjorde

Skræddermester Arne Fabricius er foreningens eneste nulevende æresmedlem.

Foto i Aarhus Haandværkerforening

de det klart, at Laugshuset ikke kunne give overskud under de nuværende omstændigheder. Revisor fulgte rapporten op på et møde med bestyrelsen, hvor han sagde ganske klart, at nu måtte foreningen holde op med sin vanetænkning. Det faldt nogle af bestyrelsesmedlemmerne for brytet, men ordene var ikke uden føje.

Resultatet blev, at bestyrelsen besluttede at sælge Laugshuset. Pris 8 1/4 mio. kr. kontant. Køber var en af bestyrelsens medlemmer, der umiddelbart efter videresolgte huset til et finansselskab i byen. Det vakte opsigt i medlemskred-

sen og gav anledning til kritiske spørgsmål på generalforsamlingen, og for første gang i foreningens historie blev formandens beretning sat under afstemning. Den blev vedtaget, men det var klart for enhver, at det for en så traditionsrig og traditionsbunden forening som Håndværkerforeningen måtte føles smerteligt for første gang i over 100 år at stå uden eget domicil.

Det viste sig også hurtigt fuld af vanskeligheder. Næppe var der indgået en 20-årig uopsigelig lejekontrakt på de dele af Laugshuset, som foreningen fremover skulle disponere over, før huset igen blev solgt. Derved trak det ud med den nødvendige ombygning, som skulle til, før foreningens lokaler kunne tages i brug. Vigtigst på det symbolske plan var det i den forbindelse, at Laugssalen skulle flyttes med ned i de nye lokaler. Denne ombygning blev dyr og var ikke færdig før i begyndelsen af 1989. Byggeregnskabet trak endnu længere ud, og det gjorde det svært for foreningen at få det fulde udbytte af den mere effektive administration og den mere aktive bestyrelseslinje. I længere tid kunne foreningen hverken overskue budget eller regnskab, og den havde heller ikke nogen lokaler at holde møder i. Disse vanskeligheder blev dog overvundet, og 14. januar 1989 kunne borgmesteren indvie foreningens nye lokaler.

Der blev lagt en hel del arbejde i at finde på aktiviteter, som kunne glæde og interessere medlemmerne, men det var stadig svært at ramme lige præcis det, der var ønske om. Det blev imidlertid klart for bestyrelsen, at medlemmerne snarere var interesserede i arrangementer, der var hyggelige, end i arrangementer, der havde et tværfagligt indhold. Så det blev et festprogram

kombineret med aftener, hvor et kortere foredrag blev fulgt af socialt samvær, som bestyrelsen slog ind på.

Bestyrelsens øgede energi viste sig også i forhold til de lokalpolitiske opgaver. Ikke i partipolitisk forstand, for den del af foreningens aktivitet havde ligget næsten stille siden begyndelsen af 70'erne, men i møder og udtalelser om lokale økonomiske, trafikpolitiske og lignende spørgsmål. Foreningen intensiverede sit samarbejde med Århus Handels- og Industriforening, der er en sammenslutning af Århus Industriforening og Århus Handelsstandsforening. Det foregik direkte i form af samarbejde om afholdelse af møder o.l., og indirekte i Erhvervskontaktudvalget, hvor det dog var et tilbagevendende irritationsmoment i Håndværkerforeningen, at Handels- og Industriforeningen havde fire pladser i bestyrelsen, medens Håndværkerforeningen måtte nøjes med plads i repræsentantskabet. Håndværkerforeningen fremsatte derfor forslag om, at Handels- og Industriforeningen afgav ét af sine fire mandater, hvad denne forening dog ikke ville. Men formanden kunne på en generalforsamling under årets aktiviteter nævne, at bestyrelsen havde været engageret i kommuneplanen, etablering af hybridnettet, kommunens projektplan om revalidering og teknologi, akademiske ressourcer til erhvervslivet og forsøg på at gøre Århus til hjemsted for et regionalt TV2. Bestyrelsen vedtog også, at den ville tage imod flere af de lokale indbydelser den fik, f.eks. til at deltage i den officielle åbning af festugen eller universitetets årsfest. Det var tydeligt, at bestyrelsen forsøgte at åbne sig mod lokalsamfundet og at skabe sig en mere markant profil dér.

En profil i byen 1990-1998

1990'erne begyndte med en dyb krise for bygge-riet. Kartoffelkuren, som regeringen havde iværksat i 1986-87, kunne virkelig mærkes. De første år af 90'erne var derfor præget af økonomiske vanskeligheder. Til gengæld lykkedes det omsider at få skabt overskud på betalingsbalancen, og det fik de økonomiske besværligheder til at fremstå i et forklaret skær, fordi man kunne se, at det nyttede noget. Den danske krone var pludselig blevet noget værd og overhalede de øvrige nordiske i kurs. Men 90'erne var i det hele taget præget af store overraskelser. Berlinmuren var faldet, og Sovjetunionen brød sammen. Tyskland blev genforenet, de baltiske stater genopstod, og Jugoslavien gik under i en borgerkrig, som man ellers ville have troet umulig i Europa.

Og så slog konjunkturerne omsider om. Det kunne man i hvert fald læse i avisen, at nu var opsvinget kommet. Noget uklart i begyndelsen, fordi mange sad med en følelse af ikke at have set opsvinget andre steder end i avisen, men mod slutningen af årtiet blev det dog tydeligt, at tiderne havde ændret sig. Arbejdsløsheden begyndte at falde mærkbart, og politikerne begyndte igen at tale om at dæmpe den økonomiske aktivitet. Det var en periode med opbrud på mange områder.

Også for Aarhus Håndværkerforening blev det nye tider. Det danske organisationssystem var i opbrud, og det berørte også Håndværkerforeningen. Historisk havde der været et vist spændingsforhold mellem byggefagene og de øvrige håndværksfag. Det havde givet sig mere eller mindre tydeligt udtryk, men havde f.eks. ligget bag splittelsen mellem Fællesrepræsentationen

for Dansk Industri og Håndværk og Håndværksrådet i 1940'erne. Det lykkedes i begyndelsen af 50'erne at overvinde denne splittelse, men i slutningen af 80'erne spidsedes situationen atter til. Hele arbejdsgiverorganisationssystemet var under omformning, og som led i denne udvikling sluttede de store byggefag (murere, tømrere, snedkere og malere) sig sammen til en ny organisation, Byggeriets Arbejdsgivere, kaldet BYG. Nogle håndværksmestre mente, at for disse fags vedkommende overflødiggjorde denne organisation et medlemskab i Håndværksrådet, og i 1991 besluttede de derfor at melde sig ud. Denne splittelse berørte naturligt nok alle Håndværksrådets medlemsorganisationer. Aarhus Haandværkerforening valgte imidlertid at forblive loyal mod Håndværksrådet og opretholde sit medlemskab dér. Det kom imidlertid til at koste medlemmer. Tømrerlavet havde allerede i 1990 stillet forslag om, at Håndværkerforeningen skulle melde sig ud af Håndværksrådet, men den gang var det lykkedes at afværge det. I 1997 besluttede Tømrerlavet i stedet at forlade Håndværkerforeningen. Splittelsen på landsplan fik på den måde en parallel på det lokale plan. I hele dette forløb kom formanden for Aarhus Haandværkerforening siden 1990, muremester Kaj Buch Andersen til at indtage en betydningsfuld position, fordi han i følge sit erhverv tilhørte byggefagene, men i følge sit standpunkt tilhørte den fløj, der ikke ønskede et brud med Håndværksrådet. Han blev derfor også i 1994 kongevalgt, dvs. udpeget til Håndværksrådets bestyrelse, og har dér set det som sin opgave at prøve at modvirke splittelsen i håndværksfagernes rækker.

Medlemstallet, der i meget lang tid havde været faldende, var endda blevet bragt lidt op i løbet af 90'erne. Det skyldtes den vedtægtsændring, der havde åbnet for kollektivt medlemskab. Byens lav og faglige mesterforeninger kunne foretage en samlet indmeldelse i Håndværkerforeningen, og det benyttede en del af dem sig af. Derved kom medlemstallet igen over 1.000 i årene 1992 og 1994. Men ordningen med det kollektive medlemskab viste sig at rumme en utilsigtet negativ effekt i den forstand, at nogle af de faglige foreninger ikke længere var knyttet til Århus, men omfattede et større område. Det viste sig f.eks., da Glarmesterlaugets Østjyllands afdeling ikke ønskede kollektiv indmeldelse, fordi en stor del af medlemmerne ikke var hverken bosiddende eller erhvervsdrivende i Århus, og det førte direkte cykelhandlerne og skomagerne ud af Håndværkerforeningen, fordi den oprindelige lokale forening var blevet del af en regional. Medlemstallet faldt derfor igen.

90'erne var også usædvanlige for foreningen ved, at ejendoms- og lokalespørgsmålet ikke længere spillede så stor en rolle. For de tidligere bestyrelser havde det været forvaltningen af foreningens forskellige ejendomme, der tog det meste af mødetiden og arbejdet i bestyrelsen. De lagde stadig beslag på en del af tiden, men det var tydeligt, at disse spørgsmål nu var trådt i anden række. For en del lå det i sagens natur. Efter at bygningen i Klostergade var blevet solgt, faldt en lang række opgaver væk, men opgaver var der stadigvæk, al den stund foreningen lejede 325 m² i bygningen, og de skulle indrettes, administreres, renholdes, vedligeholdes osv., og det tog stadig tid. I de første år efter salget overvejede

Bestyrelsen for Aarhus Haandværkerforening 1998. Fra venstre smedemester Erik B. Svinth, værktøjssliber Kent B. Sørensen, snedkermester Orla Hansen, murermester Kaj Buch Andersen, formand, malermester Evald Jensen, næstformand, elinstallatør Hans Jørgen Juhl, slagtermester Allan Hansen og bagermester Bent Kirkegaard. Fraværende er tømrermester Flemming Teglborg.

Foto Ib Hansen

foreningen ind i mellem, om den skulle købe sin del af ejendommen, men der kunne ikke opnås enighed om prisen, og i 1994 besluttede bestyrelsen, at den i stedet ville prøve at finde andre lokaler, som den så ville købe, så foreningen igen blev ejer af sin ejendom. Det har imidlertid vist sig vanskeligt at finde velegnede lokaler, så der arbejdes stadig i foråret 1998 på denne sag.

Af ejendomme i foreningens besiddelse er der for øjeblikket kun ejendommen i Borggade tilbage. Den har traditionelt været administreret af

et særligt udvalg, og det har fortsat været tilfældet. Håndværkerforeningen overvejede, om der var mulighed for at ombygge den til ældreboliger som led i et byfornyelsesprojekt, men opgav tanken efter råd fra foreningens revisor. I stedet har der været iværksat en gennemgribende modernisering for i alt ca. 9 mio kr., der nu nærmer sig sin afslutning.

De traditionelle medlemsaktiviteter er blevet fortsat med forsøg på tillem্পning til tidens behov og muligheder, men som helhed betragtet

har dette arbejde ikke været nogen ubetinget succes. Der er lagt meget energi i at finde aktiviteter, som kunne være af interesse for medlemmerne, og nogle af arrangementerne trak også mange medlemmer til, men gennemgående har interessen været faldende, og den ene efter den anden af foreningens traditionelle foranstaltninger blev opgivet. Selv bankospillene, der ellers havde været det faste fundament i den sociale aktivitet i mange år, begyndte at opleve ujævn tilslutning. De fortsattes dog stadig omend mindre hyppigt.

Det billede, der foreløbig er blevet tegnet af foreningens historie i 90'erne, kunne alt i alt lyde lidt trist: Faldende medlemstal, organisatorisk splittelse, dalende tilslutning til foreningens arrangementer, problemer med at finde egne og egnede lokaler. Men det er langt fra dækkende. Faktisk har 90'erne været en fornyelsesperiode for foreningen og tydeligvis det bedste tiår af de fem, der har været siden besættelsen.

Det, der først og fremmest har karakteriseret 90'erne for Aarhus Håndværkerforenings vedkommende, er, at foreningen nu for alvor har fået en lokal profil. Foreningen har med energi engageret sig i det lokale og det lokalpolitiske arbejde og har her haft en gennemslagskraft, som er større end på noget andet tidspunkt i efterkrigstiden. Rammerne var til det og tiden, fordi kommunen i langt højere grad åbnede sig for erhvervslivet og etablerede samarbejdsorganer, men rammerne alene gør det ikke, og det var bestyrelsens fortjeneste, at den udnyttede chancen, da den kom. Det var bestræbelser, der var begyndt i den forrige periode, men som nu blev sat i centrum af foreningens aktivitet.

Siden 1987 havde Århus haft en erhvervschef, som efterhånden blev til en hel afdeling, og fra den udgik der fra begyndelsen af 90'erne en lang række initiativer, som Håndværkerforeningen blev gjort bekendt med og ofte inddraget i. Ved siden af Erhvervsafdelingen eksisterede der et Erhvervskontaktudvalg. Også dette var skabt i 80'erne, men udfoldede øget aktivitet i 90'erne og fik også større betydning her. Håndværkerforeningen havde oprindeligt kun plads i Erhvervskontaktudvalgets repræsentantskab, og det beklagede foreningen sig over, og i 1991 lykkedes det med god støtte fra den lokale arbejdsgiverforening og handels- og industriforeningen at få en plads i bestyrelsen. Det var Håndværkerforeningen tilfreds med, og selvom der helt op til 1997 var tilbagevendende diskussioner af fordelingen af pladser i udvalgets bestyrelse, var det ikke noget, der berørte Håndværkerforeningen særlig dybt. Gennem Erhvervskontaktudvalget kunne foreningen i samarbejde med sine traditionelle partnere i byens erhvervsliv, Århus Handels- og Industriforening og Dansk Arbejdsgiverforenings lokalforening øve indflydelse på meget af det, der foregik i kommunen. Et mærkbart forbedret forhold til LO bidrog også til at give dette arbejde forøget styrke.

Især var det vigtigt for disse foreninger, at de blev inddraget i planlægningsarbejdet. Planlægning blev for alvor taget i brug som offentligt styringsmiddel i løbet af firserne og var indarbejdet, da 90'erne begyndte. Der blev lavet kommuneplaner og lokalplaner og fremtidsscenerier af mange forskellige slags, en hel del koncentreret omkring bestemte temaer som miljø eller trafik etc. Disse planer blev sendt til høring i forenin-

gerne, og de svar foreningerne afgav, blev der – ihvert fald i et vist omfang – taget hensyn til. Det kunne naturligvis kun motivere til fortsat engagement i dette arbejde, når man kunne se, at der faktisk ind imellem kom noget ud af det.

Samarbejdet mellem erhvervslivets organisationer i byen er blevet udbygget, og der er kommet nye foreninger til, her først og fremmest City-Foreningen, der blev stiftet i 1989.

Foreningerne har været engageret i et utal af spørgsmål, både små og store. Det var en bred vifte af spørgsmål, som Håndværkerforeningen nu blev præsenteret for og måtte tage stilling til. »Nu blir der lyttet til Håndværkerforeningen«, sagde et bestyrelsesmedlem i marts 1993, og det gjorde der rent faktisk. Foreningen rejste f.eks. spørgsmålet om de stadig vanskeligere vilkår for parkering af varevogne i midtbyen, og efter forhandlinger med politi og stadsingeniør og rådmænd lykkedes det at få indført et særligt parke-

ringskort for varevogne. Da kommunen ville oprette en kommunal håndværkerafdeling, lykkedes det også foreningen ved målrettet indgriben at få forhindret det.

Ved 150 års jubilæet tegner der sig derfor en fremtid for Århus Håndværkerforening, som mere end arrangerer af de traditionelle medlemsaktiviteter og ved bygnings- og legalforvaltning. Denne sidste har i øvrigt et ikke ubetydeligt omfang med en samlet legalformue på over 3 mio. kr. Vigtigere for foreningens fremtid er imidlertid rollen som talerør for en del af byens erhvervsliv – i samarbejde med resten af byens erhvervsliv – over for de lokale og regionale myndigheder, og måske nok så meget som talerør for byens og erhvervslivets interesser – i samarbejde med de lokale og regionale myndigheder – over for regering, centraladministration og EU.

Formænd i Aarhus Haandværkerforening gennem tiderne

Drejermester P. Holm	
Handelsgartner F. Chr. Jensen	- 1859
Tømrermester E. Andersen	1859 - 1861
Snedkermester S. Ørum	1861 - 1880
Murermester Knud Nielsen	1880 - 1881
Gørttermester Nicolaj Hald	1881 - 1894
Kunstsmedemester J. M. Chr. Larsen	1894 - 1907
Murermester Magnus Nielsen	1907 - 1918
Skomagermester Laurits Friis	1918 - 1928
Malermester H. Chr. Secher	1928 - 1937
Tømrermester Chr. N. Withen	1937 - 1943
Urmagermester M. C. Bech	1943 - 1948
Direktør Niels Geertsen	1948 - 1954
Gas- og vandmester Carl Olsen	1954 - 1969
Murermester Alfred Mougaard	1969 - 1977
Malermester Johs. Jerimiassen	1977 - 1986
Tapetserermester Holger Birk	1986 - 1990
Murermester Kaj Buch Andersen	1990 -

Benyttede kilder og litteratur

Aarhus Haandværkerforenings arkiv, Erhvervsarkivet:
Forhandlingsprotokoller 1898-1998.

Forhandlingsprotokol for repræsentantskabet
1919-1959.

Legatsager 1894-1946.

Ejendomssager 1894-1936.

Scrapbog for H. Chr. Secher 1911-46.

Borgerligt Kommunalt Samvirkes arkiv, Erhvervsarkivet:

Forhandlingsprotokol 1928-1963.

Ny Jyske Købstadkreditforenings arkiv, Erhvervsarkivet:

Vurderingssager: Borggade og Paradisgade.

Litteratur:

Andersen, Dorrit: Århus under Storlockouten.
Arbejder og arbejdsgiver 1899, 1970.

Berg, Rasmus: Aarhus Haandværkerforening
1848-1898, 1898.

Bjørnbak, E.: Randers Haandværker- og Industriforening, 1948.

Degn, Ole, og Vagn Dybdahl: Borgere i byens
råd 1838-1968, 1968.

Einfeldt, H., og Barner Rasmussen (red.): Bidrag til dansk håndværkerundervisnings historie, 1941.

Fode, Henrik, Jonas Møller og Bjarne Hastrup:
Håndværkets Kulturhistorie Bd. 4, 1984.

Hastrup, Bjarne: Håndværkets økonomiske historie 1879-1979, 1979.

Hassø, Arthur G.: Håndværkshistorie i de sidste hundrede år, Håndværkerforeningen i København 1840-1940, 1940.

Holm, Peter: Aarhus Haandværkerforening gennem 75 år, 1923.

Johansen, Erik Korr: Landsudstillingen 1909 - 75 år efter, i Århus Årbog 1984, s. 81-91.

Lauridsen, Finn H.: Håndværkersvendenes rejse- og sygeforening, i Århus Årbog 1972, s. 156-160.

Lauridsen, Finn H.: Borggade, i Århus Årbog 1988, s. 139-44.

Lauridsen, Finn H.: Kæmpehallen i Borggade, i Århus Årbog 1989, s. 120-21.

Nordholt, Erik: Erhvervspartiets historie og samfundsopfattelse, i Erhvervshistorisk Årbog 1972, s. 73-159.

Rasmussen, M. (red.): Bidrag til dansk håndværkerundervisnings historie, 1916.

Robæk, Henry A., og Lars P. Gammelgaard (red.): Århus-konservatismen 100 år, 1973.

Spreckelsen, Otto von: Viborg Borger- og Haandværkerforening gennem 100 år, 1965.

Aarhus Haandværkerforenings medlemsblad 1924-41.

Århus Stiftstidende.

Århus Tekniske Skole gennem 100 år 1828-1928, 1928.

Bogen er udgivet med støtte fra

Vilh. Kiers Fond

Den Danske Banks Fond

Sydbank A/S

Varelotteriet

FOR BYENS
HÅNDVÆRKERE